

Kolegji ESLG

Interaksioni në mes të Qytetit dhe Mjedisit

Tema e Diplomës - Master

Granit Spahiu

Prishtinë, 2022

College ESLG

Interaction Between the City and the Environment

Master diploma thesis

Candidate: Granit Spahiu
Enrollment No: 1006592016
Study program: Real Estate and Infrastructure, Postgraduate
(2nd degree
Mentor: Prof. Dr. Visar Hoxha

Prishtinë, 2022

Deklarata e autorësisë

Unë konfirmoj me nënshkrimin tim se:

- Kjo tezë është vetëm rezultat i hulumtimit tim;
- Kjo tezë është përgatitur në përputhje me udhëzimet teknike për përgatitjen e tezës përfundimtare të Kolegjit ESLG dhe të rishikuara sipas kërkesës së mentorit tim dhe komisionit për vlerësimin e tezës;
- Jam siguarur që veprat dhe pikëpamjet e autorëve të tjerë që kam përdorur në këtë tezë të referencohen apo citohen në përputhje me udhëzimet e Fakultetit;
- Unë jam i vetëdijshëm se plagjiatura – prezantimi i veprës ose idesë origjinale të dikujt tjetër, qoftë në formën e një citimi, parafraze apo paraqitje grafike, si punë apo ide e ime – dënohet me ligj, LIGJI Nr. 04/L-065 PËR TË DREJTAT E AUTORIT DHE TË DREJTAT E PËRAFËRTA.
- Versioni elektronik i këtij punimi të diplomës është identik me versionin e printuar dhe unë jap pëlqimin tim për publikimin e tij në faqen e internetit të fakultetit; sipas kushteve që lejojnë riprodhimin, shpërndarjen, përkthimin dhe vënien në dispozicion të publikut për qëllime jo komerciale dhe me kusht që të respektohet autorësia e veprës origjinale në mënyrë të përshtatshme. Në rast se vetëm një pjesë e tezës riprodhohet ose shpërndahet në mënyrë jo të duhur, kjo ka për t'u dënuar me ligj. Leja për transferim të mëtejshëm të të drejtave të fituara në përputhje me këtë pikë zbatohet edhe për transferimin e të drejtave në akses të bibliotekave apo depove digjiitale me qasje të lirë.

Prishtinë, 03.11. 2022

Granit Spahiu

FALËNDERIMET

Studimet master mirëpo edhe procesi i realizimit të temës së masterit ishte një rrugëtim sfidues dhe i këndshëm, por asesi i mundur pa përkrahjen e personave që gjejnë forcën dhe kurajon të të mbështesin në mënyrë të pakushtëzuar gjatë tërë rrugëtimit dhe ngritjes personale e profesionale. Fillimisht, dua të falënderojë udhëheqësin shkencor të kësaj teme të masterit Prof. Dr. Visar Hoxha për të gjitha komentet dhe sugjerimet e tij të cilat kanë qenë shumë të vlefshme dhe kanë ndikuar pozitivisht në cilësinë e këtij punimi. Po ashtu, falënderojë pjesëmarrësit e këtij studimi për bashkëpunimin dhe gatishmërinë e tyre për të qenë pjesë e studimit. Për fund dua të shpreh mirënjohje të pafund për familjen time, pa të cilët vështirë se do të kisha arritur këtu ku jam sot. Faleminderit për përkrahjen dhe inkurajimin e vazhdueshëm. Ju jam mirënjohës për mirëkuptimin dhe besimin që patët në mua.

ABSTRAKTI

Zgjerimi urban i paplanifikuar ose i menaxhuar në mënyrë joadekuate shpie në përhapje të shpejtë, ndotje dhe degradim të mjedisit, së bashku me modelet e paqëndrueshme të prodhimit dhe konsumit. Rritja e shpejtë urbane, dendësia e lartë e popullsisë dhe shkalla e lartë e konsumit të banorëve në mega qytetet ka çuar në një gamë të gjerë të ndikimeve socio-ekonomike dhe mjedisore lokale dhe globale, gjë që kërkon vëmendje nga komuniteti botëror. Meqenëse, do të ketë ndikim ndjeshëm në qëndrueshmërinë globale dhe prosperitetin e ardhshëm. Vazhdimi i urbanizimit ose migrimit nga zonat rurale në ato urbane do të zgjerojë numrin e qyteteve të mëdha dhe pranohet se mega-qytetet shpesh vuajnë nga përkeqësimi i mjedisit, strehimi i papërshtatshëm, bllokimet e trafikut, lagjet e varfra, krimi e tjerë. Duke pasur parasysh këtë, përmes këtij hulumtimi do të analizohet interaksioni që qëndron në mes të urbanizimit dhe mjedisit, duke pretenduar të matet ndikimi i urbanizimit në mjedis përmes analizave të ndryshme statistikore. Popullatë e këtij studimi për hulumtimin kuantitativ ishin arkitektët e Prishtinës, ku mostër ishin 50 arkitektë. Përzgjedhja e arkitektëve për t'u anketuar është bërë sipas metodës Random, përmes programit SPSS. Kurse pjesë e hulumtimit kualitativ ishin 5 zyrtarë nga drejtoria e urbanizimit dhe ekspertë të fushës. Pyetësi i përdorur për hulumtimin kuantitativ është krijuar përmes Google Forms, si dhe shpërndarja e tyre është bërë në formë elektronike, kurse realizimi i hulumtimit kualitativ është bërë duke i shpërndarë intervistat personalisht në drejtorinë e urbanizimit dhe tek ekspertët e fushës. Bazuar në rezultatet e hulumtimit vijmë në përfundim se koeficienti i korrelacionit mes dy variablave është $r = .469$, që do të thotë se ekziston një marrëdhënie lineare pozitive e dobët mes ambientit dhe urbanizimit.

Fjalë kyçe: urbanizimi, ambienti, qyteti, arkitektët, sfidat

ABSTRACT

Interaction Between the City and the Environment

Unplanned or inadequately managed urban expansion leads to rapid spread, pollution and environmental degradation, along with unsustainable production and consumption patterns. The rapid urban growth, high population density and high rate of consumption of residents in mega cities has led to a wide range of local and global socio-economic and environmental impacts, which requires attention from the world community. Since it will significantly affect global sustainability and future prosperity. Continued urbanization or migration from rural to urban areas will increase the number of large cities and acknowledge that mega-cities often suffer from deteriorating environment, inadequate housing, traffic jams, slums, crime, and so on. Given this, through this research will be analyzed the interaction that lies between urbanization and the environment, claiming to measure the impact of urbanization on the environment through various statistical analyzes. The population of this study for quantitative research were the architects of Prishtina where the sample was 50 architects. The selection of architects to be surveyed was done according to the Random method, through the SPSS program. Part of the qualitative research were 5 officials from the directorate of urbanization and experts in the field. The questionnaire used for the quantitative research was created through Google Forms and their distribution was done in electronic form, while the qualitative research was done by distributing the interviews personally to the directorate of urbanization and to the experts in the field. Based on the research results we conclude that the correlation coefficient between the two variables is $r = .469$, which means that there is a weak positive linear relationship between environment and urbanization.

Key words: urbanization, environment, city, architects, challenges

TABELA E PËRMBAJTJES

1 HYRJE NË STUDIM.....	10
1.1 QËLLIMI I HULUMTIMIT.....	10
1.2 OBJEKTIVAT DHE PYETJET KËRKIMORE.....	11
1.3 HIPOTEZAT E HULUMTIMIT.....	11
1.4 ORGANIZIMI I HULUMTIMIT.....	11
1.5 KUFIZIMET E STUDIMIT.....	12
2 KORNIZA TEORIKE E STUDIMIT.....	13
2.1 URBANIZIMI.....	13
2.1.1 DEFINIMI I URBANIZMIT.....	13
2.1.1 LLOJET E URBANIZMIT.....	15
2.2 DIMENSIONET E URBANIZMIT.....	16
2.2.1 VENDET URBANE DHE HIEARKIA URBANE.....	16
2.2.2 PRIMATI URBAN.....	17
2.2.3 URBANIZMI I TEPËRT.....	17
2.2.4 PËRHAPJA URBANE.....	18
2.3 SFIDAT E URBANIZMIT.....	19
2.3.1 QYTETET.....	20
2.3.2 URBANIZMI DHE RRITJA: REGJISTRIMI HISTORIK.....	21
2.4 AMBIENTI.....	22
2.4.1 EKOSISTEMI DHE BURIMET E TIJ.....	22
2.4.2 PËRKUFIZIMI I QËNDRUSHMËRISË MJEDISORE.....	23
2.4.3 HISTORIKU I AMBIENTALIZMIT.....	25
2.5 KONFLIKTI, PAQËNDRUESHMËRIA DHE SIGURIA.....	27
2.5.1 RËNDËSIA E NDËRGJEGJËSIMIT DHE SHQETËSIMIT MJEDISOR.....	28
2.5.2 RËNDËSIA E HAPËSIRAVE TË GJELBRA URBANE PËR QYTETET DHE QYTETARËT.....	29
2.5.3 INTERAKSIONI NË MES TË QYTETIT DHE MJEDISIT.....	29
2.6 URBANIZIMI DHE ZHVENDOSJA E BARRAVE MJEDISORE.....	31
2.6.1 NDIKIMET SPECIFIKE PËR MJEDISIN, QËNDRUESHMËRINË DHE ZHVILLIMIN E GJELBËR.....	32
2.6.2 SFIDA NË RRITJE E NDRYSHIMIT GLOBAL NË MARRËDHËNIEN MJEDIS BIMOR-URBAN.....	33
2.6.3 NDIKIMET E URBANIZMIT NË BURIMET E EKOSISTEMIT.....	33
2.7 URBANIZMI I PRISHTINËS DHE MJEDISI.....	34
2.7.1 HISTORIKU I ZHVILLIMIT TË PRISHTINËS.....	34
2.7.2 ETAPAT ZHVILLIMORE TË PLANIFIKIMIT URBAN TË PRISHTINËS.....	36
2.8 PLANI ZHVILLIMOR URBAN PRISHTINA 2012-2022 DHE PROBLEMATIKA E ZHVILLIMIT DHE PLANIFIKIMIT TË URBANIZMIT.....	41
2.9 POZITA GJEOGRAFIKE – PROFILI URBAN.....	45
2.9.1 MJEDISI.....	46

2.9.2 HAPËSIRAT PUBLIKE DHE SHFRYTËZIMI I TOKËS.....	47
2.9.3 CILËSIA E AJRIT.....	49
2.9.4 BURIMET UJORE DHE KLIMA.....	50
2.9.5 ZHURMA DHE MENAXHIMI I MBETURINAVE.....	56
3 METODOLOGJIA E HULUMTIMIT.....	57
3.1 POPULLACIONI DHE MOSTRA E PËRFSHIRË NË STUDIM DHE PROCEDURA E MBLEDHJES SË TË DHËNAVE.....	57
3.2 INSTRUMENTI I STUDIMIT.....	57
3.3 PËRDORIMI I TESTEVE STATISTIKORE MBI HULUMTIMIN.....	58
4 ANALIZA E HULUMTIMIT.....	59
4.1 TË DHËNAT DEMOGRAFIKE.....	59
5. INTERPRETIMI DHE DISKUTIMI I GJETJEVE.....	60
5.1 REZULTATET E HULUMTIMIT KUALITATIV.....	78
6. PËRFUNDIMET E STUDIMIT.....	79
6.1 REKOMANDIMET E STUDIMIT.....	82
6.2 REKOMANDIME PËR STUDIME TË MËTUTJESHME.....	84
7 LITERATURA DHE BURIMET.....	85
7.1 LIBRA DHE PUBLIKIME TE PAVARURA.....	85
7.2 ARTIKUJ DHE REVISTA SHKENCORE.....	87
7.3 BURIMET ONLINE.....	91

LISTA E FIGURAVE

Figura 1. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022.....	38
Figura 2. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022.....	38
Figura 3. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022.....	40
Figura 4. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022.....	40
Figura 5. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022.....	48

LISTA E TABELAVE

Tabela 1. Besueshmëria e pyetësorit.....	58
Tabela 2. Gjinia.....	59
Tabela 3. Mosha.....	59
Tabela 4. Niveli i edukimit.....	59
Tabela 5. Analiza deskriptive për rëndësinë e faktorëve të ndryshëm gjatë projektimit.....	72
Tabela 6. Analiza deskriptive për urbanizimin.....	73
Tabela 7. Analiza deskriptive për Ambientin.....	74
Tabela 8. Testi i shpërndarjes së të dhënave.....	75
Tabela 9. Analiza e korrelacionit.....	76
Tabela 10. Model Summary për ndikimin e urbanizimit në ambient.....	76
Tabela 10. ANOVA për ndikimin e urbanizimit në ambient.....	77
Tabela 11. Analiza e koeficienteve për ndikimin e urbanizimit në ambient.....	77

LISTA E GRAFIKONAVE

Grafikoni 1. Fokusimi në hapësirën e gjelbër.....	60
Grafikoni 2. Fokusimi në orientimin nga lindja.....	60
Grafikoni 3. Fokusimi në shfrytëzimin e hapësirës.....	61
Grafikoni 4. Fokusimi në dizajn.....	61
Grafikoni 5. Fokusimi në ndriçim.....	62
Grafikoni 6. Fokusimi në izolim.....	62
Grafikoni 7. Përkrahja e pushtetit lokal për zhvillim urbanistik.....	63
Grafikoni 8. Informimi lidhur me reformën e kornizës ligjore në planifikimin.....	63
Grafikoni 9. Posedimi i informacionin për planin zhvillimor të Prishtinës.....	64
Grafikoni 10. Kontroll nga drejtoria e urbanizimit sa i përket respektimit të Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.....	64
Grafikoni 11. Respektimi i Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.....	65
Grafikoni 12. Rritja e numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës.....	65

Grafikoni 13. Rritja e kërkesës së tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane.....	66
Grafikoni 14. Ekspansioni i numrit të ndërtimeve në Prishtinë.....	66
Grafikoni 15. Pajisja me leje e ndërtimeve si dukuri në rritje.....	67
Grafikoni 16. Posedimi i ndërtimeve me hapësirë të gjelbër dhe rekreative.....	67
Grafikoni 27. Qasja e ndërtimeve në shërbimet komunale.....	68
Grafikoni 38. Menaxhimi i mbeturinave sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim.....	68
Grafikoni 49. Shtrirja e transportit publik në territorin e Prishtinës dhe rregullsia e linjave.....	69
Grafikoni 20. Konsistenca e planit urbanistik ndër vite.....	69
Grafikoni 21. Posedimi i filtrave në oxhaqe të ngrohjes etj nga operatorët ekonomik.....	70
Grafikoni 22. Posedimi i impianteve për trajtimin e ujërave të zeza.....	70
Grafikoni 23. Posedimi i parkingjeve të mjaftueshme në Prishtinë.....	71
Grafikoni 24. Lehtësia e qasjes së lagjeve në institucionet komunale.....	71
Grafikoni 25. Posedimi i ndriçimit publik në pjesët urbane të Prishtinës.....	72
Grafikoni 26. Posedimi i ndriçimit publik në pjesët urbane të Prishtinës.....	72

LISTA E SHTOJCAVE

Shtojca 1: Pyetësori

Shtojca 2: Të dhënat nga studimit

LIST OF ACRONYMS

CCD: Modeli i Shkallës së Koordinimit të Bashkimit

CCD: Modeli i Përgjigjes së Presionit

PSR: Modeli i Sistemeve të Shoqëruara të Mjedisit Njerëzor

CHES: Metoda e Plotësimit të Treguesit Sintetik të Poligonit të Permutacionit

FPPSI: Qasja e Zhvillimit të Integruar të Qëndrueshëm

ISD: Regresioni Gjeografikisht i Ponderuar (GWR)

OLS: Ordinary Least Square

A.C: Azbest çementoja

PVC: Polietileni

DCI: Hekuri daktil

GI: Gypat e zingruar

1 HYRJE NË STUDIM

Procesi i urbanizimit është shoqëruar me aspekte të tjera të rëndësishme siç janë ato ekonomike, sociale dhe mjedisore. Bazuar në, jeta urbane shpesh shoqërohet me nivele më të larta të shkrim-leximit dhe arsimimit, gjendje më të mirë shëndetësore, qasje më të madhe në shërbimet sociale dhe ekonomike dhe mundësi të zgjeruara për pjesëmarrje kulturore dhe politike. Sidoqoftë, rritja e shpejtë dhe e paplanifikuar urbane si dhe zgjerimi urban kërcënon zhvillimin e qëndrueshëm kur infrastruktura e nevojshme nuk është zhvilluar ose kur politikatat nuk janë zbatuar mirë.¹

Zgjerimi urban i paplanifikuar ose i menaxhuar në mënyrë joadekuate çon në përhapje të shpejtë, ndotje dhe degradim të mjedisit, së bashku me modelet e paqëndrueshme të prodhimit dhe konsumit. Rritja e shpejtë urbane, dendësia e lartë e popullsisë dhe shkalla e lartë e konsumit të banorëve në mega qytetet ka çuar në një gamë të gjerë të ndikimeve socio-ekonomike dhe mjedisore lokale dhe globale, gjë që kërkon vëmendje nga komuniteti botëror. Meqenëse do të ndikojë ndjeshëm në qëndrueshmërinë globale dhe prosperitetin e ardhshëm. Vazhdimi i urbanizimit ose migrimit nga zonat rurale në ato urbane do të zgjerojë numrin e qyteteve të mëdha dhe pranon se mega-qytetet shpesh vuajnë nga përkeqësimi i mjedisit, strehimi i papërshtatshëm, bllokimet e trafikut, lagjet e varfra, krimi etj.²

Duke e pasur parasysh këtë fakt, përmes këtij hulumtimi do të analizohet interaksioni që qëndron në mes të urbanizimit dhe mjedisit, duke pretenduar të matet ndikimi i urbanizimit në mjedis përmes analizave të ndryshme statistikore.

1.1 QËLLIMI I HULUMTIMIT

Qëllimi i këtij hulumtimi është të analizojë interaksionin që qëndron në mes të qytetit dhe mjedisit, duke pretenduar të matet ndikimi i urbanizimit në mjedis përmes analizave të ndryshme statistikore.

Duke u bazuar në rezultatet që do të marrim, ky punim ka për qëllim të jap rekomandimet e nevojshme rreth urbanizimit të cilat do të jenë në funksion të mbrojtjes së mjedisit.

¹ Makinde, 2012, p. 976.

² Ibid.

1.2 OBJEKTIVAT DHE PYETJET KËRKIMORE

Objektiva: Të analizohet dhe të matet ndikimi i qytetit në mjedis.

Pyetja kërkimore: A ndikon qyteti në mjedis?

1.3 HIPOTEZAT E HULUMTIMIT

Bazuar në qëllimin e hulumtimit është ngritur kjo hipotezë:

H₀: Nuk ka ndërlidhje statistikisht signifikante që qyteti ndikon në mjedis.

H: Ka ndërlidhje statistikisht signifikante që qyteti ndikon në mjedis.

1.4 ORGANIZIMI I HULUMTIMIT

Ky punim masteri është organizuar në shtatë kapituj:

Kapitulli i parë: fillon duke shpjeguar aktualitetin e temës, qëllimin e hulumtimit, objektivat dhe pyetjet kërkimore, hipotezat e hulumtimit, rëndësinë e studimit si dhe kufizimet që mund të ketë ky punim.

Kapitulli i dytë: Paraqet rishikimin e literaturës që ka të bëjë me urbanizimin. Pra definimin e urbanizimit, llojet e urbanizimit, dimensionet e urbanizimit, sfidat e urbanizimit, vendet urbane dhe hierarkinë urbane, primatin urban, urbanizimin e tepërt, qytetet, për urbanizimin dhe rritjen. Po ashtu ky kapitull paraqet rishikimin e literaturës që ka të bëjë me ambientin. Pra, për ekosistemin dhe burimet e tij, përkufizimi i qëndrueshmërisë mjedisore, mangësitë teorike, historiku i ambientalizmit, konflikti, paqëndrueshmëria dhe siguria, qëndrimi mjedisor, problemet me sigurinë mjedisore, rëndësia e ndërgjegjesimit dhe shqetësimit mjedisor dhe rëndësia e hapësirave të gjelbra urbane për qytetet dhe qytetarët.

Kapitulli po ashtu shtjellon literaturën që ka të bëjë me interaksionin në mes të qytetit dhe mjedisit, pra rreth urbanizimit dhe zhvendosja e barrave mjedisore, ekologjinë urbane: natyra dhe qytetet, ndikimet specifike për mjedisin, qëndrueshmërinë dhe "zhvillimin e gjelbër", rreth sfidave në rritje e ndryshimit global në marrëdhënien mjedis bimor-urban si dhe ndikimet e urbanizimit në burimet e ekosistemit.

Po ashtu kapitulli shtjellon literaturë që ka të bëjë me urbanizimin e Prishtinës dhe mjedisin. Pra, historikun e zhvillimit të Prishtinës, etapat zhvillimore të planifikimit urban të Prishtinës, planin zhvillimor urban Prishtina 2012-2022 dhe problemet e zhvillimit dhe planifikimit të urbanizimit, poziten gjeografike dhe profilin urban të Prishtinës, mjedin, hapësirat publike dhe shfrytëzimin e tokës, cilësinë e ajrit, burimet ujore dhe klima si dhe zhurmen dhe menaxhimin e mbeturinave në Prishtinë.

Kapitulli i tretë: Në këtë kapitull përshkruhet metodologjia e përdorur, ky fillohet me një hyrje për metodologjinë, mostra e përfshirë në studim, ku tregohet procedura e

përcaktimit të mostrës e pastaj përshkrimi i saj, diskutohet edhe për instrumentin e hulumtimit dhe besueshmërinë e tij, procedura e mbledhjes së të dhënave, dhe në fund të këtij kapitulli flitet për analizat statistikore të realizuara në punim.

Kapitulli i katërt: Në këtë kapitull paraqiten gjetjet e studimit, konkretisht të dhënat demografike të cilat paraqiten në formë tabelare.

Kapitulli i pestë: Në këtë kapitull, paraqiten rezultatet e studimit ku bëhet përshkrimi i plotë i të gjitha rezultateve dhe gjetjeve që kishin të bëjnë me objektiven dhe pyetjen kërkimore të studimit. Pas prezantimit të rezultateve, është bërë diskutimi dhe interpretimi i rezultateve.

Kapitulli i gjashtë: I cili rezulton të jetë kapitulli i fundit i këtij punimi, jepet një përmbledhje lidhur me përfundimet e studimit si dhe jepen rekomandimet e nevojshme të studimit si dhe rekomandimet për studime të mëtejshme.

Dhe në fund është e paraqitur literatura e përdorur për trajtimin e çështjeve të lartpërmendura. Ky punim pasurohet duke u shoqëruar dhe me një aneks i cili përmban pyetësoin e realizuar me arkitektë dhe atë me zyrtarë të drejtorisë së urbanizimit.

1.5 KUFIZIMET E STUDIMIT

Duke qenë se në këtë temë është analizuar interaksioni në mes të urbanizimit dhe mjedisit, gjetjet nuk mund të përgjithësohen duke qenë se analiza është bërë duke u fokusuar vetëm në qytetin e Prishtinës dhe duke përfshirë vetëm 50 arkitektë. Andaj nëse do të kishim një mostër më gjithëpërfshirëse gjetjet tona do të mund të kishin kaheje ndryshe.

2 KORNIZA TEORIKE E STUDIMIT

2.1 URBANIZIMI

2.1.1 DEFINIMI I URBANIZIMIT

Urbanizimi është një fenomen në mbarë botën. Është një proces i rritjes relative në popullsinë urbane të një vendi i shoqëruar me një rritje edhe më të shpejtë të rëndësisë ekonomike, politike dhe kulturore të qyteteve në raport me zonat rurale. Termi "urbanizim" përshkruan një rritje të banimit njerëzor të lidhur me rritjen e energjisë për frymë dhe konsumin e burimeve, dhe modifikimin e gjerë të peizazhit.³ Meqenëse, popullsia bëhet më e begatë, kërkesa për mallra dhe shërbime shpesh nxitet nga më shumë sesa thjesht rritje e pastër e popullsisë. Ekziston një prirje mbarë botërore drejt urbanizimit. Në shumicën e vendeve është një pasojë natyrore dhe stimul i zhvillimit ekonomik të bazuar në industrializimin dhe post industrializimin. Urbanizimi i referohet një rritje të përqindjes së popullsisë së një vendi që jeton në qendrat urbane të një madhësie të veçantë.⁴

Autori Mayhew thekson se urbanizimi sinonim me rritjen e popullsisë në qytete përmes migrimit nga zonat rurale për shkak të ndryshimeve shoqërore dhe ekonomike, ose me fjalë të tjera, një transformim nga shoqëritë rurale në ato urbane.⁵ Nga pikëpamja demografike, niveli i urbanizimit matet me përqindjen e popullsisë që jeton në zonat urbane.⁶

Në disa raste, urbanizimi ka lidhje të forta me nivelin e zhvillimit ekonomik, në të cilin vendet e zhvilluara kanë nivel më të lartë të urbanizimit sesa në vendet në zhvillim. Që nga revolucioni industrial në fund të shekullit të 18-të, procesi i urbanizimit u drejtua në Angli dhe më pas u ndoq nga shumë vende të tjera. Gjatë fazave të hershme të industrializimit, popullsia prirej të përqendrohej në qytete me një ritëm të qëndrueshëm, megjithatë popullsia rurale nuk u zvogëluar gjatë fazës së dytë, ndërsa shkalla e rritjes natyrore të popullsisë u ngadalësua.⁷

Familjet u zvogëluar në madhësi dhe struktura e moshës mori një formë më cilindrike. Gjatë fazës së tretë, ndërsa urbanizimi u bë i përhapur, shkalla e rritjes natyrore të popullsisë ishte minimale. Popullsia në qytetet e mëdha zvogëlohet përmes një lëvizjeje në periferi, si dhe me zhvendosjen e industrive nga zonat e tyre.⁸

³ McDonnell, Pickett, 1990, p, 1232.

⁴ Abercombie, Hill, Turner, 1988, p. 212.

⁵ Mayhew, 1997, p. 13.

⁶ Davis, 1962, p. 3.

⁷ Mitchell, 1956, p. 5.

⁸ Honjo, 1980, p. 15.

Sipas Kombeve të Bashkuara, procesi i urbanizimit përshkruan një zhvendosje të një popullsie nga ajo që është e shpërndarë në vendbanimet e vogla rurale, në të cilat bujqësia është aktiviteti dominues ekonomik drejt asaj ku popullsia është e përqendruar në vendbanime më të mëdha, të dendura urbane të karakterizuara nga aktivitete industriale dhe shërbimi. Urbanizimi i referohet si një gjendjeje në një moment në kohë ashtu edhe një procesi që ndodh me kalimin e kohës.⁹

Gjendja e urbanizimit, e referuar si niveli i urbanizimit tregohet nga përqindja e një popullsie që jeton në zonat urbane sido që të jetë e përcaktuar. Prosesi i urbanizimit është përdorur në disa mënyra. Këto përfshijnë migrimin nga zonat rurale në zonat urbane, rritjen absolute të popullsisë urbane (rritja urbane) dhe rritjen urbane që është më e shpejtë se rritja rurale. Prandaj, urbanizimi si proces nënkupton një rritje të përqindjes urbane dhe shkalla e urbanizimit, pra, i referohet shkallës së rritjes në nivelin e urbanizimit.¹⁰

Lampard përshkruan tre koncepte të gjera të urbanizimit që kanë fituar valutë në shkencat shoqërore. Ato janë: konceptet e sjelljes, strukturore dhe demografike.¹¹ Koncepti i sjelljes e koncepton urbanizimin si një rregullim të sjelljes personale në kuptimin që fokusohet në sjelljen e individëve. Modele të caktuara të sjelljes ose mendimit, pavarësisht nga mjedisi shoqëror dhe lokaliteti thuhet se janë urbane. Prandaj, procesi i urbanizimit po përjetohet nga individët me kalimin e kohës. Koncepti strukturor që injoron sjelljen e modeluar të individëve individualë fokusohet në aktivitetet e modeluara të popullatave të tëra.¹²

Procesi i urbanizimit më pas përfshin lëvizjen e njerëzve jashtë bashkësive bujqësore në bashkësi të tjera dhe përgjithësisht më të mëdha jo bujqësore. Qasja demografike fokusohet në hapësirë dhe përcakton urbanizimin si një proces përqendrimi të popullsisë. Lampard e konsideron qasjen demografike si superiore ndaj përcaktimeve të tjera të urbanizimit. Arsyeja sipas tij, qëndron në thjeshtësinë e kësaj qasjeje.¹³

Urbanizimi është procesi i përqendrimit të popullsisë. Vazhdon në dy mënyra: shumëzimi i pikave të përqendrimit dhe rritja e madhësisë së përqendrimit individual. Është një proces i të bërit. Ai nënkupton një lëvizje, jo domosdoshmërisht të drejtpërdrejtë, të qëndrueshme ose të vazhdueshme, nga një gjendje jo-urbanizmi në një gjendje urbanizmi të plotë, ose më mirë nga një gjendje me më pak përqendrim në një gjendje më shumë përqendrimi. Kështu sipas Tisdale, urbanizimi është një bashkim i një natyre progresive, i shkaktuar nga përdorimi i pajisjeve

⁹ Ibid.

¹⁰ World Urbanization Prospects, 2015, p. 4.

¹¹ Lampard, 1966, p. 2.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

teknologjike që rezultojnë në një rritje të tolerancës së popullsisë ndaj zonave në të cilat ata veprojnë.¹⁴

Thompson e ka përcaktuar urbanizimin si të karakterizuar nga lëvizja e njerëzve nga komunitetet e vogla të përfshira kryesisht ose vetëm me bujqësi në komunitete të tjera përgjithësisht më të mëdha, aktivitetet e të cilëve përqendrohen kryesisht në qeveri, tregti, prodhim ose interesat aleate.¹⁵

Anderson e ka përcaktuar urbanizimin si më shumë sesa zhvendosje të popullsisë nga vendi në qytet dhe nga puna e lidhur me tokën në llojin e punës urbane.

Urbanizimi përfshin ndryshime themelore në të menduarit dhe sjelljen e njerëzve dhe ndryshime në vlerat e tyre shoqërore.¹⁶

Jacobson dhe Ved Prakash e përcaktojnë urbanizimin si një fenomen që përshkruan një proces të ndryshimit të statusit të popullsisë për shkak të ndryshimit të kushteve në shoqërinë në përgjithësi.¹⁷

Breeze e përshkroi urbanizimin si një proces të bërjes urbane, lëvizjes në qytete, ndryshimit nga bujqësia në kërkime të tjera të zakonshme për qytetet dhe ndryshimi përkatës i modelit të sjelljes. Hauser dhe Duncan e konsiderojnë urbanizimin si një ndryshim në modelin e shpërndarjes së popullsisë. Ai përfshin një rritje të madhësisë relative të popullsisë urbane, një rritje në numrin dhe madhësinë e vendbanimeve ose vendeve urbane dhe një përqendrim në rritje të popullsisë në vende të tilla.¹⁸

2.1.1 LLOJET E URBANIZIMIT

Ekzistojnë dy lloje të urbanizimit. Lloji i parë është urbanizimi me zhvillim dhe ndodhë kur rritja dhe zhvillimi ekonomik kombëtar janë të pranishme, duke përfshirë një politikë kombëtare që integron planifikimin ekonomik dhe hapësinor, një sektor bujqësor produktiv, rritjen e qyteteve dytësore dhe qyteteve të tregut dhe nivelet menaxhuese të migrimit fshat-qytet. Urbanizimi i tipit 1 zhvillohet në vendet në zhvillim dhe përjetojnë një rritje proporcionale të popullsisë urbane me atë rurale në të njëjtën kohë me rritjen e prodhimit dhe të ardhurave bujqësore dhe punësimit urban, produktivitetit dhe të ardhurave. Lloji 1 favorizon një sektor bujqësor dinamik, i cili nga ana tjetër çon në qytete dytësore të begata dhe qytete të tregut.¹⁹

Lloji i dytë është urbanizimi me zhvillim të kufizuar. Ndodhë aty ku rritja dhe zhvillimi i përgjithshëm ekonomik kombëtar janë të papërshtatshëm për të përmbushur

¹⁴ Tisdale, 1942, p. 33.

¹⁵ Thompson, 1935, p. 190.

¹⁶ Anderson, 1960, p. 33.

¹⁷ Kopardekar, 1986, p. 16.

¹⁸ Hauser, Duncan, 1960, p. 13.

¹⁹ Mason, 1989, p. 43.

nevojat e një popullsie në rritje. Karakteristikat e tjera të këtij lloji të urbanizimit përfshijnë mungesën e një politike kombëtare që integron planifikimin ekonomik dhe hapësinor, nënprodhimin në bujqësi, emigracionin e tepërt, rritjen e mega qyteteve dhe mungesën relative të qyteteve dhe qytezave të ndërmjetme.²⁰

Për dallim nga Tipi 1, Urbanizimi i Tipit 2 ndodhë në vendet në të cilat ka një rritje të proporcionit të popullsisë urbane me atë rurale, por gjithashtu mungon një rritje e prodhimit bujqësor adekuat, rritje të punës dhe të ardhurave, si dhe qytete dytësore të vlefshme dhe qytete të tregut. Për më tepër, në vendet që përjetojnë. Urbanizimi i tipit 2, qytetet po popullohen gjithnjë e më shumë nga të varfërit të cilët nuk janë në gjendje të përmirësojnë as mundësitë e tyre të punësimit, as të ardhurat e tyre.²¹

2.2 DIMENSIONET E URBANIZMIT

2.2.1 VENDET URBANE DHE HIEARKIA URBANE

Me gjithë diskutimet disa dekadëshe dhe rekomandimet e shumta, themi se nuk është arritur asnjë marrëveshje e përgjithshme mbi një përkufizim ndërkombëtar të popullsisë urbane. Ndryshimet në nivelet kombëtare të zhvillimit ekonomik dhe social, dallimet në institucionet shoqërore dhe politike të vendeve dhe kushtet e ndryshme historike dhe gjeografike i bëjnë krahasimet ndërkombëtare shumë të vështira. Sidoqoftë, madhësia e vendit ka qenë kriteri më i përdorur në përcaktimin e popullsisë urbane. Por ky kriter vuan nga disavantazhet të caktuara dhe ngre disa probleme praktike.²²

Pra, kriteret për përcaktimin e një vendi si urban përfshin njohjen e një grupi kriteresh. Këto kritere në përgjithësi ndahen në pesë kategori: demografike, ekonomike, sociale, morfologjike dhe funksionale. Një vend mund të përkufizohet si urban ose rural në bazë të madhësisë së vendbanimit. Zonat urbane kanë një përqendrim më të lartë të popullsisë në një zonë të kufizuar dhe kështu një densitet më të lartë. Dimensioni demografik është kriteri më i thjeshtë i përdorur për të identifikuar një vend si urban, megjithatë, pengesa kryesore e këtyre kriterëve është mosmarrëveshja në pikën e ndërprerjes. Kriteret ekonomike përcaktojnë një vendbanim si rural ose urban në bazë të profesionit të popullsisë punëtore. Në përcaktimin e shkencëtarëve dhe sociologëve të ndryshëm shoqërorë, karakteri ekonomik i një vendi përcakton urbanizmin e tij.²³

²⁰ Ibid.

²¹ Mason, 1989, p. 10.

²² Macura, 1961, p. 22.

²³ Ibid.

2.2.2 PRIMATI URBAN

Primati urban është konceptuar si shkalla në të cilën qyteti i parë i një sistemi urban kombëtarë dallohet si në ndikim ashtu edhe në popullsi. Ajo matet thjesht në aspektin e popullsisë: si përqindje e popullsisë së përgjithshme urbane që banon në qytetin më të madh. Prioriteti urban është një kusht ku një qytet i vetëm dominon qytetet e tjera në sistemin urban brenda-kombëtar ose, më saktë, kur një ose shumë pak qytete devijojnë në mënyrë thelbësore nga normaliteti log në sistemin urban kombëtar për sa i përket madhësisë së popullsisë.²⁴ Në shumë vende të botës si Britania e Madhe, Franca, Holanda, Tajlanda dhe Filipina, qyteti më i madh përbën sa një të pestën e popullsisë së vendit. Për më tepër qyteti më i madh është pesë deri dhjetë herë më i madh se qyteti i dytë më i madh.²⁵

Arsyet e mundshme për shfaqjen e qyteteve primat janë shpjeguar nga Mark Jefferson në vitin 1939. Teoria e tij fokusohet në forcat e grumbullimit dhe efektet komulative të grumbullimit në rritjen e qyteteve të mëdha. Pasi një qytet arrin një pozicion kryesor në një komb ose rajon, ai tenton ta mbajë atë pozicion dhe në fakt rritet më shpejt se qytetet e tjera. Përfundimisht, ajo tenton të errësojë të gjitha qytetet e tjera apo edhe të ngadalësojë rritjen e tyre. Kjo hije nga një qytet kryesor ngec në të gjithë sistemin urban, ku qytetet e klasës së I bëhen qendër e aktiviteteve politike, ekonomike dhe shoqërore, duke përforcuar më tej fenomenin e përparësisë dhe duke ngadalësuar rritjen e qyteteve të vogla dhe qytezave në hierarkinë urbane.²⁶

2.2.3 URBANIZMI I TEPËRT

Shkalla e shpejtë e urbanizimit në vendet e botës së tretë ka çuar në zhvillimin e një debati mbi ritmin e përshpejtuar të këtij procesi, si dhe shkaqet dhe pasojat e tij. Debati i referuar si teza mbi urbanizimin ka fituar vëmendje të konsiderueshme nga komuniteti akademik. Sipas këtij mendimi, Azia thuhet se është tepër e urbanizuar aktualisht në kuptimin që në nivele të krahasueshme të urbanizimit, vendet e zhvilluara të sotme kishin një përqindje përkatësisht më të madhe të fuqisë së tyre të punës të angazhuar në okupim jo-bujqësor.²⁷

Arsyeja kryesore për urbanizimin e tepërt ka qenë fluksi i madh i emigrantëve rurale në qytete për shkak të funksionimit të faktorëve shtytës në vendin e origjinës dhe faktorëve tërheqës të qytetit. Një skenar i tillë ka rezultuar në bërjen e qyteteve si qendër të mjerimit dhe varfërisë urbane kundër rolit dinamik që supozohej të luante. Ideja daton në Hoselitz që nga viti 1955, ku avancohet teza e urbanizimi. Vlen të

²⁴ Kasarda, Crenshaw, 1991, pp. 467.

²⁵ Ramachandran, 1989, pp. 104.

²⁶ Ibid.

²⁷ Hoselitz, 1955, pp. 278.

theksohet se në vendet në zhvillim mund të ishte shumë i madh, duke pasur parasysh përzierjen industriale të ekonomive të tyre.²⁸

Sipas përkrahësve të kësaj teze, procesi i urbanizimit në vendet e botës së tretë është i paaftë për të dhënë forca pozitive dhe dinamike të ndryshimeve shoqërore, siç ishte në botën e zhvilluar. Sipas Sovani, në përcaktimin e mbi-urbanizimit, dy indekse po lidhen me njëri-tjetrin, përqindja e popullsisë që jeton në zonat urbane dhe shpërndarja e forcës totale të punës në vend midis profesioneve bujqësore dhe jo bujqësore. E para është një indeks hapësinor por pa qenë profesional, dhe e dyta është e kundërta. Meqenëse urbanizimi modern shoqërohet me industrializimin, ne në përgjithësi mund të pajtohemi se ka një justifikim për një krahasim të tillë.²⁹

2.2.4 PËRHAPJA URBANE

Përdorimi modern i termit shtrirje u krijua nga Earle Draper në vitin 1937, një nga planifikuesit e parë të qytetit në juglindje të Shteteve të Bashkuara. Që nga futja e këtij termi është rritur ndjeshëm shqetësimi popullor lidhur me këtë çështje.³⁰

Koncepti i shtrirjes urbane është i natyrës shumëdimensionale që shton kompleksitetin e përdorimit të tij. Studiues të ndryshëm e kanë përdorur atë në mënyra të ndryshme, sipas fokusit të tyre të kërkimit. Johnson vëren se shtrirja urbane nuk është binare me vetëm dy kategori shtrirje dhe jo-shtrirje, por ndodhë në shkallë të ndryshme, respektivisht në një shkallë të vazhdueshme.³¹

Përhapja urbane përkufizohet si përhapje e qytetit dhe periferive të tij mbi tokën rurale në periferi të një zone urbane. Planifikuesit urban theksojnë aspektet cilësore të përhapjes, si mungesë të opsioneve të transportit dhe lagjeve miqësore për këmbësorët. Konservatorët priren të përqendrohen në sasinë aktuale të tokës që është urbanizuar nga shtrirja. Sidoqoftë, termi nënkupton zhvillimin urban të padëshirueshëm. Përhapja urbane karakterizohet nga karakteristika të caktuara.³²

²⁸ Ibid.

²⁹ Sovani, 1966, p. 1.

³⁰ Nechyaba, Walshsource, 2004, p. 177.

³¹ Johnson, 2001, p. 717.

³² Patacchini et al., 2009, p. 5.

2.3 SFIDAT E URBANIZIMIT

Shkalla e urbanizimit e cila po rritet çdo vit ka kërkuar më shumë zhvillim të zonave të reja për strehim, komoditete sociale, komerciale dhe përdorime të tjera të tokës urbane. Megjithatë, mungesa e kufizimeve të qarta urbane ka çuar në krijimin e shtrirjes urbane që prek zonat e ndjeshme ndaj mjedisit, zonat kryesore bujqësore dhe zonat të cilat nuk janë të përshtatshme për zhvillim. Përveç kësaj, kërkesa e lartë e përdorimit të tokës në zonat strategjike gjithashtu ka çuar në konflikte të përdorimit të tokës. Këto situata kanë kontribuar në çështje të ndryshme të urbanizimit si; ndotja e mjedisit, mbingarkesa e trafikut, shterimi i zonave të gjelbra dhe degradimi i cilësisë së jetesës urbane.³³

Përhapja urbane në vendet e zhvilluara filloi në vitet 1950, si rezultat i urbanizimit të shpejtë. Njerëzit e pasur donin të jetonin jashtë qendrave të mëdha të qytetit për të shmangur trafikun, zhurmën, krimin dhe problemet e tjera të qytetit të madh dhe të kishin shtëpi më të bollshme, si dhe të shijonin mjedise më të mira jetese në periferi, duke ruajtur qasje të mirë në komoditetet në qendrat e qytetit. Ndërsa, zonat periferike u zhvilluan gjithnjë e më shumë në tokat rurale dhe u shndërruan në zona të zhvilluara, më pas qytetet u zgjeruan në madhësinë gjeografike më shpejt sesa u rritën në popullsi. Ky model i rritjes ka prodhuar zona të mëdha metropolitane me dendësi të ulët të popullsisë, ku shumica e banorëve të periferisë jetonin në shtëpi me një familje të vetme dhe udhëtonin për në punë, shkollë dhe aktivitete të tjera me automjete.³⁴

Ky proces ironikisht ndonjëherë përshpejtohet duke planifikuar vendimmarrjen. Brezi i gjelbërt i Londrës, i cili ndaloi shtrirjen e banesave në periferinë e afërt të qytetit ka rezultuar në një shtrirje më të madhe edhe më larg zonës kryesore urbane. E gjithë rritja metropolitane e Londrës ka qenë në zonat periferike gjatë 100 viteve të fundit, me një humbje prej 1.8 milion në Londrën qendrore, ndërsa zonat periferike u rritën me 10.5 milion.³⁵

Në shumë rajone, zonat e urbanizuara janë zgjeruar në mënyrë dramatike. Sipërfaqja e tokës së urbanizuar në Shtetet e Bashkuara është katërfishuar që nga viti 1954. Që nga viti 1992 e deri më 1997, shkalla kombëtare e zhvillimit u dyfishua në 3 milion hektarë në vit. Në shumicën e zonave metropolitane të mëdha, sipërfaqja e tokës urbane u rrit dy herë më shpejt sesa popullsia midis viteve 1950 dhe 1990. Arsyet për këto ndryshime dramatike në formën urbane janë të shumta, duke përfshirë rritjen e të ardhurave, preferencat e stilit të jetesës dhe politikën publike për investimet në transport, strehimi dhe taksat që kanë lehtësuar këtë prirje. Sidoqoftë, shtrirja urbane është një problem universal. Nuk kufizohet vetëm në vendet e zhvilluara. Sipas një studimi të 23 qyteteve të mëdha metropolitane, qytetet

³³ Zhang, 2015, p. 241.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

e mëdha në vendet në zhvillim përballen me probleme edhe më serioze të shtrirjes urbane.³⁶

2.3.1 QYTETET

Qytetet kanë rol të rëndësishëm në zhvillimin global. Qytetet janë sisteme komplekse njerëzore dhe shërbejnë si magnet për njerëzit, ndërmarrjet dhe kulturën.³⁷ Qytetet në vendet në zhvillim po rriten me shpejtësi dhe po bëhen motorë të zhvillimit ekonomik të rajonit ose motorë rritjeje.³⁸ Shumica e zhvillimeve janë në formën e shtrirjes urbane në periferi të zonave urbane.³⁹

Autori Singh përmendi se në konceptin tradicional, qyteti përcaktohet si një katalizator i rritjes ekonomike. Por kohët e fundit, qytetet dhe sfidat e zhvillimit urban jo vetëm që fokusohen në rritjen ekonomike, por gjithashtu shprehin shqetësim për zhvillim të paqëndrueshëm dhe ndikimet e tij negative të zhvillimit të shpejtë urban si përhapja urbane, përkeqësimi i infrastrukturës brenda qytetit, mbingarkesa e trafikut, degradimi i mjedisit etj.⁴⁰

Bazuar në Kombet e Bashkuara, një qytet përkufizohet si një urban i vazhdueshëm i ndërtuar me më pak se 200 m midis ndërtimi, dhe duke bashkuar më shumë se 10,000 banorë.⁴¹

Qytetet zënë vetëm 2% të tokës në botë, por konsumojnë 75% të burimeve të saj dhe prodhojnë një përqindje të ngjashme të mbeturinave të saj. Ata konsumojnë shumicën e karburantit dhe energjisë elektrike të përdorur nga transporti, industria, infrastruktura dhe aktivitetet e përditshme shtëpiake. Qytetet janë kontribuuesit kryesorë në ndryshimet klimatike, pasi ato kontribuojnë afërsisht në 75% të emetimeve të gazrave serë.⁴²

Ato krijojnë gjurmë të rëndësishme mjedisore, përfshirë ndotjen e ajrit dhe ujit. Qytetet e mëdha aziatike si Delhi, Kolkata (Kalkuta), Mumbai (Bombay), Daka, Karaçi, Bangkok, Pekin, Shanghai, Xhakartë dhe Manila janë të shqetësuar të jenë një nga qytetet më të ndotura.⁴³ Pjesa globale e parashikuar e Azisë për emetimet e CO2 për konsumin e energjisë do të rritet nga 30 % në 2006 në 43 % në 2030.⁴⁴

³⁶ Ibid.

³⁷ Singh, 2014, p. 3.

³⁸ Harris, 1988, p. 103.

³⁹ Ginsburg, Koppel, McGee, 1991, p. 954.

⁴⁰ Singh, p. 7.

⁴¹ Cities and climate change: global report on human settlements, 2011, p. 5.

⁴² Singh, 2014, p. 10.

⁴³ Baldasano, Valera, Jimenez, 2003, p. 141.

⁴⁴ Singh, 2014, p. 10.

Urbanizimi i shpejtë në vendet në zhvillim aziatike është përcjellë me përqendrim të tepërt të popullsisë urbane në grumbullime (megacitete) shumë të mëdha urbane. Zhvillimi i shpërndarë urban në vendet në zhvillim aziatik ka çuar në degradimin e mjedisit, rritjen e konsumit të energjisë për transport, probleme serioze të ndotjes së ajrit dhe ujit, bllokimet e trafikut dhe probleme të tjera mjedisore.⁴⁵

2.3.2 URBANIZIMI DHE RRRITJA: REGJISTRIMI HISTORIK

Urbanizimi i përhapur është një fenomen i kohëve të fundit. Në vitin 1900 vetëm 15 përqind e popullsisë së botës jetonte në qytete. Shekulli 20 e transformoi këtë pamje, pasi ritmi i rritjes së popullsisë urbane u përshpejtua shumë shpejtë në rreth 1950. Gjashtëdhjetë vjet më vonë, vlerësohet se gjysma e njerëzve të botës jetojnë në qytete. Përkundër këtij ndryshimi të shpejtë, urbanizimi nuk është jashtë kontrollit, por për sa i përket normave të rritjes së popullsisë, "më e keqja" ka përfunduar. Shkalla e rritjes së popullsisë urbane arriti kulmin në 3.7 përqind në vit në vitet 1950–75 dhe u ngadalësua dukshëm më pas.⁴⁶

Sidoqoftë, duke pasur parasysh rritjen e bazës së njerëzve që jetojnë në qytete, shtimet vjetore të popullsisë në numër absolut janë shumë të mëdha dhe për shumë alarmante. Parashikimet e OKB -së parashikojnë që popullsia urbane në vendet në zhvillim do të rritet me më shumë se 65 milionë njerëz në vit midis viteve 2000 dhe 2030.⁴⁷

Urbanizimi është parë prej kohësh me ambivalencë. Në vitin 1800, Thomas Jefferson i shkruan Benjamin Rush: "Unë i shoh qytetet e mëdha si dëmtuese për moralin, shëndetin dhe liritë e njeriut. Vërtetë, ata ushqejnë disa nga artet elegante; por ato të dobishme mund të lulëzojnë diku tjetër".⁴⁸

Njëzet vjet më vonë, Percy Bysshe Shelley shkroi, "Ferri konsiderohet të jetë në qytetin e Londrës." Kohët e fundit, Bairoch që njihet si kronisti më i madh i urbanizimit gjatë historisë dhe Hoselitz si redaktor i zhvillimit ekonomik dhe ndryshimeve kulturore kanë shkruar për "qytetet parazitare" dhe efektet e tyre të këqija në vendet në zhvillim. Kjo perspektivë është ndarë shpesh nga shtypi popullor. Një artikull i mbuluar i Newsweek i vitit 2003 sugjeroi që urbanizimi në Azi ishte duke shpërthyer dhe potencialisht ishte një mallkim. Një publikim i OKB -së i publikuar në vitin 2007 që ka të bëjë me popullsinë zbulon një skepticizëm të thellë në lidhje me urbanizimin midis politikë bërësve në vendet në zhvillim: 88 përqind e të anketuarve nga vendet më pak të zhvilluara raportuan se shpërndarja hapësinore e popullsisë së tyre ishte e pakënaqshme. Ky numër ra nga 95 përqind në vitin 1976,

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Cities Transformed: Demographic Change and Its Implications for the Developing World, 2003, p.

⁴⁷ World Urbanization Prospects, 2007, p. 3.

⁴⁸ Peterson, 1984, p. 9.

megjithëse gjatë të njëjtës periudhë, numri i vendeve me politika që kërkojnë aktivisht të zvogëlojnë migrimin në qytete u rrit, nga rreth 44 përqind në 74 përqind.⁴⁹

2.4 AMBIENTI

2.4.1 EKOSISTEMI DHE BURIMET E TIJ

Burimet mjedisore të ekosistemit dhe shërbimet e tyre ndaj njerëzve janë të pafundme dhe të çmuara. Disa nga burimet që janë themelore për ekuilibrin natyror të ekosistemit dhe në ndërkohë që i nënshtrohen ndërhyrjes njerëzore janë toka, uji dhe biodiversiteti. Daily dhe bashkëautorët përcaktojnë tokën si një ekosistem kompleks dhe dinamik i cili mbështet proceset fizike dhe transformimet kimike jetike për jetën tokësore.⁵⁰

Toka ofron shërbime për të gjitha format e jetës, duke filluar nga mikroorganizmat deri tek bimët dhe kafshët përfshirë njerëzit. Përveç shërbimeve të tij ekologjike ose biologjike, rëndësia e tokës është e rrënjësuar thellë në themelin e qytetërimit njerëzor përmes sistemeve kulturore, jo materiale, fetare dhe shpirtërore.⁵¹

Montgomery në vitin 2007 e ka lidhur rëndësinë e tokës me vetë ekzistencën e qytetërimit njerëzor pasi qytetërimet nuk zhduken brenda natës. Ata nuk zgjedhin të dështojnë. Më shpesh ata lëkunden dhe pastaj bien pasi toka e tyre zhduket me breza. Ai pretendon se toka është kryesore për jetëgjatësinë e çdo qytetërimi dhe për këtë arsye ne duhet ta respektojmë tokën si bazën e gjallë të pasurisë materiale dhe ta trajtojmë atë si një investim dhe një trashëgimi të vlefshme.⁵²

Uji është burimi natyror më themelor i cili është i rinovueshëm por i kufizuar.⁵³ Në Shtetet e Bashkuara për vitin 2005, afërsisht 410,000 milion gallonë ujë në ditë u nxorën për përdorime të ndryshme si shtëpiake, bujqësi, industriale, rekreative etj. Rreth 80 përqind e ujit të nxjerrë erdhi nga uji sipërfaqësor.⁵⁴

Rëndësia e ujit nuk është e kufizuar në konsumin njerëzor, por shtrihet në funksionimin e një planete të tërë. Uji në vetvete është një ekosistem (ekosistemi ujqor) i cili siguron habitate për miliarda lloje të njohura dhe të panjohura të kafshëve dhe bimëve. Nga ligatinat e cekëta dhe sezonale ose fushat e përmytjeve në një oqean të thellë, nga një pikë reshje që depërton në sipërfaqen e tokës deri në një

⁴⁹ Bairoch, 1988, p. 2.

⁵⁰ Daily, 1997, p. 3.

⁵¹ Winiwarter, Blum, 2006, p. 103.

⁵² Montgomery, 2007, p. 3.

⁵³ Smith, Howes, Kimball, 2007, p. 7.

⁵⁴ Barber, 2009, p. 2.

grumbull akulli polar, uji qarkullon vazhdimisht në mjedisin tonë dhe ushqen planetin tonë.⁵⁵

Në përgjithësi, biodiversiteti i referohet pasurisë së specieve të kafshëve dhe bimëve që janë vendas në një habitat ose ekosistem të veçantë. Çdo specie e pranishme në një ekosistem shërben funksion të veçantë përmes rrjetit ushqimor dhe ciklit të jetës. Një ndryshim në diversitetin e specieve ndryshon ciklet biogjeokimike dhe ndikon në funksionimin e përgjithshëm të sistemit. Prandaj, stabiliteti, funksionimi dhe qëndrueshmëria e ekosistemeve varen nga biodiversiteti.⁵⁶

2.4.2 PËRKUFIZIMI I QËNDRUSHMËRISË MJEDISORE

Përkufizimi themelor i qëndrueshmërisë mjedisore është rezultat i një rregulli input-output që Goodland dhe Daily e përshkruajnë si më poshtë: "Rregulli i daljes: Emetimi i mbeturinave nga një projekt duhet të jetë brenda kapacitetit asimilues të mjedisit lokal për të absorbuar pa degradim të papranueshëm të së ardhmes së tij". Kapaciteti absorbues i mbeturinave ose shërbime të tjera të rëndësishme.

Rregulli i hyrjes: (a) Burimet e rinovueshme: normat e korrjes së burimeve të ripërtëritshme të burimeve duhet të jenë brenda kapacitetit ri-gjenerues të sistemit natyror që i ka gjeneruar ato. (b) Jo të rinovueshme: normat e shterimit të inputeve të burimeve të rinovueshme duhet të jenë të barabarta me shkallën në të cilën zëvendësuesit e rinovueshëm janë zhvilluar nga shpikja dhe investimet njerëzore. Një pjesë e të ardhurave nga likuidimi që nuk rinovohen duhet të ndahen për kërkime në kërkim të zëvendësuesve të qëndrueshëm.⁵⁷

Duke ndjekur këtë përkufizim, qëndrueshmëria mjedisore "është një grup kufizimesh në katër aktivitetet kryesore që rregullojnë shkallën e nënsistemit ekonomik njerëzor; përdorimi i burimeve të rinovueshme dhe të rinovueshme nga ana e burimit dhe ndotja dhe asimilimi i mbeturinave në anën e lavamanit.⁵⁸

Prandaj, qëndrueshmëria mjedisore shpesh shoqërohet me zvogëlimin e mbeturinave, ndotjes dhe emetimeve, si dhe përdorimin efikas të energjisë. Për më tepër, ai synon një konsum të reduktuar të materialeve që janë të rrezikshme, të dëmshme ose toksike.⁵⁹

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Goodland, Daily, 1996, p. 1002.

⁵⁸ Goodland, 1995, p. 5.

⁵⁹ Gimenez, Sierra, Rodon, 2012, p. 149.

Që nga viti 1970, rritja e popullsisë urbane filloi të diskutohej si një problem mjedisor.⁶⁰ Në ditët e sotme, qëndrueshmëria urbane konsiderohet si një nga rrjedhat kryesore në diskutimin global urban, duke u fokusuar në rolin domethënës të qyteteve në krizën globale mjedisore.⁶¹ Nga ana pozitive, qytetet janë shtytës të zhvillimit; por nga ana negative, zgjerimi urban mund të jetë i paqëndrueshëm kur për shkak të shpejtësisë dhe mungesës së planifikimit shkakton degradim të mjedisit dhe qasje të pakënaqshme në shërbimet bazë. Qëndrueshmëria urbane është një koncept i gjerë dhe shumëdimensional.⁶² Andaj, me këtë në mendje, studimi fokusohet në kushtet që lidhen me përdorimin e qëndrueshëm të tokës.

Në përgjithësi, qëndrueshmëria urbane reflekton nocionin e zhvillimit të qëndrueshëm në zonat urbane. Zhvillimi i qëndrueshëm është përcaktuar si zhvillim që plotëson nevojat aktuale pa përfshirë kapacitetin e brezave të ardhshëm për të kënaqur nevojat e tyre.⁶³ Kështu, qëndrueshmëria përfshin ruajtjen e kushteve që do të lejojnë zhvillimin e popullsisë së ardhshme. Prandaj, për ta arritur atë, janë theksuar tri shtylla: shoqëria, ekonomia dhe mjedisi. Këto shtylla duhet të kuptohen në natyrën e tyre si të ndryshme. Ana e përmirësimit të cilësisë së jetës së popullsisë është objektivi kryesor i zhvillimit, ku mjedisi imponon kushtet dhe kufizimet, ndërsa ekonomia konsiston në mjetet për të arritur objektivin e zhvillimit.⁶⁴

Dy perspektiva kryesore mund të theksohen midis përkufizimeve të ndryshme të qëndrueshmërisë urbane: teknologjike dhe socio-ekologjike. Perspektiva mbizotëruese është pikëpamja teknologjike e cila fokusohet në teknologji inovative që zvogëlon ndikimet mjedisore dhe lehtëson rritjen ekonomike. Ndërsa, pikëpamja socio-ekologjike konsiderohet një këndvështrim më i thellë i qëndrueshmërisë urbane sepse thyen varësinë e rritjes ekonomike në qendër të cilësisë së jetës. Nga kjo perspektivë, termi qëndrueshmëri në vend të zhvillimit të qëndrueshëm përshtatet më mirë për të theksuar referencën në një gjendje të qëndrueshme dhe jo në një proces të vazhdueshëm që zakonisht ngatërrohet me rritjen si një objektive.⁶⁵

Raporti Brundtland dhe Samiti i Tokës në vitin 1992 inkurajuan diskutimin rreth mjedisit, përfshirë problemet mjedisore urbane. Pas këtyre ngjarjeve, zhvillimi njerëzorë u lidh me zhvillimin e qëndrueshëm për faktin se jeta varet nga mjedisi dhe burimet natyrore për të siguruar prosperitetin e shoqërive.

Aktualisht, kjo perspektivë ilustron në Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm të vendosur në Agjendën 2030 për Zhvillim të Qëndrueshëm, e cila demonstroi një

⁶⁰ Newman, 2006, p. 275

⁶¹ Brenner, Schmid, 2015, p. 151.

⁶² Rogers, 2000, p. 2.

⁶³ Brundtland, 1987, p. 1.

⁶⁴ Ghorra-Gobin, 2012, p. 6.

⁶⁵ Hamman, 2017, p. 12.

pamje shumëdimensionale të zhvillimit të qëndrueshëm me zhvillimin njerëzor në qendër.⁶⁶

Manifestimi i qëndrueshmërisë urbane mund të reflektohet në nocionin e qytetit të qëndrueshëm dhe atributet e tij. Është e rëndësishme të vërehet se konceptet e qytetit dhe natyrës u konsideruan si të kundërta për një kohë të gjatë, por ato nuk janë më një dikotomi e rreptë. Koncepti i qytetit të qëndrueshëm është shumë dinamik, siç e përmend Hamman, pra është një koncept kalimtar që pozicionohet me kalimin e kohës në dialektikën midis përshtatjes dhe prishjes; dhe është gjithashtu një koncept transaksional i cili tregon rezultatin e negociimit të kompromiseve midis palëve të interesuara.⁶⁷

Rogers përcakton qytetin e qëndrueshëm si një organizëm dinamik dhe kompleks, i karakterizuar në hapësirë nga kompaktësia dhe policentrizmi i tij, si dhe për ndikimet e reduktuara në mjedis. Për më tepër, nga pikëpamja e qëndrueshmërisë së thellë, qyteti i qëndrueshëm kërkon riformulimin e modelit aktual të zhvillimit, duke u fokusuar në cilësinë e jetës në vend të rritjes ekonomike, dhe është thelbësore të përballosh proceset shoqërore, ekonomike dhe politike që prodhojnë qytetin.⁶⁸

2.4.3 HISTORIKU I AMBIENTALIZMIT

Ekziston një mungesë e vazhdueshme e perspektivës historike në literaturën e konfliktit të mjedisit. Nuk ka një vlerësim të qartë të historisë së gjatë që çoi në pasiguri mjedisore bashkëkohore. Ky është një dështim themelor duke pasur parasysh se është degradimi më i gjerë shoqëror dhe ekologjik i shkaktuar nga moderniteti, i cili është konteksti mbizotërues për çdo diskutim të sigurisë dhe tensionit shoqëror.⁶⁹

Kështu Smil shkruan se "çdo historian i menduar, dhe veçanërisht ai i magjepsur nga marrëdhëniet komplekse midis qytetërimeve dhe mjedisit të tyre, duhet të mahnitet nga neglizhimi i plotë i perspektivave historike afatgjata". ku degradimi i mjedisit mendohet të ketë qenë një faktor në konfliktin e dhunshëm. Edhe një histori e kohëve të fundit të këtyre vendeve do të zbulonte më shumë se sa shumë faktorë me rëndësi jetike të kushteve të pabarabarta të tregtisë, Programet e Rregullimit Struktural, imperializmin kolonial dhe post-kolonial dhe korrupsionin e kulturave tradicionale me vlerat dhe aspiratat Veriore. Sidoqoftë, të gjithë këta dhe faktorë të tjerë rrallë.⁷⁰

⁶⁶ Transforming our world, 2015, p. 3.

⁶⁷ Hamman, 2017, p. 4.

⁶⁸ Rogers, 2000, p. 12.

⁶⁹ Smil, 1997, p. 107.

⁷⁰ Ibid.

Lëvizja e Ruajtjes Amerikane njihet nga shumë njerëz që fillon në fillim të viteve 1900 me individë të përkushtuar si John Muir, Presidenti Theodore Roosevelt, Gifford Pinchot dhe Presidenti Franklin D. Roosevelt. Ky është vetëm fillimi i një liste të gjatë, e cila është shumë e gjerë për t'u mbuluar këtu. Sidoqoftë, këta pak pionierë rritën vetëdijen mjedisore dhe krijuan organizata të tilla si; Shoqëria Audubon, Klubi Sierra dhe Shërbimi i Parqeve Kombëtare.

Siç dihet sot, ambientalizmi shihet si i lindur në vitet 1960 nga një kombinim i forcave: Vepra e Rachel Carson "Pranvera e heshtur" hodhi dritë mbi efektet e pesticideve të përdorura gjerësisht, ndërsa bomba e popullsisë e Paul Ehrlich theksoi shqetësimin për rritjen e popullsisë në mënyrë eksponenciale dhe efektet që kjo rritje kishte në burimet natyrore. Në vitin 1965 Presidenti Lyndon B. Johnson tha: "Ruajtja jonë nuk duhet të jetë vetëm ruajtja klasike e mbrojtjes dhe zhvillimit, por një ruajtje krijuese e restaurimit dhe inovacionit. Shqetësimi i tij nuk është vetëm me natyrën, por me lidhjen e përgjithshme midis njeriut dhe botës përreth tij. Objekti i tij nuk është vetëm mirëqenia e njeriut, por dinjiteti i shpirtit të njeriut".⁷¹

Dita e Tokës u festua në vitin 1970 për herë të parë nga afërsisht njëzet milionë njerëz. Fotografitë e Ansel Adams ndihmojnë për të futur një ndjenjë të fortë respekti për natyrën në publikun e gjerë. Incidenti në Kanalin e Dashurisë u bë i famshëm në vitin 1978, duke sjellë ndërgjegjësim të gjerë për çështjen e ndotjes toksike, dhe 1979 solli episodin në reaktorin bërthamor Three Mile Island. Lëvizjet bazë u shfaqën në të gjithë vendin në përgjigje të këtyre episodeve duke inicializuar ndryshimin në një numër fushash arsimore, megjithëse nuk u vërejtën lëvizje të mëdha në fushën e arkitekturës dhe dizajnit.⁷²

Ndërsa vitet 1980 ishin mjaft të qeta me elementë të zhvillimit të qëndrueshëm që dolën në plan të parë në të gjithë globin, vitet 1990 panë më shumë se 1,200 trustet e tokës që mbronin gati pesë milionë hektarë. Konferenca e Kombeve të Bashkuara për mjedisin dhe zhvillimin ose Samiti i Tokës u mbajt në vitin 1992 në Rio de Janeiro, duke rezultuar në rritjen e ndërgjegjësimit për një numër çështjesh mjedisore globale. Ndërsa këto ngjarje janë të rëndësishme dhe padyshim të rëndësishme në fushën e ambientalizmit, ndikimi i tyre në banorët mesatarë jashtë fushës është i diskutueshëm. Për shkak se këto tema nuk përshkuan çdo familje, profesionistët e dizajnit si publiku i gjerë nxituan të anashkalojnë thellësinë dhe rëndësinë e çështjeve mjedisore që po dilnin në ballë të shoqërisë.⁷³

⁷¹ Conservation Timelines 1901-2000, 2015, e-source.

⁷² Tilman, 1997, p. 5.

⁷³ Brundtland, 1987, p. 28.

2.5 KONFLIKTI, PAQËNDRUESHMËRIA DHE SIGURIA

Literatura e konfliktit të mjedisit flet për konfliktin në një mënyrë të veçantë. Konflikti pothuajse gjithmonë barazohet me dhunën e drejtpërdrejtë. Përdoret për të treguar një 'të keqe' themelore e cila sjell imazhe të luftës fisnore dhe kryengritjes guerile (të dyja temat e letërsisë). Përdorimi i pashpjegueshëm i 'konfliktit' maskon supozimin kritik se në çdo konflikt dhuna është rezultati natyror. Konflikti, megjithatë, nuk është domosdoshmërisht "i keq", e as nuk përfshin domosdoshmërisht dhunë të një lloji të drejtpërdrejtë ose strukturor. Shumë luftime mbi burimet mund të shihen si situata të "konfliktit", megjithatë shumica dërrmuese e tyre zgjidhen pa përdorur dhunë. Konflikti përfshin luftën midis individëve ose grupeve brenda një shoqërie. Shumë forma të luftës së hapur, si ajo midis partive politike, mes ekipeve sportive, ose midis akademikëve nuk përfshijnë dhunë.⁷⁴

Në të vërtetë, mospërputhja, mosmarrëveshja dhe lufta janë të pashmangshme duke pasur parasysh diversitetin shoqëror. Zgjidhja paqësore e këtyre dallimeve është një funksion bazë i politikës. Dështimi për të zgjidhur në mënyrë paqësore këto luftime të hapura mund të çojë në dhunë të drejtpërdrejtë herë pas here dhe në padrejtësi strukturore më shpesh, por dhuna nuk është rezultati i pashmangshëm i konfliktit. Në të vërtetë, në varësi të lenteve që përdorni, dhuna është rrallë rezultat i konfliktit, përkundrazi, konflikti paqësor është një proces i domosdoshëm dialektik që nxit ndryshimin historik.⁷⁵

Kjo literaturë përdor fjalën "paqëndrueshmëri" në një mënyrë shumë të ngjashme me përdorimin e saj të konfliktit që do të thotë një gjendje e padëshirueshme e punëve. Paqëndrueshmëria në këtë kontekst nënkupton përmbysje të papritur dhe ndryshim rrënjësor. Ajo barazohet me një kërcënim për gjendjen ekzistuese të punëve, i cili, nënkuptohet, është gjendja e dëshiruar. Pra, literatura e konfliktit të mjedisit mban një koncept tipik negativ të sigurisë. Ajo që duhet siguruar është rendi modern botëror nga kërcënimet e ndryshimit.⁷⁶

Sidoqoftë, për ta theksuar përsëri, paqëndrueshmëria, jo ndryshe nga konflikti, nuk nënkupton domosdoshmërisht ndryshim për keq. Në të vërtetë, duke pasur parasysh se zonat ku parashikohet paqëndrueshmëria janë të gjitha fushat ku ka padrejtësi dhe privime të shumta dhe të përhapura, ndryshimet dhe paqëndrueshmëria janë për t'u përshëndetur. Nëse, siç është shkruar aktualisht, siguria mjedisore do të thotë të rezistosh, të shmangësh dhe të shtypësh ndryshimin, atëherë është një mjet për mbrojtjen e vazhdueshme të padrejtësisë. Për më tepër, duke pasur parasysh se ndryshimet shoqërore janë të pashmangshme, ashtu si evolucioni është në dukje i natyreshëm, shtypja e

⁷⁴ Humphreys, 2005, p. 508.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

ndryshimit është përfundimisht e kotë. Në vend të kësaj, ndryshimi duhet të mirëpritet dhe negociohet për të siguruar që nuk është i dhunshëm.⁷⁷

2.5.1 RËNDËSIA E NDËRGJEGJËSIMIT DHE SHQETËSIMIT MJEDISOR

Shqetësimi dhe ndërgjegjësimi janë pikënisje thelbësore për të ndërmarrë veprime për trajtimin e problemeve mjedisore në botë. Ndërgjegjësimi dhe shqetësimet mjedisore të njerëzve janë koncepte të rëndësishme për të diskutuar për një jetë të qëndrueshme. Në literaturë, studiuesit vënë theksin në ndërgjegjësimin mjedisor dhe shqetësimet e njerëzve në mënyrë që të strukturojnë një edukim më të mirë mjedisor. Krijimi i vetëdijes mjedisore në mendjet e njerëzve është hapi i parë drejt parandalimit të problemeve mjedisore në botë.⁷⁸

Autori gjithashtu argumenton se ndërgjegjësimi mjedisor duhet të bëhet një qëndrim me kalimin e kohës, përndryshe njohuritë për mjedisin, të dhënat nga edukimi në mënyrë që të krijojnë vetëdije nuk mund të pranohen si të mësuara. Megjithatë, deri më tani, arsimi është i papërshtatshëm për të qenë në gjendje të ndryshojë qëndrimet mjedisore të njerëzve në Turqi. Sipas Işıldar njerëzit duhet të brendësojnë problemet mjedisore dhe shqetësimet për të, në mënyrë që ata të mund të prodhojnë zgjidhje për problemet. Furman kreu një sondazh me 430 banorë në Stamboll, Turqi në mënyrë që të identifikonte njohuritë dhe shqetësimet e tyre mjedisore. Gjetjet e studimit zbuluan se ekziston një lidhje midis njohurive dhe shqetësimeve mjedisore. Kur njohuritë e të anketuarve janë të larta, shqetësimet e tyre mjedisore rriten drejtpërdrejtë.⁷⁹

Mëqenëse njohuritë për mjedisin vijnë nga edukimi mjedisor, shqetësimet për mjedisin mund të formohen sipas nivelit të njohurive. Për më tepër, në këtë nën seksion theksohet rëndësia e mësuesve në edukimin e studentëve. Aminrad, Zakaria dhe Hadi pohuan se "njerëzit më të rëndësishëm për shpëtimin dhe mbrojtjen e natyrës janë studentët", gjë që sigurisht nënkupton se mësuesit e tyre janë po aq të rëndësishëm. Për këtë arsye, mësuesit e shërbimit duhet të kenë njohuri të larta mjedisore në mënyrë që ata t'i transferojnë ato tek studentët e tyre kur të bëhen mësues në shërbim.⁸⁰ Për më tepër, mësuesit janë modelet më të mëdha për studentët, kështu që qëndrimet e tyre ndikojnë gjithashtu në qëndrimet e nxënësve.^{81 2}

⁷⁷ Jänicke et al., 2001, p. 13.

⁷⁸ Işıldar, 2008, p. 760.

⁷⁹ Furman, 1998, p. 521.

⁸⁰ Aminrad, Zakaria, Hadi, 2011, p. 17.

⁸¹ Kainth, 2009, p.34.

2.5.2 RËNDËSIA E HAPËSIRAVE TË GJELBRA URBANE PËR QYTETET DHE QYTETARËT

Bota jonë po përballet me urbanizim të shpejtë. Në ditët e sotme, banorët e qytetit kalojnë pjesën më të madhe të kohës në mjedise të krijuara nga njerëzit.⁸² Mënyrat e jetesës të orientuara nga konsumatori në zonat urbane të ndërtuara dendur nuk mbështesin angazhimin shumë-ndijor me mjedisin natyror, p.sh. dëgjimi i zogjve ose ndjekja e ndryshimeve sezonale.⁸³

Hapësirat e gjelbërta urbane të tilla si pyjet, parqet publike ose kopshtet e komunitetit ofrojnë mundësi të ndryshme për banorët që të ndër veprojnë me natyrën, dhe për aktivitete të orientuara nga njerëzit si ushtrimet, relaksimi ose takimi me njerëz të tjerë.⁸⁴ Përfitimet e hapësirave të gjelbra urbane njihen gjerësisht pasi ato kontribuojnë në përshtatjen e ndryshimeve klimatike, ruajtjen e biodiversitetit lokal, kohezionin social dhe mirëqenien e banorëve.⁸⁵

Shumë funksionaliteti i parqeve përfaqëson kapacitetin e hapësirave të gjelbra urbane për të siguruar disa përfitime ekologjike, socio-kulturore dhe ekonomike njëkohësisht, duke shmangur konfliktet dhe kompromiset. Karakteristikat e parkut si struktura e vegjetacionit, objektet dhe shërbimet kanë një rol kyç në furnizimin e shumë funksionalitetit.⁸⁶ Sidoqoftë, hapësirat e gjelbra shpesh janë prezantuar si hapësira të pa diferencuara dhe uniforme, duke u fokusuar në objektet dhe shërbimet, me pak vëmendje që i kushtohet nivelit të strukturës së vegjetacionit ose biodiversitetit të parqeve.⁸⁷

2.5.3 INTERAKSIONI NË MES TË QYTETIT DHE MJEDISIT

Urbanizimi është njohur si një faktor i rëndësishëm për ndryshimet globale të klimës.⁸⁸ Sipas Bankës Botërore, shkalla e urbanizimit (pjesa e popullsisë urbane) në Kinë ka arritur në 56.7% në 2016 dhe është rritur nga 19.39% në 1970. Urbanizimi i shpejtë ndikon thellësisht si në mjedisin natyror ashtu edhe në shoqërinë njerëzore.⁸⁹

Urbanizimi ka rezultuar në probleme mjedisore të tilla si reshje të shkurtra të parregullta, ndotje të ajrit, shkarkim të ujërave të zeza dhe ndotje të tokës nga metalet e rënda të tokës. Kuptimi i ndërveprimeve midis urbanizimit dhe mjedisit është i rëndësishëm si për kërkimin shkencor ashtu edhe për qeverinë. Hapësira e

⁸² Matz, Stieb, Brion, 2015, p. 88.

⁸³ Pretty et al., 2009, p.100.

⁸⁴ Vertovec, 2007, p. 1026.

⁸⁵ Bratman, Hamilton, Daily, 2012, p. 120.

⁸⁶ McCormack et al., 2010, pp. 712–726.

⁸⁷ Ives et al., 2017, p. 108..

⁸⁸ Grimm et al., 2008, pp.756.

⁸⁹ Bai, Shi, Liu, 2014, p. 159.

gjelbër urbane, zakonisht duke përfshirë tokë të hapur dhe të pazhvilluar me bimësi të gjelbër si parqe, kopshte, bimë rruge, lëndina, çati të gjelbërta dhe pyje brenda zonave urbane⁹⁰ konsiderohet si një nga faktorët më të rëndësishëm në njerëzit mjedis jetese.

Studimet e mëparshme kanë treguar gjerësisht se hapësirat e gjelbërta urbane luajnë një rol jetësor në ruajtjen e cilësisë së mjedisit dhe lehtësimin e problemeve të shumta urbane, të tilla si zbutja e niveleve të zhurmës,⁹¹ thithja e ndotësve të ajrit të grimcave, infiltrimi i ujërave të stuhisë dhe lehtësimin e efektit të ishullit të nxehtësisë.⁹² Për më tepër, hapësirat e gjelbrat urbane gjithashtu kontribuojnë në promovimin e aktiviteteve dhe ndërveprimeve shoqërore të banorëve urbanë, duke përmirësuar shëndetin fizik dhe mendor.⁹³

Në përgjithësi, dy lloje të metodave janë miratuar për të eksploruar efektet e ndërveprimit midis urbanizimit dhe mjedisit. Njëra është modeli i shoqëruar që bazohet në teorinë e përgjithshme të sistemeve, e cila është përdorur gjerësisht për të treguar vetitë sintetike të ndërveprimit. Bashkimi përshkruan fenomenin që dy sisteme ndikojnë tek njëri-tjetri me mekanizma ndërveprues. Së pari, treguesit e llojeve të ndryshme të faktorëve (p.sh. urbanizimi i aspekteve ekonomike, sociale, popullsisë dhe hapësinor) janë mbledhur. Pas standardizimit të të dhënave, të gjitha të dhënat importohen në një model bashkues për të nxjerrë shkallët e koordinimit⁹⁴ i cili më pas përdoret për të treguar një vlerësim sintetik. Modelet përfaqësuese janë modeli i shkallës së koordinimit të bashkimit (CCD);⁹⁵ modeli i Përgjigjes së Presionit (PSR);⁹⁶ modeli i sistemeve të shoqëruara të mjedisit njerëzor (CHES).⁹⁷

Metoda e Plotësimit të Treguesit Sintetik të Poligonit të Permutacionit (FPPSI).⁹⁸ dhe qasja e zhvillimit të integruar të qëndrueshëm (ISD).⁹⁹ Midis këtyre, qasja CCD është metoda më e përdorur për të vlerësuar efektet e përgjithshme të ndërveprimit midis urbanizimit dhe mjedisit. Ai merr në konsideratë kontributet e kombinuara të shumë funksioneve dhe është vërtetuar të jetë i besueshëm.¹⁰⁰ Sidoqoftë, ky model i bashkimit nuk mund të sigurojë efektet e ndërveprimit për secilin faktor të përfshirë ose të identifikojë faktorët kryesorë që zbulojnë marrëdhëniet ndërvepruese.¹⁰¹

Metoda tjetër vlerëson efektet e ndërveprimit drejtpërdrejt nga pajisjet e faktorëve. Bazuar në karakteristikat hapësinore -kohore të faktorëve mjedisorë, Regresioni

⁹⁰ Mitchel, Popham, 2007, p. 684.

⁹¹ Van der Ryn, Cowan, 2007, p. 22.

⁹² Andersson-Sköld et al., 2015, p. 31.

⁹³ Ernstson, 2013, p. 7.

⁹⁴ Li et al., 2012, p. 12.

⁹⁵ Liu et al., 2018, p.2.

⁹⁶ Andreza et al., 2017, p. 773.

⁹⁷ Srinivasan, 2013, p. 886.

⁹⁸ Li et al., 2012, p. 15.

⁹⁹ Liu et al., 2011, p. 2054.

¹⁰⁰ Zhao et al., 2017, pp. 9328.

¹⁰¹ Ibid.

Gjeografikisht i Ponderuar (GWR) ose metoda e regresionit të shumëfishtë mund të përdoret për të ndërtuar marrëdhënie midis urbanizimit dhe mjedisit. Për shembull, Kasman dhe Duman 2015 vlerësuan lidhjen midis konsumit të energjisë, emetimeve të dioksidit të karbonit, rritjes ekonomike, hapjes së tregtisë dhe urbanizimit përmes qasjes Ordinary Least Square (OLS).¹⁰² Me një grup treguesish, u prezantua një metodë e bazuar në përgjegjësi për të përcaktuar faktorët kryesorë që ndikojnë në qëndrueshmërinë urbane.¹⁰³

2.6 URBANIZIMI DHE ZHVENDOSJA E BARRAVE MJEDISORE

Urbanizimi ka ngritur gjithmonë shqetësime mjedisore. Në të vërtetë, lidhjet midis urbanizimit dhe rreziqeve mjedisore ishin më të dukshme në qytetet e hershme, ku kufizimet e burimeve ishin më të lokalizuara dhe çështjet e shëndetit mjedisor ishin të mëdha. Edhe pse këto rreziqe shpesh nuk trajtohen si mjedisore në llogaritë bashkëkohore të mjedisit si shtylla e tretë e zhvillimit të qëndrueshëm, ato kanë qenë gjithmonë dhe vazhdojnë të jenë kritike të rëndësishme, veçanërisht për grupet me të ardhura shumë të ulëta.¹⁰⁴

Ibn Khaldun, duke shkruar mbi kërkesat për planifikimin e qyteteve në shekullin e 14 -të, identifikoi sa më poshtë si të nevojshme për të parandaluar rënien e tyre në rrënoja: ujë i bollshëm i përshtatshëm për konsum njerëzor, kullota për bagëti, fusha të përshtatshme për kultivim dhe pyje për dru djegës dhe materiale ndërtimi. Ndërkohë, minjtë dhe pleshtat që banonin në ekosistemet urbane, së bashku me tregtinë ndër-urbane, siguruan bazën për përhapjen e murtajave të hershme, megjithëse kjo ishte më pak e kuptuar.¹⁰⁵

Gjatë industrializimit dhe urbanizimit të Evropës dhe Amerikës së Veriut të shekullit XIX, kushtet sanitare higjienike të qyteteve vazhdimisht lehtësuan përhapjen e kolerës dhe pandemive të tjera ujore. Ndotja e ajrit në mjedisin urban u bë plaga e disa prej qyteteve më të suksesshëm ekonomikisht. Tymi i Madh i Londrës i vitit 1952 solli në ngërç transportin rrugor, ajror dhe hekurudhor, duke shkaktuar mijëra vdekje dhe duke ngritur shqetësim të mjaftueshëm publik dhe ekspert për të bindur politikanët të veprojnë.¹⁰⁶

Mund të jetë e vështirë të shihen barrat mjedisore të qyteteve të pastra dhe të pasura, ku ruhen hapësirat e gjelbërta, ndotja zvogëlohet dhe burimet lokale mbrohen. Sidoqoftë, dëmi mjedisor që shkaktohet për të ruajtur qytete të tilla mund të jetë në vende të largëta. Ngarkesat e kaluara mjedisore mund të jenë zhvendosur në vend që të eliminohen. Për të kapur ndryshime të tilla, është e rëndësishme që

¹⁰² Kasman, Duman, 2015, pp. 98.

¹⁰³ Zhou et al., 2015, p.10,463.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Davis, Bell, Fletcher, 2002, pp.734.

vlerësimet mjedisore urbane të përfshijnë gamën e plotë të ngarkesave mjedisore, dhe rrugët e ndryshme përmes të cilave ato mund të krijohen, përfshirë konsumin, si dhe rrugët e bazuara në prodhim (duke pasur kujdes që të mosnumërohen dyfish).¹⁰⁷

Për më tepër, përjashtimi i njerëzve nga qytetet tenton të përkeqësojë ndikimin e problemeve mbizotëruese mjedisore. Në vendet me të ardhura të ulëta, trajtimi i problemeve të rënda të shëndetit mjedisor është përgjithësisht më i lirë në urban sesa në zonat rurale, dhe urbanizimi ekskluziv ka të ngjarë të përkeqësojë kushtet e shëndetit mjedisor. Përndryshe, kur njerëzit e pasur largohen nga qytetet drejt vendbanimeve periferike ose rurale me densitet të ulët, barrat e tyre mjedisore ka të ngjarë të rriten, veçanërisht nëse ata bëhen më të varur nga transporti automobilistik. Kështu, vlerësimet e emetimeve të gazrave serrë për person në Toronto janë një rend i madhësisë më të larta në lagjet periferike sesa në një lagje të dendur të qytetit të brendshëm.¹⁰⁸

2.6.1 NDIKIMET SPECIFIKE PËR MJEDISIN, QËNDRUESHMËRINË DHE ZHVILLIMIN E GJELBËR

Cilat çështje atëherë do të konsideroheshin për të cilat duhet të kujdesemi kur merremi në mënyrë specifike me problemin e "gjelbër" të orientuar drejt qëndrueshmërisë?

- Konsiderata për klimën dhe energjinë
- Ciklet natyrore (përfshirë ujin) dhe proceset e tyre shoqëruese shoqërore
- Lidhja urbane-rurale
- Gjurma urbane në botën jashtë hapësirës urbane
- Infrastruktura urbane dhe sistemet e transportit
- Zhvillimi dhe Rritja e Gjelbër e ardhshme dhe ndikimet e saj ekonomike
- Drejtimet e nevojshme për sistemin e prodhimit të njohurive që të përputhen me këto "sfida të gjelbra".¹⁰⁹

Para se të zmadhojmë konotacionet specifike urbane të këtyre llojeve të artikujve, le të bëjmë vetëm disa vëzhgime dhe reflektime më të përgjithshme rreth "sfidave të gjelbra" në nivel global, të cilat ofrojnë kontekstin për gjithçka që duhet trajtuar në shoqëri, qoftë në urbane ose sferat jo aq urbane. Ne fillojmë me çështjet e klimës, duke e ditur mirë se ato nuk janë të gjitha atje për këto sfida të orientuara nga qëndrueshmëria, por që ato janë një pikënisje shumë e rëndësishme dhe një shqetësim qendror në një fole të sistemeve të lidhura sfidat. Kështu ne sapo fillojmë

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Hoornweg et al., 2011, pp. 212.

¹⁰⁹ Ibid.

duke aluduar në bazën e mirënjohur për shumë nga reflektimet e Panelit Ndërqeveritar të Ndryshimeve Klimatike mbi shqetësimet e ndryshimit të klimës.¹¹⁰

Këtu marrim parasysh rritjen graduale të kurbës së temperaturës mesatare globale, duke vënë në dukje gjithashtu se rritja e dallueshme gjatë gjysmëshekullit të fundit gjithashtu korrespondon me një rritje dramatike të mëparshme të padukshme në perspektivën kohore shumë më të gjatë të mijëra vjetëve, edhe nëse marrë parasysh ndryshimet e mëparshme historike të mjeteve midis periudhave më të ngrohta dhe më të ftohta, përfshirë periudhat më të ftohta në mes të periudhës mesjetare evropiane ose në dekadat e fundit të shekullit të 17 -të.¹¹¹

2.6.2 SFIDA NË RITJE E NDRYSHIMIT GLOBAL NË MARRËDHËNIEN MJEDIS BIMOR-URBAN

Ndryshimi i klimës po sfidon gjithnjë e më shumë të gjithë ekosistemet në nivel planetar, dhe bimët (të paafta për të shpëtuar nga ngjarjet e pafavorshme meteorologjike) janë ndër organizmat më të ndjeshëm ndaj ndryshimeve klimatike. Në rajonet e buta të botës, tendencat drejt temperaturave më të larta, reshjeve më të ulëta dhe shfaqjes në rritje të ngjarjeve ekstreme janë faktorë të rëndësishëm që mund të kufizojnë rritjen e vegjetacionit, produktivitetin dhe shërbimet e ekosistemit. Në shumicën e zonave të brishta, faktorët e ndryshimit të klimës mund të sjellin edhe ngjarje katastrofike si humbja e biodiversitetit, migrimet, shkretëtirëzimi dhe pushtimet e organizmave të huaj.¹¹²

Bimët e mjediseve urbane janë të dobishme për të zbutur klimën, siç u përmend më parë. Sidoqoftë, në mjediset urbane ndryshimi i klimës mbivendos faktorët negativë antropogjenikë (p.sh., ndotja, efekti i ishullit të nxehtësisë, mungesa e tokës dhe rrënjët e pakta si pasojë dhe përgjimi dhe disponueshmëria e dobët e ujit) duke kërcënuar jetën e bimëve. Prandaj, bimët e mjediseve urbane duhet të zgjidhen me kujdes për t'u përshtatur me kombinimin e streseve ndaj të cilave do të ekspozohen, tani dhe në kushtet e ardhshme. Zgjedhja e florës së pemëve urbane e karakterizuar nga potenciali më i mirë adaptues ndaj ndryshimit të kushteve mjedisore është thelbësore për përmbushjen e shërbimeve të tjera të ekosistemit siç është restaurimi i habitatit dhe dhënia e vlerave estetike.¹¹³

2.6.3 NDIKIMET E URBANIZMIT NË BURIMET E EKOSISTEMIT

Megjithëse shërbimet e ekosistemit ofrojnë një mori funksionesh dhe shërbimesh që krijojnë vlerë për përdoruesit njerëzorë dhe janë qendrore në vazhdimin e

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

civilizimit njerëzor, njerëzit kanë errësuar ekzistencën dhe rëndësinë e shërbimeve të ekosistemit me nxitim për të festuar fantazinë urbane.¹¹⁴

Van der Ryn & Cowan ne vitin 2007 shprehin realitetin e shkëputjes në rritje të njerëzve me natyrën si: "[Ne] jetojmë në dy botë të ndër -depërtuara. E para është bota e gjallë [bota natyrore], e cila është falsifikuar në një enë evolucionare gjatë një periudhe prej katër miliardë vitesh. E dyta është bota e rrugëve dhe qyteteve, fermave dhe objekteve [bota e krijuar nga njerëzit], që njerëzit kanë krijuar për veten e tyre gjatë mijëvjeçarëve të fundit.¹¹⁵

Rritja dhe prosperiteti i botës së krijuar nga njerëzit ka ardhur nga shpenzimet e burimeve të botës natyrore. Sim Van Der Ryn dhe Stuart Cowan pohojnë se "rrëmuja e projektuar që kemi bërë në lagjet, qytetet dhe ekosistemet tona i detyrohet shumë mungesës së një filozofie, vizioni dhe praktike koherente të dizajnit që bazohet në një kuptim të pasur të ekologjisë". Ekziston një hendek i madh midis këtyre dy botëve- botës natyrore ose asaj natyrore dhe asaj të krijuar nga njerëzit ose botës kulturore që i ka distancuar njerëzit nga natyra. Për të kapërcyer këtë hendek dhe për të lidhur njerëzit me natyrën, ne kemi nevojë për një mendim ekologjik në praktikën e planifikimit. Siç propozohet nga Ryn dhe Cowan, ne mund të aplikojmë strategji konservimi, rigjenerimi dhe administrimi në procesin e planifikimit dhe vendimmarrjes së përdorimit të tokës.¹¹⁶

2.7 URBANIZMI I PRISHTINËS DHE MJEDISI

2.7.1 HISTORIKU I ZHVILLIMIT TË PRISHTINËS

Gjurmët e banimit në rajonin më të gjerë të Prishtinës mund të përcillen që nga vendbanimet parahistorike për të cilat dëshmojnë shumë lokalitete arkeologjike. Vendbanimi autokton, 7 km larg Prishtinës se sotme, në kohën e sundimit të Trajanit (98-117 p.e.r.), ngritët në rangun e municipiumit dhe merr emrin Ulpiana për nder të perandorit.¹¹⁷

Të gjitha ngjarjet e së kaluarës së lashtë dëshmohen me gjetje të shumta arkeologjike (stoli nga bronzi dhe argjendi, stela, copëza nga qeramika etj) brenda territorit të sotëm urban të Prishtinës, por edhe në disa lokalitete përreth saj. Gjurmët e epokës së paleolitit janë të pranishme lokalitetin e Badocit (sëpatat e gurit). Gjurmët e neolitit të vjetër, e njohur si "Kultura e Starçevës" gjenden në lokalitetin Glladnica dhe në lokacionin e Qendrës së Klinikave Spitalore, ndërsa

¹¹⁴ Valuing Ecosystem Services: Toward Better Environmental Decision-Making, 2004, p. 2.

¹¹⁵ Van der Ryn, Cowan, 2007, p. 33

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 4.

gjurmët e etnokulturës së Vinçës (neoliti i mesëm dhe i vonshëm) hasen në lokacionin e Tjerrtores, në Matiçan, Bërnice, Barilevë, Ulpianë, Graçanicë etj.¹¹⁸

Nga materialet e shumta arkeologjike, të zbuluara në shumë lokalitete të territorit të sotëm të Prishtinës, nuk duet anashkaluar edhe figurën antropomorfe të periudhës se neolitit -"Hyjneshën në Fron", që u gjet rastësisht gjatë hapjes së themeleve te Fabrikës së Tjerrtores në vitin 1956, në lagjen Kalabria (Emshir), në rrënojat e një vendbanimi te lashtë rreth 5.500 vjet më parë. Ajo daton që nga viti 3500 para erës sonë, e cila i përket kulturës së Vinçës, e njohur si "Stili i Prishtinës". "Mbretëresha e Dardanisë", ose "Hyjneshë në Fron" sot është simbol i identitetit kulturor dhe historik të kryeqytetit.¹¹⁹

Prishtina, si vendbanim përmendet për herë të parë në shek. XIII.¹²⁰ Merita të veçanta për zhvillimin e tregtisë në periudhën XIV e XV e kanë dubrovnikasit, të cilët në Prishtinë e formuan edhe koloninë e parë, më të madhen prej katër kolonive që kishin në atë kohë në Ballkan. Në këtë kohë, Prishtina ishte qendër e fuqishme tregtare dhe financiare, e cila tërhiqte tregtarët nga Gjenova, Verona, Mantova dhe Firenca.

1. Qyteti i Prishtinës në vitet 1486/87 kishte 392 shtëpi në 10 lagje, me "nahinë" prej 51 fshatrave;
2. Më 1569/70 Prishtina kishte 629 shtëpi në 29 lagje;
3. Më 1660 Prishtina kishte 2060 shtëpi;
4. Më 1685 kishte 3000 shtëpi;
5. Më 1689 - 4000 shtëpi;
6. Më 1811, Prishtina kishte 12000 banorë;
7. Më 1991, Prishtina vlerësohet me 150.000 banorë; ndërsa
8. Më 1999, Prishtina vlerësohet me 338.000 banorë;
9. Më 2000, sipas OSCE-së, komuna e Prishtinës vlerësohet të ketë pasur 545,477 banorë;
10. Më 2003, Prishtina vlerësohet të ketë qenë prej 315.000 – 420.000;
11. Më 2011, vlerësohet se komuna e Prishtinës ka 198 897 banorë, ndërsa qyteti i Prishtinës ka 149 250 Banorë.¹²¹

¹¹⁸ Vendbanimet e Kosovës, 2018, p. 30.

¹¹⁹ Ibid., p. 31.

¹²⁰ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 4.

¹²¹ Ibid.

2.7 2 ETAPAT ZHVILLIMORE TË PLANIFIKIMIT URBAN TË PRISHTINËS

Prishtina njihet si qendër urbane, komunale e regjionale si dhe kryeqyteti i Republikës së Kosovës bazuar në Nenin 13 të Kushtetutës së Republikës së Kosovës.¹²²

Pavarësisht që Prishtina i takon qyteteve të vjetra të Kosovës ndërtimet e reja intensive që ndodhën pjesërisht edhe në pjesën e vjetër të qytetit duke ndryshuar dukshëm formën dhe përmbajtjen urbane. Këto zhvillime të hovshme ndryshuan edhe formën e dikurshme orientale, duke e shndërruar Prishtinën në një qytet bashkohor me karakteristika perëndimore.¹²³

Në territorin e sotëm urban të Prishtinës nuk hasen objekte nga koha antike dhe ajo mesjetës së hershme, me përjashtim të disa xhamive dhe të një hamami të periudhës osmane që ishin gjithsej 14 xhami. Pas luftës së fundit në qytet ishin 13 xhami, ndërsa sot numri i tyre është rreth 25. Objekti më i vjetër në qytetin e Prishtinës sot është Xhamia e Çarshisë, në anën veriore të sheshit "Skënderbeu", e cila u ndërtua menjëherë pas rënies së këtyre trojeve nën sundimin Osman në fillim të shek XV.¹²⁴

Ndërtesa e Muzeut të Kosovës me stilin arkitektonik austro-hungarez si një nga objektet e veçanta të kësaj forme ndërtimore në qytetin e Prishtinës deri vonë ishte kazermë ushtarake jugosllave; u ndërtua nga austriakët në vitin 1886 për nevoja të ushtrisë osmane. Ndërsa nga periudha midis dy luftërave botërore dallohet objekti vetëm me rendësi shoqërore që mbijetoi deri sot, hoteli "Union" (sot shitorja e tekstilit Beneton" dhe cafeteria "Union").¹²⁵

Ndryshimet politike gjate dy dekadave të fundit në Kosovë u reflektuan edhe në proceset zhvillimore shoqërore-ekonomike të qytetit. Struktura urbane e kryeqendrës kaloi neper disa faza të ndërtimit, të ndikuara nga veprimet e ndryshme kulturore dhe politike, që rezultoi me humbjen e frymës kulturore dhe arkitektonike të qytetit të dikurshëm.¹²⁶

Qyteti i Prishtinës nuk ka ndonjë traditë të gjatë sa i përket planifikimit dhe rregullimit urban me përjashtim të planit të rregullimit të Prishtinës më 1937, me sipërfaqen e planifikuar prej 192ha dhe me numër të popullsisë prej 16.000 banorëve.¹²⁷

¹²² Vendbanimet e Kosovës, 2018, p.17.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

Pasuar nga "Plani i dytë i rregullimit", I hartuar në vitin 1948, porse nuk ka gjurmë për ekzistimin e ndonjë pjese të këtij dokumentacioni, as për parametrat themelore të tij.¹²⁸

Në vitin 1953 që hartohet Plani i Përgjithshëm Urbanistik, me horizontin kohor viti 1980, në të cilin dokument qytetit ishte planifikuar për 50.000 banorë, ndërsa territori urban ishte i organizuar në katër zona: zona e banimit 290ha, zona e punës dhe shërbimeve 211ha, zona e trafikut 96 ha dhe zona e gjelbër 353 ha, me gjithsej 950 ha.¹²⁹

Me planin urbanistik të vitit 1953 u rrënuan lagje të tera me karakteristika të arkitekturës popullore të periudhës osmane, përfshirë edhe Çarshinë e Vjetër e cila përbënte qendrën e qytetit të Prishtinës; rrënohen dhe Xhamia e Llokaqit, që ndodhej ndërmjet Teatrit të sotëm dhe hotelit "Swiss Diamond", Kisha Katolike përballe "Hotel Grandit" dhe Sinagoga e Hebrenjve, që gjendej në lokacionin ku është sot Kuvendi i Kosovës.¹³⁰

Zgjerimi i hovshëm territorial nis në vitet 1955-1956, atëherë kur ndërtohen posta, kompleksi i ndërtesave të policisë, ndërtesa e Këshillit Ekzekutiv, hotel "Avalla" etj. Nga viti 1957, në rrugën për Podujevë ndërtohet Kolonia e Re, si dhe lagjja e Vreshtave ndërsa në vitin 1961 fillon ndërtimi individual i lagjes Arbëria (ish- Dragodani) dhe lagjja e Varoshit (në afërsi të Shkollës së Mesme Teknike). Në vitin 1964 qyteti zinte sipërfaqen prej 505 ha, me rreth 50.000 banorë. Në periudhën 1953-1964 Prishtina u zgjerua për 2.2 herë, kurse numri i popullsisë u rrit për 2,9 herë.¹³¹

Plani i Përgjithshëm Urbanistik hiqet nga zbatimi më 1967 dhe duke e zëvendësuar me Planin direktivë të trafikut dhe dedikimit të sipërfaqeve të qytetit. Planifikohej për 100.000 banorë në sipërfaqe prej 1950,00 ha. Nga dokumentacioni ka mbetur vetëm shtojca grafike e dedikimit të sipërfaqeve në P=1: 2.500.¹³²

¹²⁸ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 23.

¹²⁹ Vendbanimet e Kosovës, 2018, p. 47.

¹³⁰ Ibid., p. 50.

¹³¹ Ibid., p. 51.

¹³² Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 30.

Figura 1. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022

Burimi: Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 30.

Figura 2. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022

Burimi: Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 30.

Karakteristike e veçantë e zgjerimit të qytetit gjatë kësaj periudhe, por edhe më vonë, është ndërtimi i " egër" dhe pa leje që është shumë i shprehur si për nga numri i objekteve, ashtu edhe për nga zgjerimi territorial. Ndërtimi "i egër" bëhet jashtë strategjive të planit dhe jashtë normave ligjore. Mënyra e tille e ndërtimit banesor, jashtë normave urbanistike, bëhet jo vetëm në sipërfaqet periferike, sikurse ndodh zakonisht në modelin e rritjes së qytetit industrial, por kjo formë e ndërtimit depërtoi madje deri në qendër të qytetit.¹³³

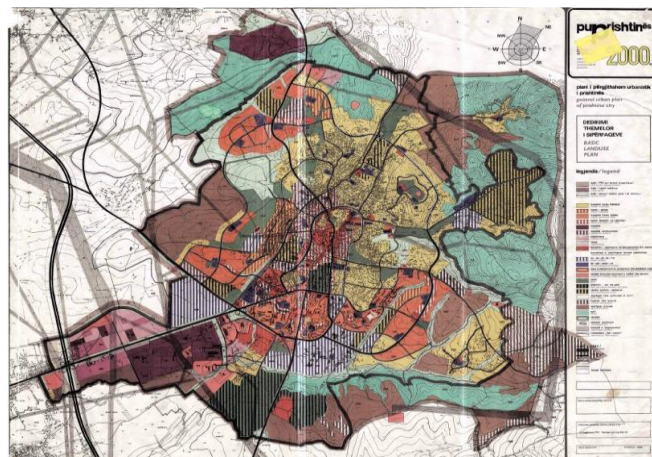
¹³³ Vendbanimet e Kosovës, 2018, p. 27.

Më 1970, Enti për Zhvillimin Ekonomik dhe Shoqëror të Prishtinës hartoi "Programin urbanistik të qytetit të Prishtinës dhe të vendbanimeve periferike". Ky program nuk u konkretizua asnjëherë.¹³⁴

Me 1975, pas përgatitjeve dyvjeçare për fillimin e hartimit të PPU-së, u aprovua "Projekti i detyrës për hartimin planit të përgjithshëm urbanistik të Prishtinës" dhe u mor vendimi për fillimin e hartimit të PPU-së (Fletorja zyrtare e KSAK" , nr"51/75);;. Koncepti i dokumentit të aprovuar me modelin e procesit të hartimit të PPU-së, kishte për qëllim të vendosë bazat për fillimin e planifikimit dhe rregullimit të vazhdueshëm, të hapësirës së Prishtinës.¹³⁵

Planifikimi i Prishtinës ishte përfshirë dhe me planet hapësinore të rendit më të lartë, Planin Hapësinor të KSAK-ut të vitit 1978 dhe Planin Hapësinor Rajonal të Kosovës, i cili nuk ishte aprovuar nga Kuvendi i Komunës së Prishtinës. Koncepti i dokumentit të aprovuar me modelin e procesit të hartimit të PPU së, kishte për qëllim të vendoste bazat për fillimin e planifikimit dhe të rregullimit të vazhdueshëm, të hapësirës së Prishtinës. Planifikimi i Prishtinës ka qenë përfshirë edhe me planet hapësinore të rendit më të lartë, Planin Hapësinor të KSAK-ut të vitit 1978 dhe Planin Hapësinor Rajonal të Kosovës, për të cilin edhe pse është hartuar nuk është marrë vendimi i Kuvendit të Komunës së Prishtinës për aprovimin e tij.¹³⁶

Figura 3. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022

Burimi: Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 31.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 30.

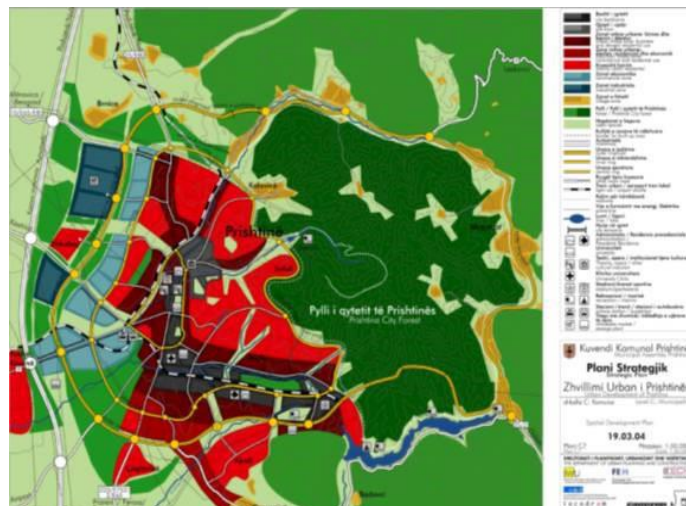
¹³⁶ Ibid., p. 31.

Më 1988 është aprovuar Plani i Përgjithshëm i Prishtinës me horizont kohor deri në vitin 2000, për numër të banorëve 225.000 dhe me sipërfaqe prej 4335 ha.¹³⁷

Periodha e pasluftës së fundit karakterizohet me trendë dhe tendenca spontane të zhvillimit, të nxitura nga iniciativa private e ndërtimit të objekteve afariste e banesore, të cilat kanë bërë që sipërfaqet e lira të degradohen dukshëm. Ndërtimi i shtëpive individuale në mënyrë ilegale, si dhe i komplekseve banesore pa ndonjë kriter, ka rezultuar me degradim të strukturës urbane dhe me një rritje të paplanifikuar të komponentit demografik dhe zgjerimit territorial, të cilat e goditën rendë zhvillimin e mëtejshëm bashkohor të qytetit.¹³⁸ Koncentrimi i madh popullativ dhe urbanizimi i dhunshëm shkaktuan probleme të mëdha edhe në rrafshin social, ku shumë ekonomi familjare, kanë arritur buzë ekzistencës.¹³⁹

Duke e parë zhvillimin e hovshëm dhe të pakontrolluar Komuna e Prishtinës më 2004 ka aprovuar Planin Strategjik i Prishtinës për periudhën deri në vitin 2020, për numër të banorëve 650.000 dhe me sipërfaqe prej 4334.52 ha. Ky Plan strategjik përcaktonte orientimet zhvillimore urbane që Kuvendi Komunal i Prishtinës i konsideron të jenë udhëzues për zhvillimin e Prishtinës deri me 2020 dhe pas këtij viti. Deri në kompletimin e të dhënave substanciale demografike dhe të dhënave tjera relevante, ky Plan mundëson dhe drejton hartimin e planeve joformale.¹⁴⁰

Figura 4. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022

Burimi: Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 32.

¹³⁷ Ibid., p. 31.

¹³⁸ Vendbanimet e Kosovës, 2018, p. 53.

¹³⁹ Ibid., p. 57.

¹⁴⁰ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 30.

Prishtina që nga viti 2004, prej kur ishte hartuar dokumenti i Planit Strategjik Zhvillimor, kishte rregulluar zhvillimin e hapësirës në territorin e saj urban sipas këtij dokumenti, (edhe pse nuk ishte Plan i zhvillimit urban, nga i cili do të derivonin saktësisht nevojat për plane rregulluese urbane të mëtutjeshme).

2.8 PLANI ZHVILLIMOR URBAN PRISHTINA 2012-2022 DHE PROBLEMATIKA E ZHVILLIMIT DHE PLANIFIKIMIT TË URBANIZMIT

Qyteti i Prishtinës duhet të ketë një planifikim zhvillimor urban modern dhe efikas, duke u bazuar në normat dhe standardet evropiane dhe të cilat përfshihen në një Plan Zhvillimor Urban.¹⁴¹

Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës është dokumenti më i rëndësishëm për të ardhmen e qytetit të Prishtinës. Është jetësim i të gjitha synimeve që dalin nga Plani Hapësinor i Kosovës 2010-2020+ dhe nga Plani Zhvillimor Komunal i Prishtinës, dokumentet e ndryshme strategjike evropiane për qytetet e qëndrueshme, bazuar në parimet ndërkombëtare për zhvillim hapësinor të qëndrueshëm.¹⁴²

Bazuar në Planin Hapësinor të Kosovës 2010-2020+, Prishtina si kryeqendër e Kosovës, është quajtur dhe konsideruar si Port i Kosovës, i gjendur në hapësirën e kaltër si Qendër - administrative, arsimore, shëndetësore, shërbyese tregtare, e industrisë së lehtë, agro-industriale e turistike.¹⁴³

Me dokumentin e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022 e publikuar më shtator 2013, dokumentohet e ardhmja e planifikuar e qytetit të Prishtinës, orientimet e saj zhvillimore të zbërthyer në objektiva të matshëm dhe specifik, masa dhe veprime për t'u jetësuar me planet dhe programet të ekzekutivit të saj, të sektorëve të shumtë që punojnë dhe veprojnë në të, për të qenë sa më efikas dhe i qëndrueshëm.¹⁴⁴

Faktorët esenciale që i kushtëzuan drejtimit e zhvillimit strategjik për Prishtinën si qytet potencial i integritimeve janë:

- Banimi i ri, që është më se i rëndësishëm, për shkak të rritjes së popullsisë, e në veçanti pas ndryshimeve demografike të pasluftës, si dhe numrit të shtuar të familjeve të reja me kërkesa të vazhdueshme për banim të ri;
- Ekonomia e qëndrueshme – esenciale, që është transformimi në një ekonomi të suksesshme për t'u përballur me kërkesat në rritje në sektorin e përgjithshëm të ekonomisë së Prishtinës, tregtisë, arsimit, shëndetësisë, rekreacionit etj;

¹⁴¹ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 23.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid., p. 19.

- Trafiku i integruar - nënkupton funksionimin cilësor të të gjitha modaliteteve të trafikut në qytetin e Prishtinës.
- Ngritja e vetëdijes për çështjet ambientale – në funksion të përmbushjes së qëllimeve të zhvillimit të qëndrueshëm urban.¹⁴⁵

PZHUP është bazuar në kornizën ligjore që janë në fuqi, si dhe parimet dhe konventat ndërkombëtare lidhur me shumë çështje sfiduese urbane.

Për të hartuar Planin Zhvillimor Urban ekspertët janë bazuar në:

1. Ligjin për Planifikim Hapësinor 2003/14;
2. Ligj për ndryshimin e ligjit për planifikimin hapësinor nr. 2003-14;
3. Ligji nr. 04/l-040 për rregullimin e tokës;
4. Ligji nr. 04/l-013 për kadastër;
5. Ligji nr. 04/l-016 për eficientë e energjisë;
6. Ligji nr. 03/l-160 për mbrojtjen e ajrit nga ndotja;
7. Ligji nr. 03/l-164 për financimin e programeve të veçanta të banimit;
8. Ligji nr. 03/l-168 për turizmin dhe shërbimet turistike;
9. Ligji nr.03/l-025 për mbrojtjen e mjedisit;
10. Ligji nr.03/l-024 për vlerësimin e ndikimit në mjedis;
11. Ligji nr. 03/l-230 për vlerësimin strategjik mjedisor.

Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2013-2023, përmes një procesi gjithëpërfshirës dhe transparent, krijon kushte për sigurimin e lokacioneve për investimet kapitale të zhvillimit ekonomik, përmirësimin e shërbimeve të infrastrukturës, mbrojtjes së trashëgiminë natyrore dhe kulturore.¹⁴⁶

Në territorin e Komunës së Prishtinës mund ti vërejmë tri struktura të vendbanimeve: pjesa e vjetër e qytetit, e ndërtuar deri në Luftën e Dytë Botërore, kur qyteti kishte pamjen e një “kasabajë”, pjesa e “re” nga viti 1945 deri 1989, gjatë periudhës së socializmit, dhe vendbanimet e shpërndara pas 1999-s, kur Prishtina pati transformime në proporcione të jashtëzakonshme. Derisa disa lagje ekzistuese të Prishtinës janë menaxhuar në mënyrë të tillë që mbajnë strukturat volumetrike që i kanë, disa të tjera janë ndryshuar në mënyrë drastike nga ndërtimet e paplanifikuara dhe pa kriter, që e kanë shkatërruar peizazhin.¹⁴⁷

Disa burime tjera për ndryshimin e peizazhit kanë qenë shkatërrimi i një pjese të qendrës historike dhe procesi i mbulimit të pjesshëm të lumenjve Prishtevka dhe Vellusha, që u shndërruan në mbledhës të kanalizimeve. Zhvillimet spontane kanë rezultuar me hyrje (porta) jo mjaft të definuara në qytet. Në veçanti hyrja në pjesën veriore duhet të trajtohet me kujdes, qoftë me konsolidimin e fasadave në rrugën

¹⁴⁵ Ibid., p. 31.

¹⁴⁶ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 20.

¹⁴⁷ Ibid.

“Vëllezërit Fazliu” apo në gjithë pjesën e Prishtinës-VERI. Lagjet e urbanizuara janë kursyer nga presioni i ndërtesave (Ulpiana, Dardania, Lakërishtja dhe Bregu i Diellit). Pavarësisht disa mangësive, në vitet e fundit kemi parë zhvillime pozitive në disa lagje si, Arbëria dhe Emshiri, të cilat janë duke u zhvilluar sipas planit të destinimit – ndërtesa për banim kolektiv dhe biznes. Lagjet si Taslixhe, Arbëria 1 dhe Arbëria 3, e kanë ruajtur strukturën e banimit dhe kryesisht mbizotërojnë shtëpitë individuale. Lagjet si Kodra e Trimave, Lagjja e Muhaxherëve, Kolovica, Tophana, etj., kanë qenë vazhdimisht në kushte të vështira infrastrukture dhe ekonomike. Rrugë të ngushta dhe disa vende të parregulluara, me linja të energjisë elektrike të mbingarkuara, materiale të dobëta ndërtimi, dendësia e shtëpive (shtëpi të vogla me shumë banorë), mungesa e infrastrukturës sociale, etj, kanë bërë që këto lagje të ngecin në përmirësimin e standardit të jetës. Planet rregulluese që janë përgatitur ose janë në përgatitje e sipër për këto lagje, pritet të ndikojnë në përmirësimin e standardit të jetës në këto lagje.¹⁴⁸

Trendë domethënës për zhvillimin urban mund të gjenden në pjesën jugore të Prishtinës, ku komuna po zhvillon planet rregulluese për “Prishtinën e Re”. Zhvillimet spontane të zonës ekonomike, “Fshati Ndërkombëtar”, disa ndërtesa të tjera (Presidenca, Pallati i Drejtësisë, etj.), si dhe ndërtesat e tjera me leje, janë karakteristikë e kësaj pjese të qytetit. Gjithnjë e më shumë banorë kërkojnë objekte luksoze, me sipërfaqe më të mëdha dhe me oborr. Investitorët dhe ndërtimtarët janë duke iu përgjigjur pozitivisht këtyre kërkesave. Në zonat rurale, vendbanimet karakterizohen me shkollë, objekte fetare, ambulancë, disa dyqane dhe varreza në periferi. Në shumicën e rasteve këto përmbajtje përfaqësojnë elementet e siluetës dominante në arkitekturë. Zonat urbane kanë një dendësi më të lartë të banesave kolektive, ndërsa në zonat rurale ka kryesisht banesa individuale. Në dekadën e fundit kanë ndodhur lëvizje të shpejta të ndërtimeve të banesave kolektive, që pothuajse e kanë dyfishuar numrin e banorëve që jetojnë në ndërtesa shumëkatëshe. Mungesa e planeve rregulluese në disa lagje, dhe sidomos presioni nga kërkesa e qytetarëve për të zgjidhur çështjen e banimit, shpesh ka rezultuar me ndërtime të paplanifikuara dhe pa leje si dhe me cilësi të dobët.¹⁴⁹

Në ditët e sotme qyteti përballlet me një seri problemesh që rrjedhin nga një mungesë planifikimi konsistent ndër vite duke vuajtur nga një zhvillim i pa balancuar rajonal. Nëse Prishtina ka përjetuar një intensifikim të pjesës ekzistuese të qytetit, rajoni ka përjetuar dhe fenomenin të ashtuquajtur si shtrirje e paplanifikuar, sidomos në pjesën, lindore, perëndimore veriore dhe jugore të saj. Zhvillimi i pjesëve të ndryshme të këtij rajoni ka qenë spontan dhe i pa udhëhequr nga investimet publike. Qyteti i Prishtinës gjithashtu vuan një mungesë balance edhe midis zhvillimeve private dhe interesave publike. Gjatë procesit të intensifikimit të qytetit si pasojë e një urbanizimi pa plan, përveç fenomenit të zënies së tokës bujqësore në mënyrë

¹⁴⁸ Plani Zhvillimor Komunal i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 22.

¹⁴⁹ Ibid.

joefiçente (me dendësi të ulëta ndërtimore), ka prevaluar dhe fenomeni i zënies së hapësirave publike me ndërtime me leje dhe pa leje. Në fakt edhe zhvillimet e reja urbane bazuar ën të ashtuquajturit plane pjesore kanë zënë vend në kurriz të hapësirave publike dhe shoqërore.¹⁵⁰

Në vitet e fundit Prishtina ka humbur strukturën urbane të fituar ndër vite. Për shkak se planet kanë theksuar vetëm dimensionin ndërtimor, është humbur njësia strukturore urbane e qytetit. Kjo ka ndikuar për keq edhe në përlllogaritjet dhe sigurimin e hapësirave të nevojshme për funksione publike. Gjithashtu kjo ka ndikuar për keq edhe në organizimin e infrastrukturës dhe shërbimeve publike.¹⁵¹

Ky model zhvillimi urban ka qenë bazuar në principin e zhvillimit të pronës private. Por për shkak se në vitet e fundit është përjetuar fragmentarizmi i pronës si dhe për shkak se Kosova nuk ka një traditë të hershme të ekzistencës së rregullave të ekonomisë së lirë dhe pronës private, edhe zhvillimi urban është karakterizuar nga fragmentarizmi. Është evidente që projektet e zhvillimit urban nuk kanë qenë të përmasave të një blloku a kompleksi banimi. Përkundrazi zhvillimet kanë qenë aq të fragmentarizuara saqë secili zhvillues/pronar toke të synojë maksimizimin e përfitimeve afatshkurtër të parcelës, duke komprometuar zhvillimin afatgjatë të gjithë zonës.¹⁵²

Për shkak të këtij modeli të fragmentarizuar zhvillimi ka mbijetuar dhe fenomeni i pabarazisë së shpërndarjes së përfitimeve të zhvillimit. Në fakt modeli i planifikimit nuk ka ofruar asnjë formulë se si vlera e përfituar nga zhvillimi urban të shpërndahet proporcionalisht dhe në mënyrë të drejtë midis pronarëve të tokës. Kjo pabarazi ka çuar në një presion të ç'balancuar mbi tokën, duke bërë që çdo parcele të jetë nën presionin e zhvillimit privat, pa arritur t sigurojë hapësirat e duhura për aktivitete publike, ose pa arritur formula kompensimi për hapësirat ku zhvillohen aktivitete publike.¹⁵³

Modeli i zhvillimit dhe planifikimit urban nuk ka arritur të sigurojë më shumë se sa një zhvillim të ndërprerë dhe të pa konsoliduar. Është e zakonshme pamja ku shihen se si ngrihen ndërtime të reja shumëkatëshe megjithëse zona nuk është përgatitur për urbanizim. Shpesh herë për shkak të këtij modeli bashkëjetojnë për vite me radhë zhvillime të vjetra me densitet të ulët ngjitur me zhvillime të reja shumëkatëshe që kërkojnë tjetër intensitet infrastrukture. Kjo ndikon për keq në pamundësinë e autoriteteve publike për të planifikuar investime publike të duhura si dhe pamundësinë për të taksuar siç duhet zhvillimet.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

Vetë sektori i ndërtimit, për shkak të këtij modeli përballet me vështirësitë e veta. Sektori i ndërtimit nuk është i strukturuar. Nuk është e qartë ndarja midis zhvilluesit, investitorit, financuesit, ndërtuesit, kontraktorit. Këto role i gjen të mishëruara brenda secilit projekt dhe kjo e ve në vështirësi sektorin dhe nuk e le që të specializohet në secilin drejtim. Në këtë kuadër mungon raporti dhe partneriteti midis sektorit privat dhe atij publik në realizimin e projekteve të konsoliduara, të qëndrueshme dhe cilësore që do bënte të mundur realizimin e projekteve në kompleksitetin e tyre si dhe do rriste sigurinë e realizimit të projekteve.¹⁵⁵

2.9 POZITA GJEOGRAFIKE – PROFILI URBAN

Qyteti i Prishtinës shtrihet në pjesën verilindore të Kosovës dhe ka sipërfaqe prej 7768.8ha. Prishtina ka shtrirje në gjerësi gjeografike prej 42°40'00'' dhe gjatësi prej 21°20'15'', me pozitë qendrore në Gadishullin Ballkanik.

Relievin e Prishtinës e përbëjnë terrenet e ngritura me lartësi mbidetare prej 535-730m. Qyteti rrethohet prej shpatijeve në të tri anët, duke krijuar një situatë topografike amfiteatrale. Në veri dhe në lindje, pylli i Gërmisë arrin lartësinë prej 1100 m. Në perëndim, Prishtina kufizohet me shpatijet e Arbërisë (ish-Dragodanit), në veri me kodrën e Pozderkës, në lindje me pyllin e Gërmisë duke vazhduar më tej me vargun e Bjeshkës së Butovcit (malet e Prugovcit dhe Grashticës), dhe në jug e juglindje me Veterniku dhe me vendbanimin e Matit. Në veri, qyteti kufizohet me zonat kadastrale Bërnice e Epërme, Bërnice e Poshtme dhe Llukar; Në lindje, qyteti kufizohet me zonën kadastrale Makoc, Mramor, Novosellë; Në jug, qyteti kufizohet me zonën kadastrale Çagllavicë; Në perëndim, qyteti kufizohet me komunën e Fushë Kosovës dhe fshati Shkabaj.¹⁵⁶

Qyteti i Prishtinës karakterizohet me pozitë të volitshme gjeografike me shtrirje në udhëkryqin e rrugëve që i mundësojnë dalje dhe lidhje në detin Adriatik përmes Fushë-Kosovës, me autostradën Prishtinë-Durrës, me detin Egje përmes grykës së Kaçanikut dhe luginës së Vardarit.¹⁵⁷ Përgjat luginës së Ibrit dhe Teneshdollit(Llapit) kalojnë rrugët automobilistike dhe hekurudha që shkojnë në drejtim të Europës Qendrore.¹⁵⁸

Rëndësia e pozitës gjeografike e metropolit shpjegohet që nga kohët e hershme me lidhjet e mira që kishte me vendet përreth, ku në kohën antike nëpër të kalonin dhe kryqëzoheshin rrugët e rëndësishme që lidhnin viset me detin Adriatik, Egje dhe Evropën Qendrore.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 27.

¹⁵⁷ Vendbanimet e Kosovës, 2018, p. 17

¹⁵⁸ Ibid., p. 18.

¹⁵⁹ Plani Zhvillimor Komunal i Prishtinës 2012-2022, 2013. p. 14.

2.9.1 MJEDISI

Një peisazh malor, dominon në territorin e Komunës së Prishtinës, që përfshin lindjen, verilindjen dhe juglindjen, ndërsa ai perëndimor i komunës shtrihet në rrafshin e Kosovës. Ujërat që e karakterizojnë këtë rajon janë: Liqeni i Badovcit, Lumi Llap, Prishtevka, dhe Vellusha – pa lënë anash edhe Liqenin e Badovcit, pyjet, mineralet dhe tokat bujqësore që duhet të konsiderohen si burime natyrore me potencial për zhvillim. Marr në përgjithësi, natyra dhe mjedisi në zonat rurale të Kosovës, por edhe në Prishtinë, vlerësohen më të mira se sa ato në zonën urbane.

Por edhe në zonat rurale, sistemi i menaxhimit të mjedisit si uji, ajri, toka, mbeturinat dhe përgjithësisht kujdesi për natyrën, ka nevojë të përmirësohet duke përcjellur përvojat evropiane.¹⁶⁰ Qasja akoma e ultë në kanalizime, rreth 66 %, furnizimi me ujë të pijshëm sanitar, rreth 88%, ujërat urbane, rurale e industriale pa trajtim adekuat, menaxhim i kufizuar i mbeturinave, ndotja enorme e ajrit ,zhurma e lartë, antena të telefonisë mobile, kujdes jo i duhur ndaj gjelbërimit në qendër të qytetit dhe mungesa e vendeve për pushim e rekreacion, janë indikator kyç që alarmojnë për veprime të ngutshme në financim dhe përmirësim të performancës mjedisore.¹⁶¹ Qytetin e Prishtinës e karakterizon një trafik mjaft i dendur, me numër të madh makinash, qe brenda ditës qarkullojnë edhe nga shumë lokacione të Kosovës, me vende jo të mjaftueshme për parkim dhe makina të vjetra, që drejtpërdrejt ndikojnë në ndotjen e ajrit dhe në shëndetin e popullatës.¹⁶²

Aplikimi i burimeve alternative të energjisë po shënon rritje të ngadaltë. Instalimi i paneleve solare në disa ndërtesa të qytetit, QKUK-së është shembull nismëtar ku duhet përqendruar iniciativa tjera për të zbutur sadopak furnizimin e vështirësuar me energji elektrike dhe rritjen e efikasitetit energjetik dhe duke përmirësuar situatën mjedisore.¹⁶³ Gjendja e Termocentraleve A dhe B paraqet rrezikun më të madh për ndotjen e mjedisit të Komunës së Prishtinës, edhe pse këto termocentrale nuk ndodhen në territorin e saj. Duke u bazuar në të dhënat meteorologjike të marra nga Instituti Hidrometeorologjik në Prishtinë, era dominuese është ajo që fryn nga drejtimi veriperëndim-juglindje. Për këtë arsye shpërndarja e ndotjes bëhet 90% në drejtim të verilindjes dhe jo drejtpërdrejt në qytetin e Prishtinës.¹⁶⁴

Mosmbulueshmëria e plotë me ngrohje qendrore shton përdorimin e rrymës elektrike dhe druve për ngrohje, që e rëndojnë situatën mjedisore në qytet. Përdorimi i gazit natyral në amvisëri është i kufizuar. Trendi i ndërhyrjeve për përmirësim të izolimeve të objekteve ekzistuese pritet të japë efektet pozitive.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 37.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 37.

¹⁶⁴ Plani Zhvillimor Komunal i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 14.

¹⁶⁵ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 37.

Mungesa e sipërfaqeve të gjelbëra dhe dominim i ndërtimeve të forta pa respektuar kriteret ngelin sfidë që vështirë mund të riparohen. Qyteti pa lumenjë, qofshin ata edhe të vegjël (Vellusha dhe Prishtina), po zhvillohet në aglomerat të thatë, me ndërtesa të shumta dhe planifikime të pakoordinuara me konceptin e mbrojtjes së mjedisit dhe shëndetit të popullatës. Për këtë moment gjendja në Prishtinë reflekton si jo në përputhje me parimet e Zhvillimit të qëndrueshëm: zhvillim ekonomik, përkujdesje sociale dhe ruajtje të mjedisit (shëndetit).¹⁶⁶

Problemet e identifikuara mjedisore sipas planit zhvillimor urban të Prishtinës janë: Zhvillimi ekonomik, i cili po shoqërohet me rritje të vazhdueshme të numrit të ndërmarrjeve prodhuese, si rrjedhojë ka edhe rritjen e ndikimit në mjedis. Varësisht prej veprimtarisë, ndikimi i operatorëve ekonomikë është i shprehur në të gjithë përbërësit e mjedisit, si në ajër, ujë dhe në tokë. Mungesa e filtrave në oxhaqet e operatorëve ekonomikë, lirimi i gazrave të ndryshme nga gjeneratorët, afërsia e termocentraleve, krejt këto ndikojnë në ndotjen e ajrit. Mungesa e impianteve për trajtimin e ujërave të zeza komunale dhe industriale, ka ndikim në ndotjen e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore. Deponitë komunale, industriale, mbeturinat metalike dhe të automjeteve, si dhe shkarkimi i ujërave të zeza individuale dhe industriale, pa trajtim paraprak, janë burim i theksuar i ndotjes.¹⁶⁷

Ndikimi i problemeve mjedisore në Prishtinë nuk është përkthyer ende në efekte ekonomike apo shëndetësore. Për këtë arsye, është e vështirë që të matet saktësisht nga pikëpamja sasimore shkalla e ndikimit që do të ketë plani mbi mjedisin apo shëndetin.¹⁶⁸

2.9.2 HAPËSIRAT PUBLIKE DHE SHFRYTËZIMI I TOKËS

Bazuar në informatat (raportet), nga zyrtarët kadastralë, hartat kadastrale, ortofoto dhe nga të dhënat e mbledhura në terren, shfrytëzimi i tokës në zonën urbane të Prishtinës është paraqitur në grafikun dhe hartën në vijim:

1. Sipërfaqja e ndërtuar-është 2365.6 ha ose 30.45% e sipërfaqes.
2. Zona e banimit -ka 2011.58 ha dhe karakterizohet me dominim të banimit individual;
3. Rreth 23.17% është banim individual (1800 ha) dhe 2.72 % është banim shumë-banesor (211.58 ha) pjesërisht me afarizëm;
4. Zona Ekonomike - zë një sipërfaqe 217.94 ha, ose 2.81% të sipërfaqes së ndërtuar, karakterizohet me dominim të industrisë;
5. Institucionet e arsimit - zënë një sipërfaqe prej 34.7 ha ose 0.45% të sipërfaqes së ndërtuar;

¹⁶⁶ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 38.

¹⁶⁷ Ibid.

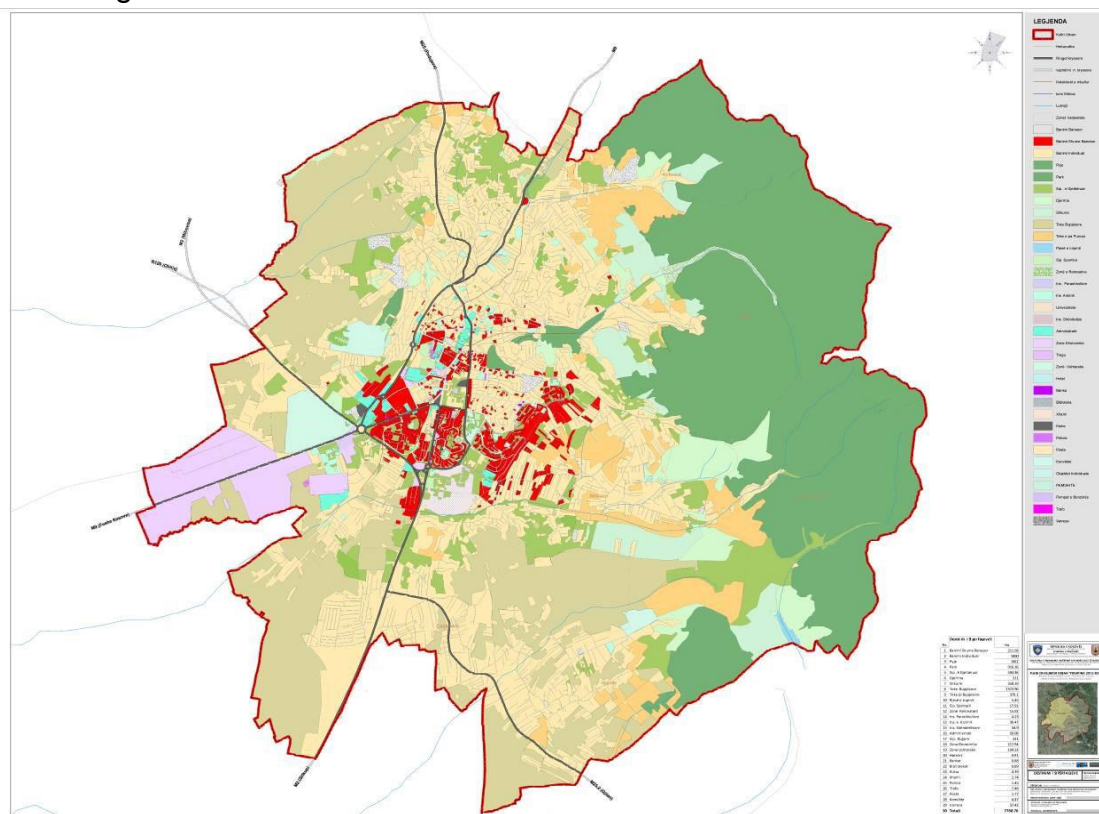
¹⁶⁸ Ibid., p. 67.

6. Institucionet shëndetësore - zënë sipërfaqe prej 33.9 ha ose 0.44% të sipërfaqes së ndërtuar;
7. Institucionet administrative zënë sipërfaqe prej 50.08 ha ose 0.64% të sipërfaqes së ndërtuar;
8. Objektet e kultit - zënë sipërfaqe prej 7.13 ha ose 0.10% të sipërfaqes së ndërtuar;
9. Sipërfaqet e gjelbra - zënë 5023.05 ha ose 64.06% të sipërfaqes;
10. Sipërfaqet specifike - 149.11 ha ose 1.92h% të sipërfaqes;
11. Sipërfaqet e transportit dhe trafikut - zënë sipërfaqe 231 ha ose 2.97 % të sipërfaqes.

Pronësia në zonën urbane të Prishtinës grupohet në:

- Pronësi shoqërore - 2695.21 ha ose 34.7%.
- Pronësi private - 5073.48 ha ose 65.3 %.
- Numri i përgjithshëm i ngastrave është 2,5524, prej të cilave 3,437 janë ngastra shoqërore, ndërsa 2,2087 janë ngastra private.¹⁶⁹

Figura 5. Harta e Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2012-2022

Burimi: Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 33.

¹⁶⁹ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 70.

Prishtina ka hapësira të lira, por janë të pamjaftueshme për numrin e madh të shfrytëzuesve. Përveç Parkut Gërmia, Parkut të qytetit dhe disa sipërfaqeve të gjelbra, përfshirë parqet e vogla në lagjet e banimit kolektiv, sheshet para disa ndërtesave publike, dhe bulevardit “Nënë Tereza”, hapësirat tjera potenciale janë pjesërisht të zhvilluara.¹⁷⁰

Hapësirat ekzistuese të lira në Prishtinë nuk mjaftojnë, sidomos në zonat qendrore, të cilat shërbejnë si vendtubim me funksione tjera si:

- Hapësira publike si zonë e zhvillimit të veprimtarive ekonomike – tregti dhe shërbime;
- Hapësira publike si hapësirë e kulturës dhe ngjarjeve publike;
- Hapësira publike si hapësirë e rekreacionit;
- Hapësira publike si hapësirë reprezentative.¹⁷¹

Shndërrimi i bulevardit “Nënë Tereza” në Prishtinë në një shëtitore të lirë nga trafiku motorik, mund të konsiderohet sukses në kontekst të krijimit dhe ruajtjes së hapësirës publike. Qyteti ka përfituar shumë me këtë shesh në aspekt social, aspekt komunikimi të jomotorizuar pushimi, tregtisë, sikurse dhe organizimit të ngjarjeve të përditshme artistike, kulturore, kremteve të ndryshme.¹⁷²

Në aspektin mjedisor, po ashtu ky është një sukses i madh ku ndotja nga trafiku, tymi dhe zhurma gati janë eliminuar fare. Në aspektin ekonomik, jo vetëm që janë rritur të ardhurat e bizneseve në bulevard, por edhe vlera e banesave dhe e hapësirës afariste është rritur shumëfish.¹⁷³

2.9.3 CILËSIA E AJRIT

Monitorimi i cilësisë së ajrit në Kosovë, realizohet nga institucionet shtetërore (HIK, NIPH, dhe INKOS) dhe nga operatorët ekonomikë që kanë impakt në cilësinë e ajrit. Mirëpo, rrjeti i monitorimit të cilësisë së ajrit në Kosovë nuk është ende i plotë. Niveli i ndotjes së ajrit, siç raportohet edhe nga Komuna e Prishtinës, është kryesisht prezente në zonën urbane të qytetit dhe pjesërisht në atë rurale në drejtim të Obiliqit dhe Fushë-Kosovës, ndikuar nga prezenca e KEK.¹⁷⁴

Deri në vitin 2010, cilësia e ajrit në qytetin e Prishtinës, është vlerësuar vizuelisht, përmes shqisave të frymëmarrjes apo përmes disa matjeve të pakta të parametrave që duhet të monitorohen. Nga viti 2010, Prishtina ka një sistem relativisht të kënaqshëm të monitorimit të cilësisë së ajrit. Për nga numri i stacioneve

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid., p. 68.

¹⁷⁴ Ibid., p.15.

monitoruese, (4) Prishtina ka plotësuar një ndër kriteret për stacione të tilla, por jo edhe numrin e parametrave që kërkohen nga BE dhe Organizata Botërore e Shëndetësisë. Tani monitorohen 5 parametra, ndërkohë që sipas standardeve, BE-ja kërkon matjen e së paku 12 parametrave, ndër të cilët edhe benzeni, metalet e rënda etj. Në Prishtinë, përmes dy stacioneve monitoruese, përcillen këta parametra: NO_x, SO₂, PM₁₀/PM_{2.5}, ozoni dhe CO. Kontribuuesit më të mëdhenj të ndotjes së ajrit, janë burimet statike dhe ato të lëvizshme.¹⁷⁵

Qyteti ndikohet kryesisht nga transporti i brendshëm dhe ai transit përgjatë magjistrave kryesore. Të gjitha rrugët janë të stërngarkuara me numër të madh të automjeteve nga të gjitha llojet, ndërsa kur përdoret karburant me cilësi jo të mire dhe makina të vjetruara nikimi në përkeqësim të cilësisë së ajrit vjen duke u shtuar. Ndotja e ajrit shumëfishohet e ndihmuar edhe nga amvisnitë. Ngrohja e qytetit konsiderohet ndër ndotësit më të mëdhenj për shkak të sasive të mëdha të mazutit që përdoret në kazantore gjatë sezonit të ngrohjes.¹⁷⁶

Në qytetin e Prishtinës, problem të veçantë paraqet prania e pluhurit, në formë të PM₁₀ dhe PM_{2,5}, vlerat e të cilëve parametra tejkalojnë Vlerat e Lejuara Maximale(VML), përderisa VML e lejuar është 40µg/m³. Vërehet se përqendrimi më i lartë i ndotjes së ajrit me PM₁₀ ka qenë gjatë muajve të sezonit dimëror.¹⁷⁷ Sa i përket klimës, është kontinentale, me një temperaturë vjetore mesatare prej 10,4 °C dhe me reshje vjetore mesatare prej 600 mm. Në korrik, temperatura mesatare vjetore arrin prej 30 °C, në janar prej -0,6 °C.¹⁷⁸

2.9.4 BURIMET UJORE DHE KLIMA

Dikur Prishtina kishte dy lumenjë: Prishtevkën dhe Vellushën, të cilat sot nuk janë përmbi sipërfaqe, duke u shndërruar në kolektorë të ujërave të zeza.

Prishtina kishte një plan për trajtimin e ujrave të zeza, me objekt të ndërtuar përkatës, sipas metodologjisë së viteve “50-ta”. Ky objekt i trajtimit mekaniko-kimik i ujrave të qyteti të Prishtinës, sikur na përkujton nevojën imediate të inicimit të planifikimit të ndërtimit të objektit gjegjësisht me metodologji dhe teknologji moderne, bazuar në kriteret për qëllime të tilla.¹⁷⁹

Qasja në ujë të pijshëm është e pjesshme. Problemi me ndotjen e ujit, është një çështje shqetësuese në tërë Kosovën, e sidomos në fshatra. Si pasojë e mungesës së infrastrukturës së përshtatshme, ndotja e ujit është problem edhe në lagjet e reja të paplanifikuara. Po ashtu, kanalizimet derdhen drejtpërdrejt nga vendbanimet në mjedis në ndonjë gropë, për të kaluar pastaj në ndonjë përroskë apo lumë, duke

¹⁷⁵ Ibid., p.38.

¹⁷⁶ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 51.

¹⁷⁷ Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 39.

¹⁷⁸ Ibid., p. 40.

¹⁷⁹ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 52.

shkaktuar kështu probleme të mëdha. Në disa fshatra, sistemet e kanalizimit janë ndërtuar nga vetë banorët dhe shpesh derdhen pa ndonjë mbikëqyrje dhe larg standardeve të dëshiruara. Ndotja e ujit shkon përtej vlerave maksimale të lejuara dhe disa lumenj si Prishtevka, janë transformuar në mbledhës të ujërave të ndotura.¹⁸⁰

Qyteti njihet që ka sasi të limituara të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore të cilat kryesisht janë të shpërndara në pjesët periferike. Një pjesë e vogël e sasisë së ujërave gjenden si ujëra nëntokësore, psh në fushën e Pajtimit me sasi 50 l/sec dhe burimit të Gërmisë me sasi deri në 15 l/sec.¹⁸¹

Rrjedhat ujore janë të pakta, përderisa në pjesën urbane janë lumenjtë e vegjël: Prishtina, dhe Vellusha, që grumbullojnë edhe rrjedhat ujore të prockave nga Lagja e Spitalit, e Matit dhe nga pjesa veriore/ Kodra e trimave dhe Shkabaj. Lumenjtë Prishtina dhe Vellusha, në pjesën më të madhe të zonës urbane janë të mbuluar shërbejnë për grumbullimin e ujërave të shiut nga të gjitha pjesët urbane të Prishtinës. Burimet kryesore të ujit të pijes mbeten liqenet akumuluese të Batllavës dhe Badovcit.¹⁸²

Liqeni i Batllavës – Ka vëllim prej 38 milion m³ ujë dhe furnizon qytetin e Prishtinës me 65%. Ky liqë paraqet resursin kryesor të ujit të pijes për territorin e Komunës së Prishtinës, i ndërtuar në vitin 1960- 1963, fillimisht për furnizim me ujë teknik për kompleksin energjetik në Obiliq dhe më pas nga viti 1982 shëndrruar në resurs ujqor për ujë të pijes për regjionin e Prishtinës. Në Shajkovc (Alabnik) është e ndërtuar fabrika e përpunimit të ujit me kapacitet maksimal prej 900l/sec.¹⁸³

Liqeni i Badovcit – Ka vëllim prej 27 milion m³ dhe furnizon qytetin e Prishtinës me ujë me 35 %. I ndërtuar në vitin 1960 për furnizim me ujë të pijes ,ujitje dhe ujë teknik për minierën e Kishnicës. Nga viti 1980 ky liqen kryesisht përdoret për ujë të pijes për qytetin e Prishtinës dhe zonën periferike. Në Badovc është ndërtuar fabrika për përpunimin e ujit me kapacitet 400l/sec.¹⁸⁴

Burimet nëntokesore të Kolevicës dhe burimi i Gërmisë paraqesin resurset natyrore prej të cilave është furnizuar Qyteti i Prishtinës në vitet 1950-1970. Burimet e Kolevices kanë kapacitet prej 50 l/sec. Në vitin 1982, pas ndërtimit të sistemit të Batllaves dhe rritjes së ndotjes nuk janë më funksion, përderisa burimi i Gërmisë me kapacitet prej 15l/sec, përdoret si furnizuesi kryesor i pishinës së Gërmisë.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Plani Zhvillimor Komunal i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 15.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid., p. 17.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid.

Rezervuaret e ujit dhe Stacionet e Pompave - Prishtina ka konfiguracion të përshtatshëm për vendosjen e rezervarve. Qyteti i Prishtinës i ka 6 rezervoarë me vëllim total prej 70.000 m³ dhe janë të paraqitura si në tabelën e mëposhtme:

Rezervoaret janë të vendosura në pika kyçe që mbulojnë me furnizim zona të caktuara të qytetit të Prishtinës. Zonat e presionit shtrihen prej 550 m/nd deri në 720 m/nd . Rezervuaret në total kanë një vëllim prej 70.000 m³ dhe janë: Pjesë e furnizimit me ujë të pijes, janë edhe stacionet e pompave që janë në pjesët e ndryshme të Prishtinës. Stacionet kryesore të pompave janë: Rrjeti shpërndarës përbehet prej rrjetit primar dhe sekondar, ndërsa diametrat e rrjetit primarë janë nga Dn(80-1000) mm dhe rrjetit sekondar nga Dn(65-25)mm. Gjatësia e përgjithshme e rrjetit të ujit brenda zonës urbane është 450 km. Materialet janë: Azbest çimentoja, (A.C),PVC, Polietileni(PE) Hekuri daktil (DCI) dhe (CI) Gypat e zingruar(GI). Gypat datojnë nga vitet e 50-ta. Si pasojë e vjetërsisë ka dhe humbje relativisht të larta rreth 50% nga të cilat 35% janë humbje teknike dhe 15% humbje komerciale.¹⁸⁶

Menaxhimi i sistemit të furnizimit me ujë të pijes dhe ujëra të zeza bëhet nga kompania publike "Ujësjellësi Rajonal Prishtina", e cila ofron shërbimet e ujit dhe ujërave të zeza në 8 Komuna. Me shërbime të ujit janë të kyqur rreth 97% të banorëve, ndërsa pjesa tjetër me furnizim individual nga e pusët. Pas vitit 1999 ishte sfidë furnizimi i rregullt me ujë të rregullt përmes sistemit të ujësjellësit, shkak u l mungesës së ujit dhe humbjeve të larta të ujit gjatë sistemit. Sot ekzistojnë reduktime të planifikuara të ujit të pijes ku ndërprerjet e ujit janë 8-10 orë mbrenda 24 h. Numri i konsumatorve që faturohen në zonën urbane llogaritet të jetë rreth 55.000. Sasia totale e ujit që Distribuohet për zonen urbane është 850 l/sec ndërsa konsumi për kokë banori është 140 litra/ditë/banorë.¹⁸⁷

Në aspektin klimatik Prishtina ndodhet në 42°39'49, 39' gj.gj.v., që nënkupton afërsisht në gjysmë të rrugës ekuator-pol. Nga kjo kuptohet se nuk ka as klimë të nxehtë sikur brezi ekuatorial e as klimë të ftohtë si brezi polar. Gjerësia gjeografike përcakton këndin e rënies së rrezeve të diellit, gjatësinë e ditës, pozitën në raport me celulat kryesore të ajrit. Në disa data të rëndësishme klimatike gjatë vitit këndi i rrezeve të diellit (lartësia e Diellit mbi horizont) që bie në Prishtinë është: në ditën e ekuinoksit pranveror e vjeshtor (21.III. dhe 23.IX.) 47°21', më 22.VI. (tropiku i Gaforrës) 70°48', ndërsa më 22.XII. (tropiku i Bricjapit) 23°54'.¹⁸⁸

Përveç gjerësisë gjeografike, faktorë të rëndësishëm klimatikë janë: Relie (lartësia mbidetare dhe ekspozicioni) largësia nga detet, pozita në raport me rrymimet lokale të ajrit etj. Vlera mesatare ditore e energjisë së rrezatimit të përgjithshëm është 4,32 kWh/m², me vlera më të larta gjatë verës dhe më të ulta gjatë stinës së dimrit. Vlera mesatare vjetore e energjisë së përgjithshme të rrezatimit diellor është relativisht e

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023, 2013, p. 53.

¹⁸⁸ Ibid.

lartë dhe luhatet deri në 1.578 kWh/m². Vlera mesatare vjetore e zgjatjes së diellzimit është rreth 2.119 orë/vit. Vlerat mesatare mujore të diellzimit sillen nga 301 orë në muajin korrik, 290 orë në gusht, deri në 62 orë në dhjetor dhe 74 orë në janar.¹⁸⁹

Vlera maksimale të diellzimit gjatë vitit është 5.8 orë/ditë. Vlerat maksimale të diellzimit gjatë ditës paraqiten në muajt korrik (9.7 orë), gusht (9,4 orë), ndërsa vlerat minimale paraqiten gjatë muajve të dimrit, dhjetor (2 orë), janar (2,4 orë/ditë). Temperatura e ajrit është treguesi kryesor i motit që bën lëkundje të ndryshme gjatë ditëve, muajve dhe viteve. Temperatura mesatare vjetore e ajrit në Prishtinë është 9,9°C. Muajt me temperaturën mesatare më të nxehtë janë korriku (19,8°C) dhe gushti (19,6°C), ndërsa muajt me temperaturën mesatare më të ulët janë janari (-1,4°C) dhe dhjetori (0,3°C). Gjatë stinës dimërore në Prishtinë janë disa ditë me temperatura mesatare ditore nën 0°C; në muajin nëntor është një ditë, në dhjetor janë 15 ditë, në muajin janar janë 20 ditë, kurse në muajin shkurt janë 5 ditë. Numri i ditëve është mesatar, sepse dallon nga viti në vit.¹⁹⁰

Shpeshherë temperatura minimale absolute ka arritur në vlera mjaft të ulëta. Dimra mjaft të ftohtë konsiderohen janari i vitit 1985 (13 janar), kurse temperatura minimale absolute ishte minus 27,2°C, pastaj dimrat viteve 1962/63, 1968/69, 1980/81, 2009/10, 2015/16, 2016/17, 2017/18 etj. Ekstremi tjetër i temperaturave maksimale absolute ka arritur deri në 37,3°C (31.7.1985) dhe 39,2°C (06.8.1988). Sa i përket stinëve të vitit, dimri është stina me temperaturën mesatare më të ulët (0°C), pastaj vjen pranvera (9,9°C) dhe vjeshta (10,5°C), kurse vera është stina më e nxehtë me temperaturë mesatare prej 19,1°C.¹⁹¹

Në aspektin klimatik me rëndësi janë ditët me ngrica, perkatësisht fillimi dhe mbarimi i tyre. Gjatë të kaluarës, sipas të dhënave klimatike, dita e parë me ngrica e paraqitur në Prishtinë është 17 shtatori, ndërsa dita e fundit është 19 maji. Në përgjithësi numri mesatar i ditëve me ngrica për Prishtinën është 101 ditë, që paraqet numrin më të madh nga të gjitha qendrat regjionale të Kosovës. Gjatë vitit në Prishtinë paraqiten 101 ditë me ngrica (temperatura minimale ≤ 0°C), 22 ditë me akull (temperatura maksimale ≤ 0°C), 10,9 ditë shumë të ftohta (temperatura minimale ≤ -10°C), 73,2 ditë verore (temperatura maksimale ≥ 25°C) dhe 16.1 ditë tropike (temperatura maksimale ditore ≥ 30°C). Ditët tropike janë karakteristike për stinën e verës ku, përveç temperaturës së lartë, ajri veçohet me lagështi të madhe, që e bënë frymëmarrjen më të vështirësuar. Sa i përket temperaturave të ulëta dhe kohës së paraqitjes gjatë vitit, vlenë të theksohet data 7 tetor 2017, kur temperaturat minimale iu afruan vlerës zero, madje u shoqëruan edhe me dëborë.¹⁹²

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Vendbanimet e Kosovës, 2018, pp. 22.

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Ibid.

Vlera mesatare e lagështisë së ajrit për qytetin e Prishtinës është 71,8%, me luhatje të vogël gjatë vitit. Prej fillimit të vitit (janar, 83,1%) lagështia e ajrit fillon të zbret me një ritëm të ngadaltë deri në muajin korrik (63,9%) dhe gusht (63,1%), për t'u ngritur vlera e saj në drejtim të pjesës së fundit të vitit, në nëntor (80,1%) dhe dhjetor (83,7%). Vlerat ekstreme të lagështisë së ajrit (<30%) janë regjistruar në muajin shtator (1961) dhe tetor (1971). Vranësirat luajnë rol të rëndësishëm në kushtet e motit të qytetit, por edhe në gjendjen emocionale të njerëzve. Të mbuluarit e qiellit me re është dukuri që ka ndryshime gjatë vitit. Mesatarisht gjatë vitit qielli mbi Prishtinën është i mbuluar me vranësira rreth 55%; ecuria vjetore ka lëkundje ndërmjet dhjetorit (73%) dhe gushtit (34%).¹⁹³

Në përgjithësi, mbulueshmërinë më të madhe me re e ka stina e dimrit, ndërsa më të vogël stina e verës. Numri i ditëve të kthjellëta në qytetin e Prishtinës sillet nga 2,9 ditë në janar, në 13,3 ditë në gusht, ndërsa mesatarja e ditëve të vranëta luhet nga 16,1 ditë në dhjetor, në 2,8 ditë në gusht. Në Prishtinë dhe në Rrafshin e Kosovës ekzistojnë kushte të favorshme për paraqitjen e mjegullës, që ndërlihet me morfologjinë e relievit, e rrethuar me male në periferi dhe e fuqizuar nga faktori njeri me termocentralet etj.). Mjegulla qëndron nga disa orë, deri në disa javë; periudha më e gjatë kohore e shënuar me mjegull në Prishtinë ishte gjatë gjysmës së dytë të dhjetorit të vitit 2013, deri në fund të gjysmës së parë të janarit 2014. Numri mesatar i ditëve me mjegull në Prishtinë është 29,8 ditë në vit. Numri më i madh i ditëve me mjegull paraqitet në nëntor (5 ditë), janar (5,9 ditë) dhe dhjetor (7,2 ditë), ndërsa numri më i vogël i ditëve me mjegull paraqitet në prill (0,3 ditë) dhe në korrik (0,6 ditë).¹⁹⁴

Reshjet konsiderohen element i rëndësishëm klimatik, me ndryshime horizontale dhe vertikale. Sasia mesatare e reshjeve për qytetin e Prishtinës është 599 mm, që paraqet njërin nga lokacionet me më së paku reshje në Kosovë. Reshjet në Prishtinë kanë dy maksimume: maksimumi i parë që paraqitet në maj (68 mm) dhe maksimumi i dytë në nëntor (68 mm). Po ashtu, reshjet kanë dy minimume: i pari paraqitet në muajin shkurt (36 mm), ndërsa i dyti në shtator (42 mm).¹⁹⁵ Sasia e reshjeve ka pasur ndryshime nga viti në vit. Vlenë të theksohen disa vite karakteristike në të cilat sasia e reshjeve ishte krejtësisht ndryshe nga mesatarja vjetore. Vitet karakteristike të thata janë: viti 1990 (393 mm) dhe viti 1971 etj., ndërsa vitet karakteristike të lagështa janë: 2014, 1976, 1963, 1979 etj.¹⁹⁶

Reshjet kanë shpërndarje gati të barabartë gjatë stinëve. Në dimër bien 21,5% e reshjeve, në pranverë 26,4%, në verë 26,2% dhe në vjeshtë 25,9%. Trashësia maksimale e borës ka arritur në 43 cm, ndërsa qëndrueshmëria e shtresës me borë

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Vendbanimet e Kosovës, 2018, p. 22.

¹⁹⁶ Ibid.

ka zgjatur deri në 47 ditë. Numri mesatar i ditëve me borë sillet nga 10,2 (janar), 8,3 (shkurt), deri në 8,1 ditë (dhjetor).¹⁹⁷

Rrymimet e ajrit në pjesën perëndimore të Gadishullit Ballkanik kushtëzohen nga shpërndarja hapësinore e sistemeve barike të qëndrueshme ose sezonale, që krijohen mbi pjesën veriore të Atlantikut, Europës dhe Azisë, si dhe depresioneve sekondare në pjesën perëndimore të Gadishullit Apenin (gjiri i Gjenovës). Erërat lokale në Kosovë kryesisht interferojnë me ato regjionale, mirëpo drejtimi dhe shpejtësia e tyre ndikohen në shkallë të lartë nga topografia e terrenit. Në pjesët lindore të Kosovës rastisje më të madhe kanë rrymimet ajrore nga kahu verior. Në pjesën e ftohtë të vitit ato sjellin masa të ftohta dhe të thata të ajrit, si dhe mot të kthjellët që mund të zgjasë nga disa ditë deri në disa javë.¹⁹⁸

Në pjesën qendrore të rrafshit të Kosovës kryesisht mbizotërojnë erërat nga kahu verior dhe verilindor. Në Prishtinë rastisje mesatare më të madhe kanë erërat nga veriu me rreth 171,2% ($V=2,6$ m/s) dhe verilindje me rreth 142,3% ($V=2,4$ m/s) mirëpo era nga drejtimi juglindje me rastisje më të vogël prej 62,2% ka shpejtësinë mesatare maksimale prej 2,8 m/s. Në ecurinë vjetore erërat në Prishtinë kanë rastisje më të madhe gjatë muajve mars dhe prill, kurse muajin më të qetë të vitit dallohen gushti dhe dhjetori. Prishtina dallohet si qendër me rastisje më të madhe të qetësisë rreth 426%.¹⁹⁹ Teritori i Prishtinës shpeshherë përfshihet nga erërat e fuqishme, mesatarja e shpejtësisë së erës është 3.5 m/s²⁰⁰.

Gjatë periudhave të ndryshme të vitit paraqiten erërat të forta dhe me karakter të shtërngatave lokale, të cilat shoqërohen me dëme materiale. Erëra të forta me shpejtësi prej 17,2-20,7 m/sek (shkalla VIII e Boforit) paraqiten gjatë gjithë vitit, me koncentrim më të madh gjatë dimrit dhe pranverës, kurse më rrallë gjatë verës dhe vjeshtës. Prishtina ka klimë kontinentale, e cila karakterizohet me dimra të ftohtë e të gjatë dhe vera të ngrohta e të thata.²⁰¹

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.

2.9.5 ZHURMA DHE MENAXHIMI I MBETURINAVE

Ndotja akustike është veçanërisht e rëndë në vendet në zhvillim dhe kjo i përket edhe Prishtinës.²⁰² Sipas matjeve të bëra nga INKOS, në Prishtinë janë gjithsej 3 vende ku tregohet se niveli i zhurmës është më i lartë sesa limiti i lejuar.²⁰³

Kjo ndotje i detyrohet kryesisht trafikut rrugor ku në zonat e dendura të trafikut rrugor, nivelet e presionit akustik gjatë ditës mund të arrijnë 70 dB (A). Burimet kryesore të zhurmës së mjedisit përfshijnë: trafikun, industrinë, ndërtimin etj. Matje të nivelit të zhurmës ka edhe Komuna e Prishtinës në pjesë të ndryshme të qytetit, por akoma nuk ka matje të përditshme, siç e definojnë Ligji për mbrojtjen nga zhurma Për arritjen e qëllimeve të cekura, duhet të hartohen dy dokumente themelore, të cilat trajtojnë të gjitha aspektet e efekteve të zhurmës: Harta Strategjike e zhurmës dhe Plani i Veprimet për mbrojtje nga zhurma.²⁰⁴

Menaxhimi i mbeturinave bëhet nga Kompania Rajonale e Mbeturinave “Pastrimi” Sh.A., që mbulon zonën urbane dhe 12 fshatra të komunës. Nuk ka ndarje të mbeturinave mes zonave urbane dhe rurale të Prishtinës. Nuk ka mbledhje të selektuar të mbeturinave, megjithëse kohëve të fundit po bëhen përpjekje që të implementohet ky sistem në disa zona të caktuara të qytetit. Sasia vjetore e mbeturinave që mbledhet nga Kompania Rajonale “Pastrimi” Sh.A. është 1478.80 tonë/vit (mbeturina sanitare) dhe 4,604 tonë/vit (mbeturina josanitare), të cilat përbëjnë një total prej 87,267 tonë/vit (duke iu referuar vitit 2012). Një problem specifik mjedisor paraqitet nga gropat 17 josanitare, si ajo Marec 1 dhe Marec 2 deri te Përroi i Djaloshit – miniera e Artanës, që janë gropat të mbushura me metale të rënda në sipërfaqe prej 2,38 ha.²⁰⁵

Sipas Planit Zhvillimor Urban mënyra e trajtimit të mbeturinave është hartimi i “Strategjinë për trajtim të mbeturinave, hedhurinave, përpunimin dhe bartjen e tyre”. Sipas kësaj strategjie deponia ekzistuese duhet të rigjenerohet me gjelbërim shtesë dhe në atë drejtim të merren masa të tjera të nevojshme; Komuna e Prishtinës të bëjë, po ashtu, “Strategjinë për ujë të pijes dhe trajtim të ujërave të zeza”, me të cilën do të definohen dhe përcaktohen masat dhe veprimet; Hedhja e mbeturinave dhe e ujërave të zeza, duhet të bazohen në dokumentin strategjik për t’u hartuar nga Komuna e Prishtinës, me parime për qëndrueshmëri dhe efikasitet financiar; Riciklim dhe ripërdorim për energji ripërtëritëse dhe prodhimin e biomasave.

Hartimi i programe dhe politika vetëdijësuese për trajtimin e ujit të pijes, shfrytëzimin e tij. Për zonën urbane të Prishtinës dhe komunat fqinje të themelohet .²⁰⁶

²⁰² Plani Zhvillimor Urban i Prishtinës 2012-2022, 2013, p. 41.

²⁰³ Ibid., p. 16.

²⁰⁴ Ibid., p. 41.

²⁰⁵ Ibid., p. 16.

²⁰⁶ Ibid.

3 METODOLOGJIA E HULUMTIMIT

Në këtë kapitull sqarohet qasja e kërkimit shkencor e cila është përdorur, duke pretenduar që të studiohet më shumë rreth urbanizimit dhe interaksionin që qëndron në mes të urbanizimit dhe mjedisit, duke qenë se urbanizimi ka implikime të ndryshme në mjedis. Realizimi i këtij punimi është bërë duke u bazuar në të dhëna primare, ku për të realizuar objektiven dhe studimin është përdorur metoda kuantitative dhe kualitative.

Pjesë e hulumtimit kuantitativ ishin arkitektët e Prishtinës nga të cilët kemi marrë informata të ndryshme rreth urbanizimit, prioriteteve të cilat ata i zbatojnë gjatë projekteve, si dhe interaksionin që qëndron në mes të urbanizimit dhe mjedisit. Kurse pjesë e hulumtimit kualitativ ishin zyrtarët e drejtorisë së urbanizimit, si dhe disa ekspertë të urbanizimit nga të cilët kemi marrë informata rreth sfidave të urbanizimit dhe implikimet që mund të ketë.

Definimi i variablave: Variabël e varur në këtë punim është ambienti, kurse variabël e pavarur është urbanizimi.

3.1 POPULLACIONI DHE MOSTRA E PËRFSHIRË NË STUDIM DHE PROCEDURA E MBLEDHJES SË TË DHËNAVE

Popullatë e këtij studimi për hulumtimin kuantitativ ishin arkitektët e Prishtinës, ku mostër ishin 50 arkitektë. Përzgjedhja e arkitektëve për t'u anketuar është bërë sipas metodës Random dhe përmes programit SPSS. Kurse pjesë e hulumtimit kualitativ ishin 5 zyrtarë nga drejtorja e urbanizimit dhe ekspertë të fushës.

Pyetësi i përdorur për hulumtimin kuantitativ është krijuar përmes Google Forms si dhe shpërndarja e tyre është bërë në formë elektronike, kurse realizimi i hulumtimit kualitativ është bërë duke i shpërndarë intervistat personalisht në drejtorinë e urbanizimit dhe tek ekspertët e fushës.

3.2 INSTRUMENTI I STUDIMIT

Pyetësi për arkitektë është formuluar sipas shkallës Likert, ku përmes Google Forms është shpërndarë tek arkitektët, pastaj përpunimi i të dhënave është realizuar përmes programit SPSS, versioni 25.

Pyetësi është formuluar duke u ndarë në katër pjesë, në hyrje është shpjeguar ideja dhe mënyra si do të plotësohet pyetësi, pas kësaj pyetjet demografike, pjesa për prioritete që i kushtojnë arkitektët gjatë projektimit, pjesa e urbanizimit dhe ajo e mjedisit për të parë interaksionin në mes të mjedisit dhe urbanizimit.

Përveç kësaj, rëndësi ka edhe besueshmëria e pyetësorit, e cila matet duke u bazuar në vlerën e koeficientit Cronbach Alpha, kusht tejet i rëndësishëm për të bërë analiza dhe diskutim të rezultateve. Për të parë besueshmërinë e pyetësorit për secilën kategori, shiko tabelën e më poshtme:

Tabela 12: Besueshmëria e pyetësorit

Kategoritë e pyetësorit	Vlera e Alfa Cronbach
Urbanizimi	0.944
Mjedisi	0.987

Burimi: I imi.

Kur vlerat e besueshmërisë rezultojnë afër 1, themi që pyetësori ka besueshmëri të lartë, mirëpo nëse vlera e këtij koeficienti janë në mes 0.7 dhe 0.8 konstatojmë se besueshmëria e instrumentit është e pranueshme. Besueshmëria e urbanizimit është $\alpha = 0.944$ dhe besueshmëria e mjedisit është $\alpha = 0.987$. Pra besueshmëria e gjithë pyetësorit është $\alpha = 0.965$ e cila nënkupton se pyetësori ka besueshmëri të pranueshme.

3.3 PËRDORIMI I TESTEVE STATISTIKORE MBI HULUMTIMIN

Paraqitja e rezultateve është bërë përmes analizave deskriptive dhe përqindjeve në formë tabelare dhe grafike. Para vërtetimit të hipotezës është realizuar testi i normalitetit (testi Kolmogoriv - Smirnov dhe Shapiro – Wilk) për të parë shpërndarjen e të dhënave. Duke qenë se shpërndarje normale e të dhënave ishte normale, vërtetimi i hipotezës është bërë përmes analizës së korrelacionit dhe regresionit të thjeshtë linear.

4 ANALIZA E HULUMTIMIT

4.1 TË DHËNAT DEMOGRAFIKE

Sipas tabelës së mëposhtme, 40% e arkitektëve të anketuar janë të gjinisë femërore dhe 60% të gjinisë mashkullore.

Tabela 2: Gjinia

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Femër	20	40.0	40.0	40.0
	Mashkull	30	60.0	60.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Burimi: I imi.

Sipas statistikave të më poshtme, 40% e arkitektëve të anketuar ishin të moshës 18 – 25 vjeç, 54% ishin të moshës 26 – 33 vjeç dhe 6% ishin të moshës 42 – 49 vjeç.

Tabela 3: Moshë

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18 - 25 vjeç	20	40.0	40.0	40.0
	26 - 33 vjeç	27	54.0	54.0	94.0
	42 - 49 vjeç	3	6.0	6.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Burimi: I imi.

Bazuar në tabelën e më poshtme shikojmë që 68% e arkitektëve ishin me studimeve Bachelor dhe 32% ishin me studime master.

Tabela 4: Niveli i edukimit

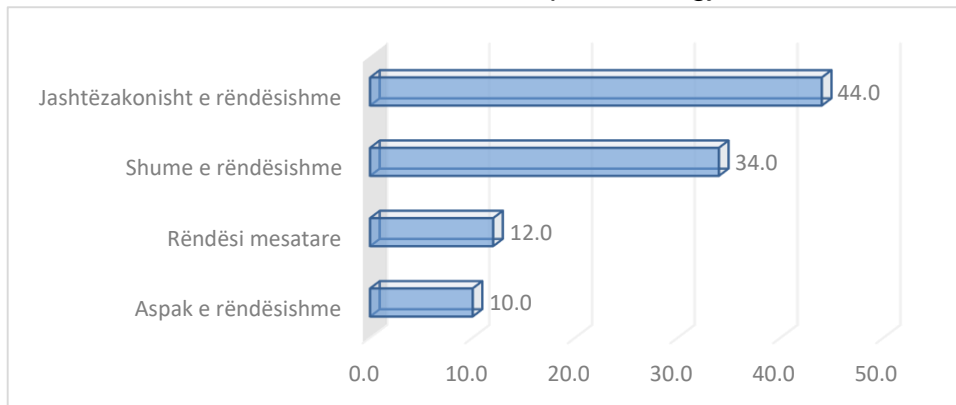
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Bachelor	34	68.0	68.0	68.0
	Master	16	32.0	32.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Burimi: I imi

5. INTERPRETIMI DHE DISKUTIMI I GJETJEVE

Sipas grafikut të mëposhtëm, 44% e arkitektëve e kanë konsideruar jashtëzakonisht të rëndësishme fokusimin në hapësirën e gjelbër gjatë projeksioneve të tyre, 34% shumë të rëndësishme, 12% rëndësi mesatare dhe 10% theksuan që fokusimi në hapësirën e gjelbër nuk është aspak e rëndësishme kur ata bëjnë projeksione.

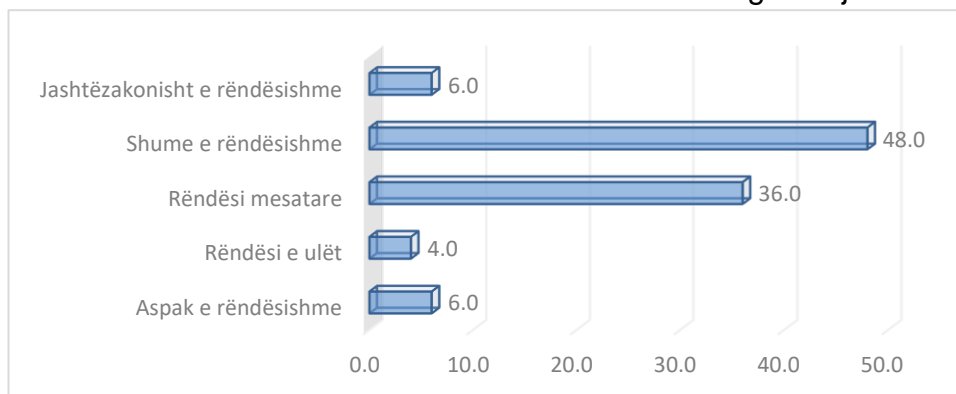
Grafikoni 1. Fokusimi në hapësirën e gjelbër

Burimi: I imi.

Sipas grafikut të mëposhtëm, 6% e arkitektëve e vlerësuan si jashtëzakonisht të rëndësishme fokusimin në orientimin nga lindja, 48% si shumë të rëndësishme, 36% rëndësi mesatare, 4% rëndësi të ulët dhe vetëm 6% e arkitektëve e vlerësuan si aspak të rëndësishme.

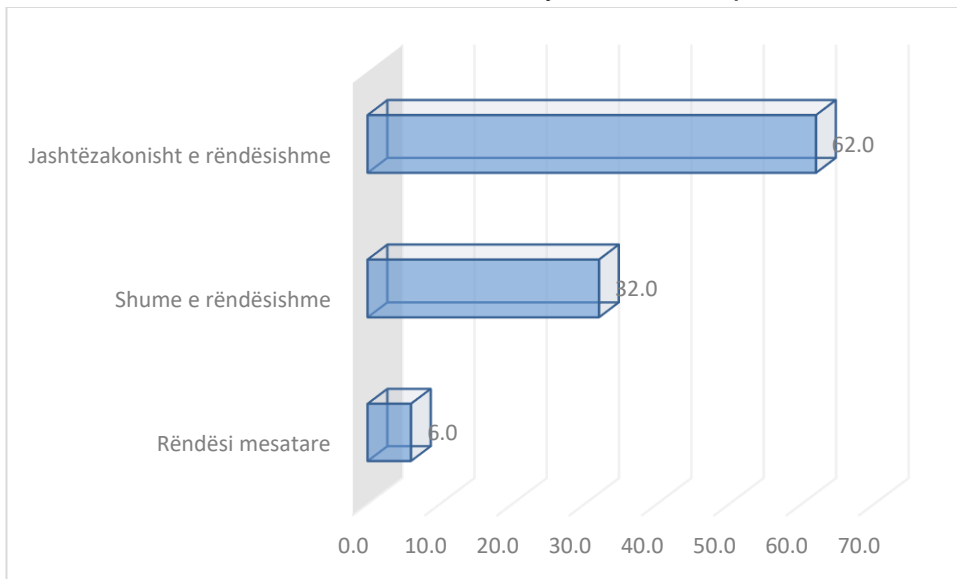
Grafikoni 2. Fokusimi në orientimin nga lindja

Burimi: I imi.

Sipas grafikut të mëposhtëm, 62% e arkitektëve e vlerësuan si jashtëzakonisht të rëndësishme fokusimin në shfrytëzimin e hapësirës gjatë projeksioneve të tyre, 32% si shumë të rëndësishme, dhe vetëm 6% i kushtuan rëndësi mesatare.

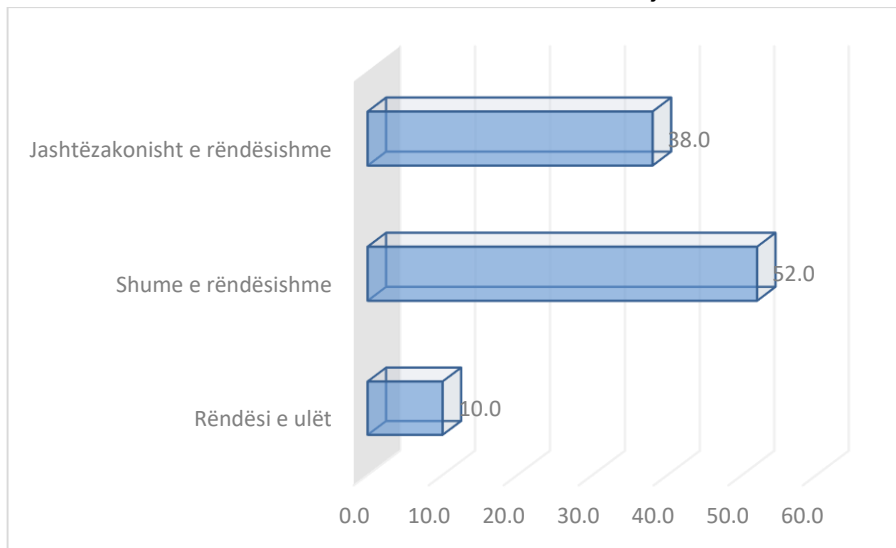
Grafikoni 3. Fokusimi në shfrytëzimin e hapësirës

Burimi: I imi.

Referuar grafikut të mëposhtëm, 38% e arkitektëve theksuan që gjatë projeksioneve e cilësojnë si jashtëzakonisht të rëndësishme fokusimin në dizajn, 52% e vlerësuan si shumë të rëndësishme dhe 10% e tyre ishin për opsionin me rëndësi të ulët.

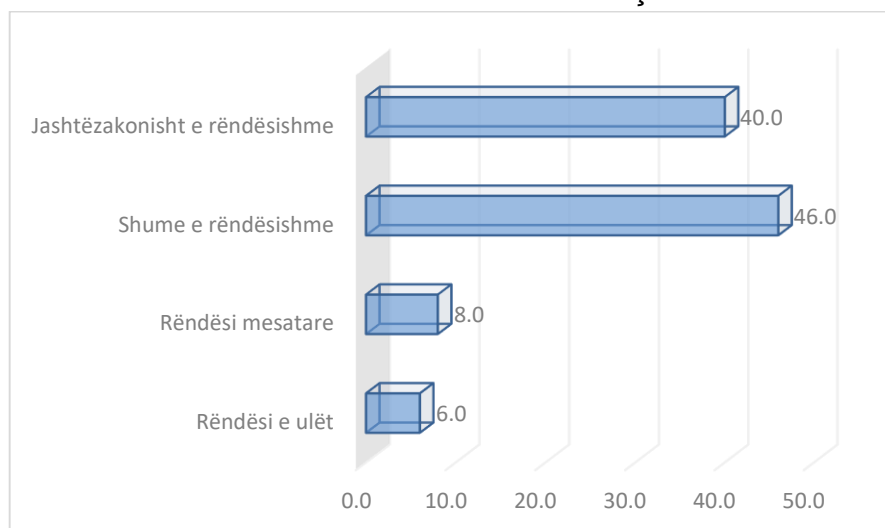
Grafikoni 4. Fokusimi në dizajn

Burimi: I imi.

Sipas statistikave të mëposhtme, 40% e arkitektëve e cilësuan fokusimin në ndriçim si jashtëzakonisht të rëndësishme gjatë projeksioneve, 46% shumë të rëndësishme, 8% rëndësi mesatare dhe 6% rëndësi të ulët.

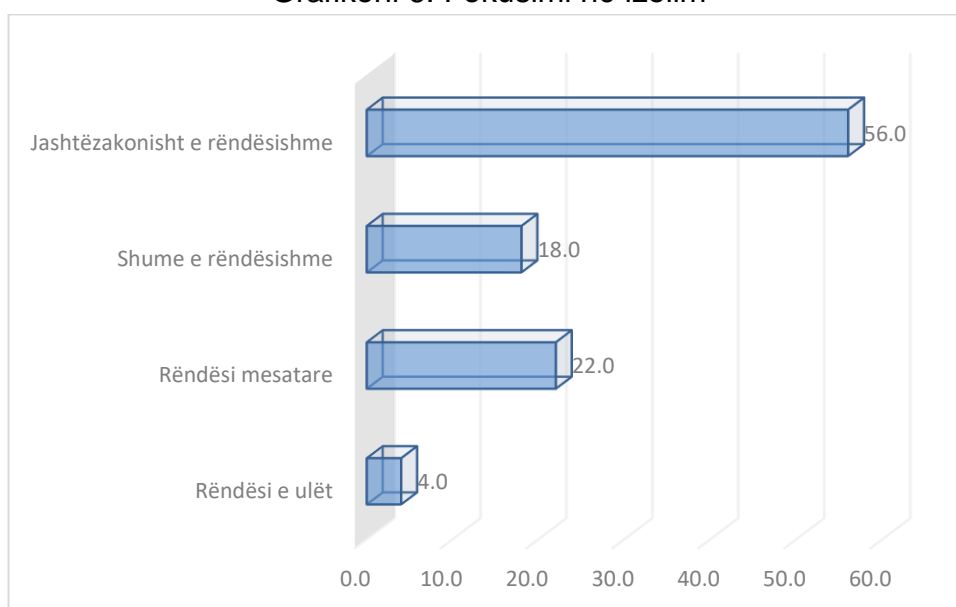
Grafikoni 5. Fokusimi në ndriçim

Burimi: I imi.

Sipas statistikave të mëposhtme, 56% e arkitektëve e cilësuan fokusimin në izolim si jashtëzakonisht të rëndësishme gjatë projeksioneve, 18% shumë të rëndësishme, 22% rëndësi mesatare dhe 4% rëndësi të ulët.

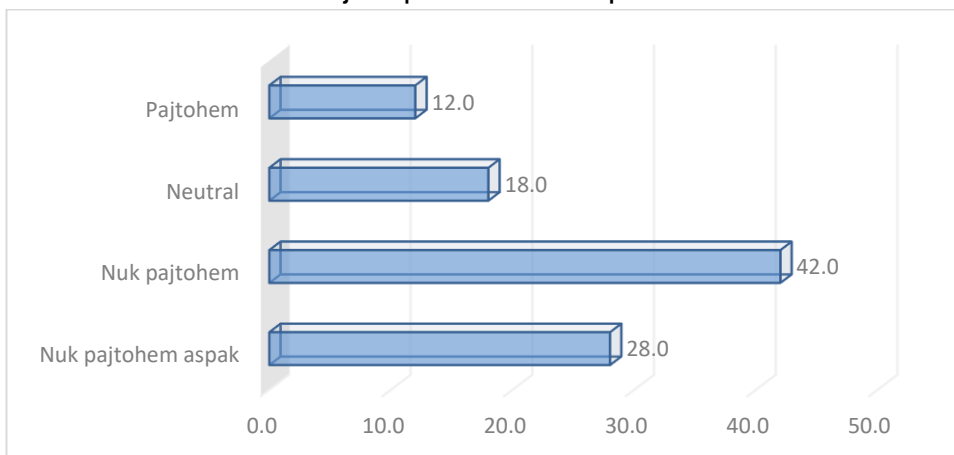
Grafikoni 6. Fokusimi në izolim

Burimi: I imi.

Sa i përket përkrahjes së pushtetit lokal për zhvillim urbanistik në figurën e mëposhtme, shikojmë që 12% e arkitektëve të anketuar u pajtuan që pushteti lokal jep përkrahje të vazhdueshme për zhvillim urbanistik, 18% ishin neutral, 42% nuk u pajtuan dhe 28% nuk u pajtuan aspak që marrin një përkrahje të tillë nga pushteti lokal.

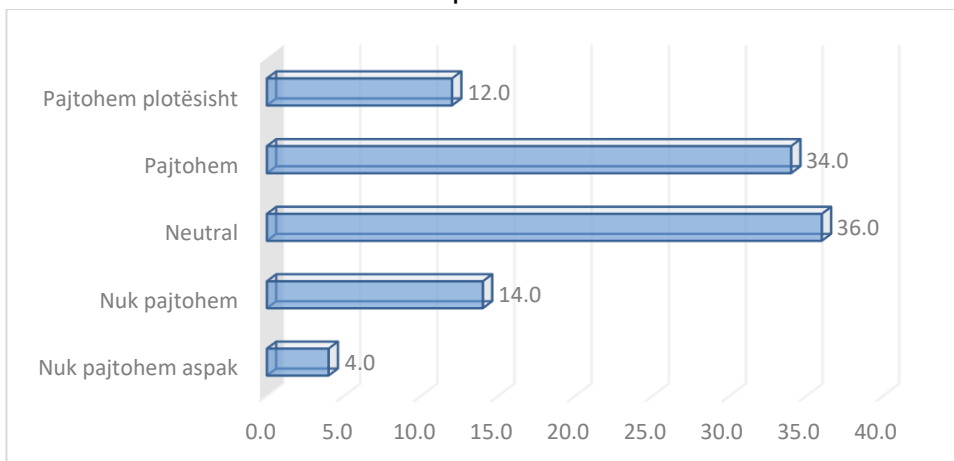
Grafikoni 7. Përkrahja e pushtetit lokal për zhvillim urbanistik

Burimi: I imi.

Referuar figurës së mëposhtme, 12% e arkitektëve të anketuar ishin plotësisht të pajtimit të janë të informuar për reformën e kornizës ligjore për planifikim hapësinor, 34% u pajtuan, 36% ishin neutral, 14% nuk u pajtuan dhe 4% nuk u pajtuan aspak që kanë një informim të tillë.

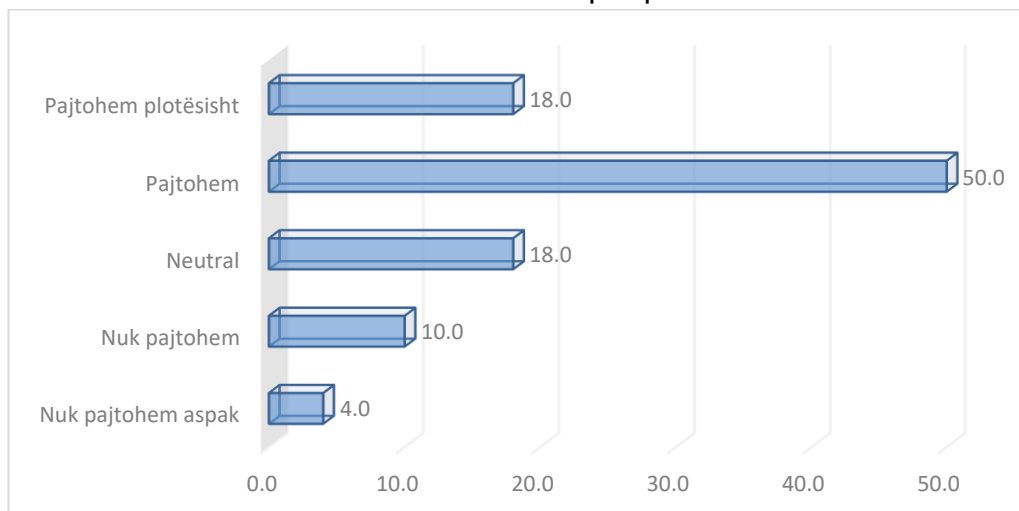
Grafikoni 8. Informimi lidhur me reformën e kornizës ligjore në planifikimin hapësinor

Burimi: I imi.

Sipas analizës së mëposhtme, 18% e arkitektëve ishin plotësisht të pajtimit që posedojnë informacion për planin zhvillimor të Prishtinës. 50% u pajtuan, 18% ishin neutral, 10% nuk u pajtuan dhe 4% nuk u pajtuan aspak që posedojnë një informacion të tillë.

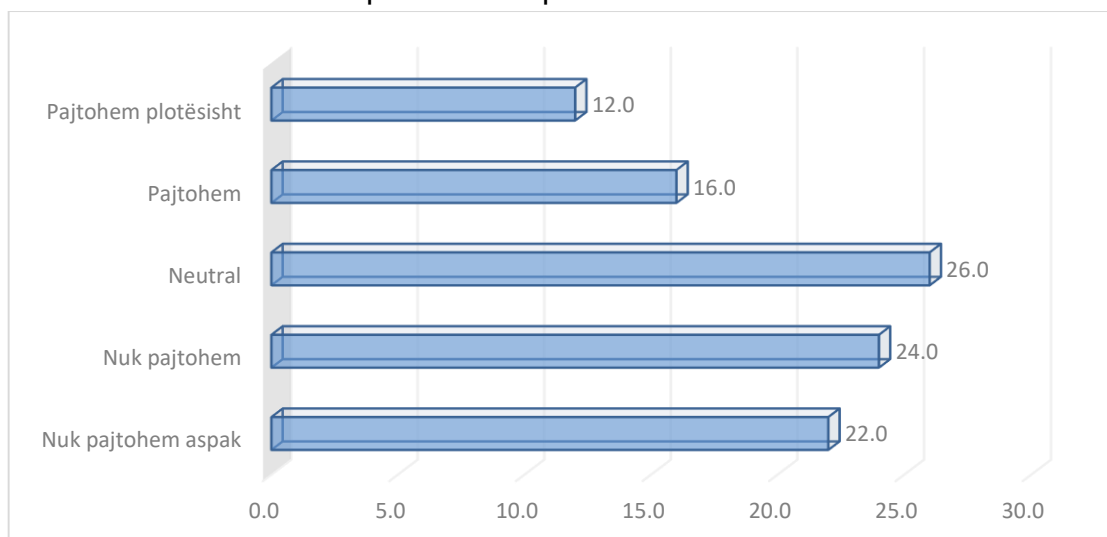
Grafikoni 9. Posedimi i informacionin për planin zhvillimor të Prishtinës

Burimi: I imi.

Sa i përket kontrollës nga drejtoria e urbanizmit, sipas grafikut të më poshtëm shikojmë që 12% ishin plotësisht të pajtimit që ka kontroll nga drejtoria e urbanizmit sa i përket respektimit të Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës, 16% u pajtuan, 26% ishin neutral, 24% nuk u pajtuan dhe 22% nuk u pajtuan aspak që kanë kontroll sa i përket respektimit të Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.

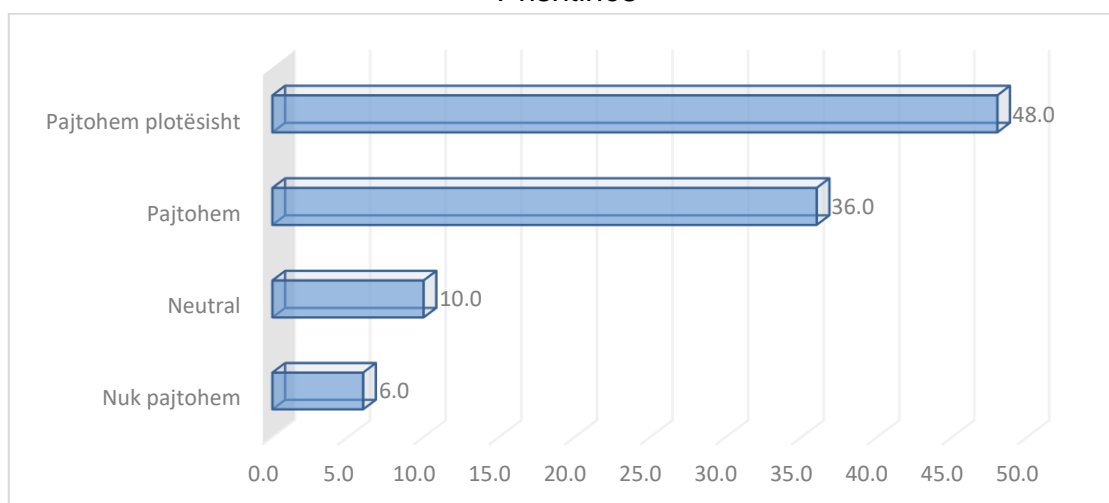
Grafikoni 10. Kontroll nga drejtoria e urbanizmit sa i përket respektimit të Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës

Burimi: I imi.

Respektimi i Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës është një element tjetër i trajtuar në këtë analizë, ku 48% e arkitektëve ishin plotësisht të pajtimit që e respektojnë këtë ligj, 36% e arkitektëve u pajtuan, 10% ishin neutral dhe 6% nuk u pajtuan.

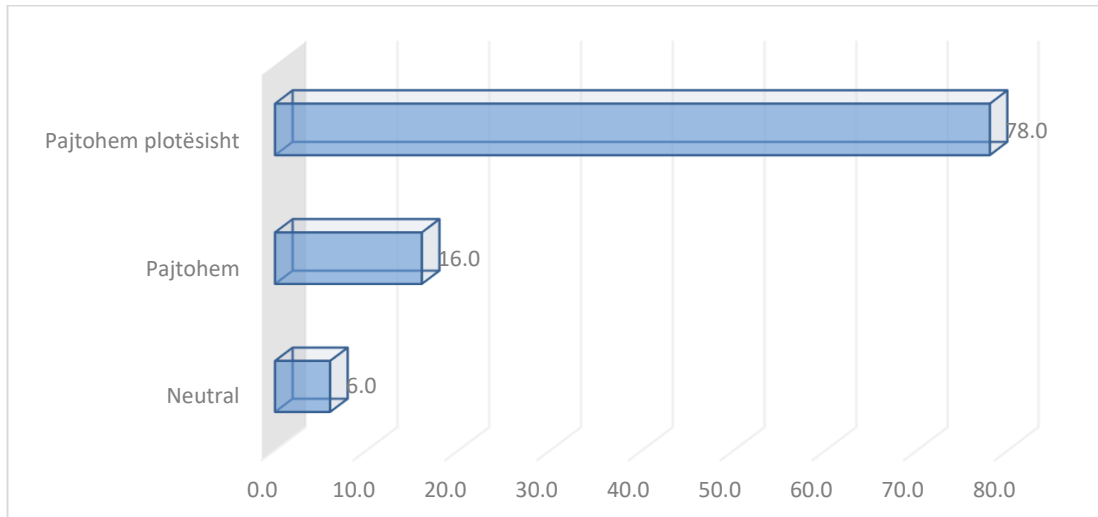
Grafikoni 11. Respektimi i Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës

Burimi: I imi.

Sipas arkitektëve, rritja e numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës është dukuri në rritje duke qenë se 78% e tyre ishin plotësisht të pajtimit, 16% u pajtuan dhe 5% ishin neutral duke qenë se nuk kishin informatë nëse kjo me të vërtetë është një dukuri në rritje.

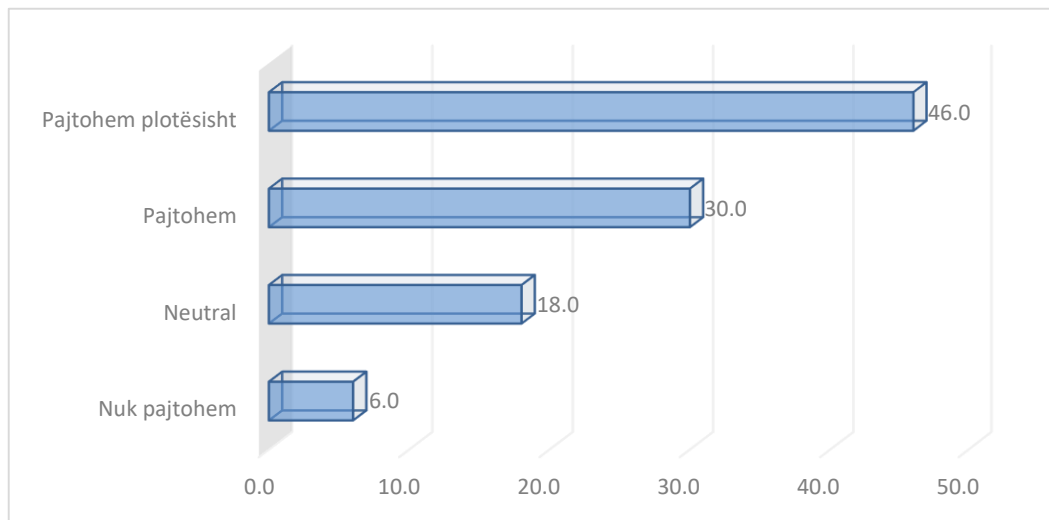
Grafikoni 12. Rritja e numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës

Burimi: I imi.

Sipas arkitektëve, 46% u pajtuan plotësisht që ka rritje të kërkesës që tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane, 30% u pajtuan, 18% ishin neutral dhe 6% nuk u pajtuan.

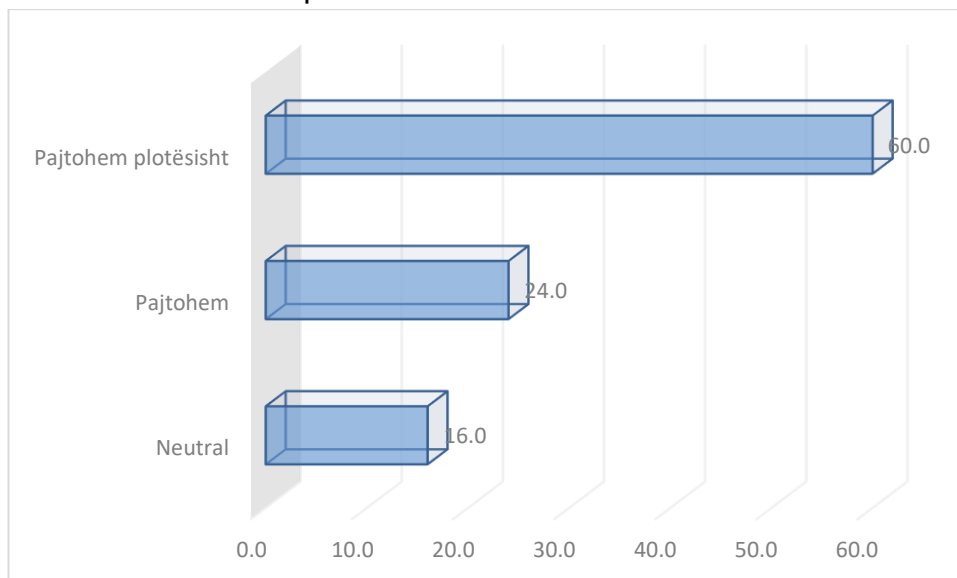
Grafikoni 13. Rritja e kërkesës së tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane

Burimi: I imi.

Duke u bazuar në grafikun e mëposhtëm, 60% e arkitektëve ishin plotësisht pajtimit që ka ekspansion të numrit të ndërtimeve në Prishtinë, 24% u pajtuan dhe 16% ishin neutral.

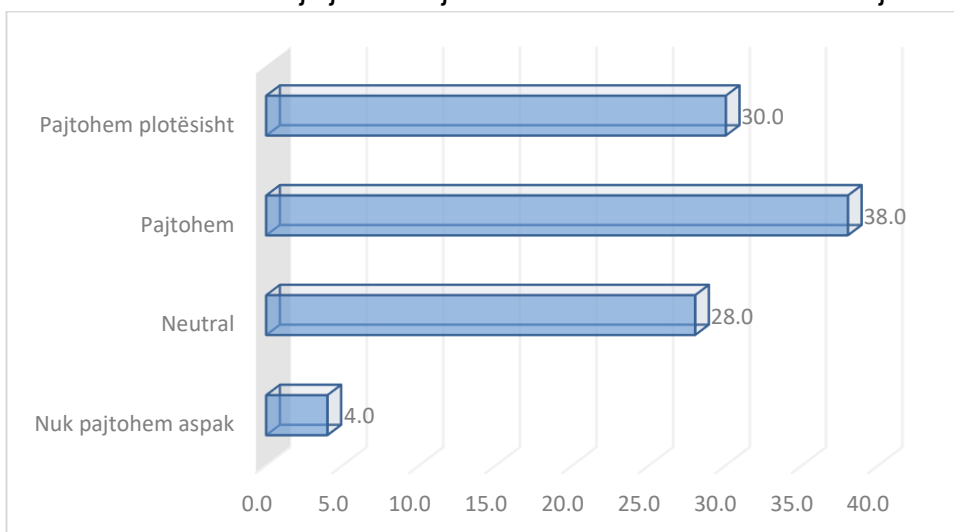
Grafikoni 14: Ekspansioni i numrit të ndërtimeve në Prishtinë

Burimi: I imi.

Referuar grafikut, 30% e arkitektëve u pajtuan plotësisht të pajisja me leje të ndërtimit është si dukuri në rritje, 38% u pajtuan, 28% ishin neutral dhe vetëm 4% nuk u pajtuan aspak që kjo është dukuri në rritje.

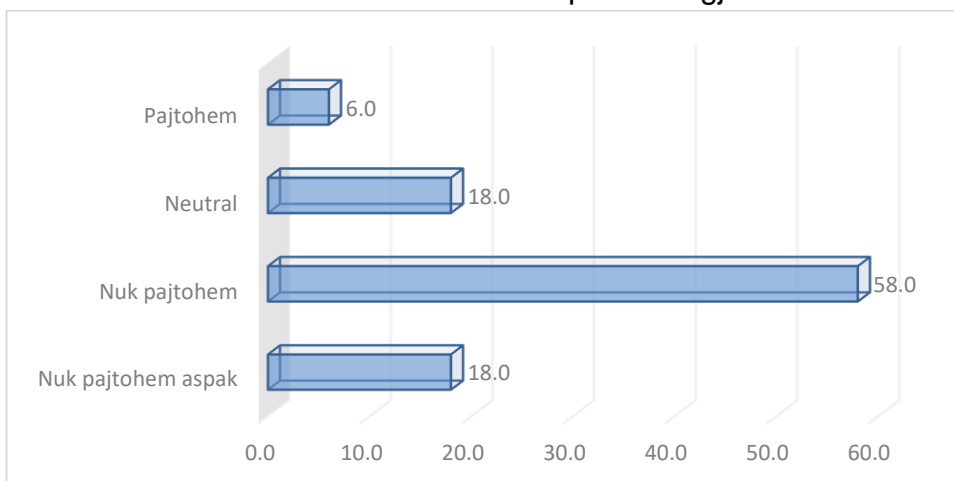
Grafikoni 15. Pajisja me leje e ndërtimeve si dukuri në rritje

Burimi: I imi.

Sipas arkitektëve të anketuar, 6% e tyre u pajtuan që ndërtimet e projektuara posedojnë hapësirë të gjelbër dhe rekreative, 18% ishin neutral, 58% nuk u pajtuan që ndërtimet posedojnë hapësirë të tillë dhe 15% nuk u pajtuan aspak. Pra, dukuria e ndërtimeve të cilat nuk posedojnë hapësirë të gjelbër dhe rekreative është shumë e shprehur.

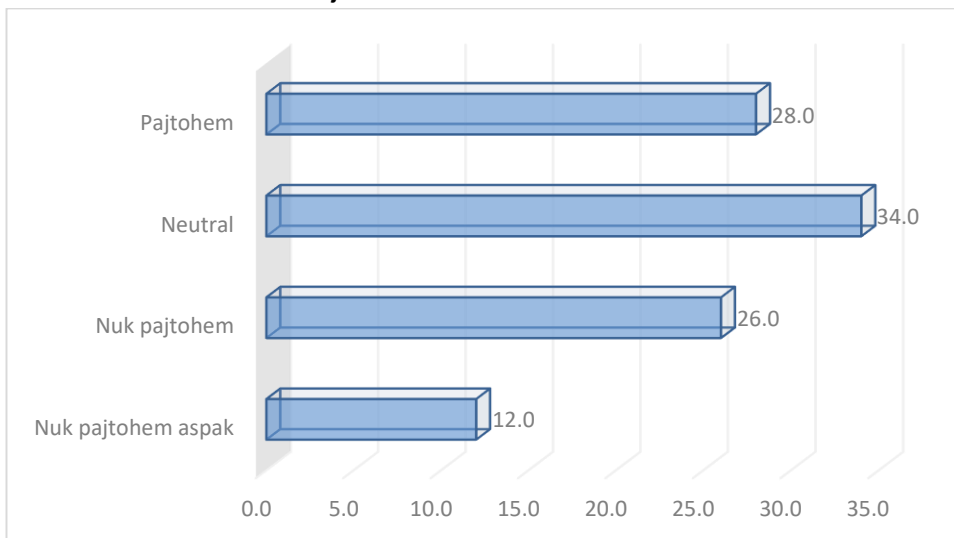
Grafikoni 16. Posedimi i ndërtimeve me hapësirë të gjelbër dhe rekreative

Burimi: I imi.

Sa i përket qasjes në shërbimet komunale, 28% e arkitektëve u pajtuan që zona urbane kanë qasje në shërbimet komunale, 34% ishin neutral sepse nuk ishin të sigurt, 26% nuk u pajtuan dhe 12% nuk u pajtuan aspak që këto zona kanë qasje në shërbimet komunale.

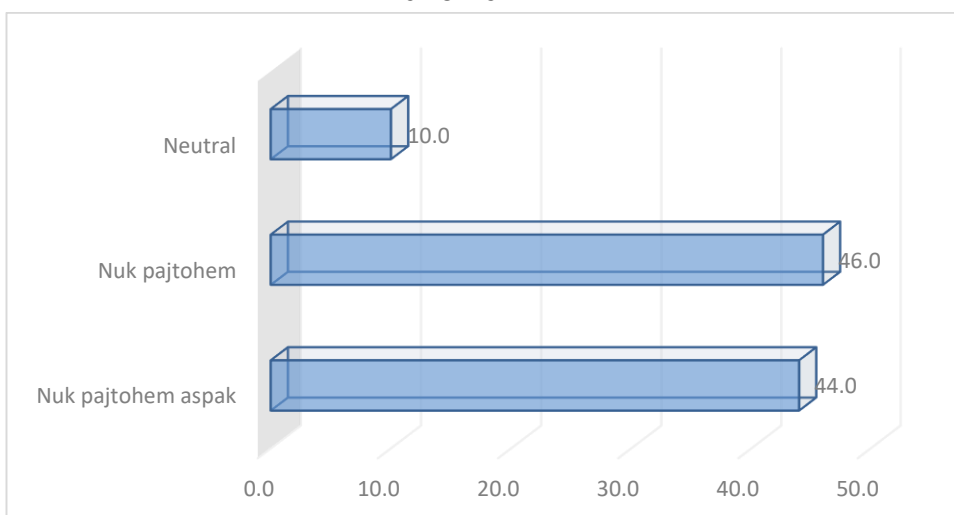
Grafikoni 17. Qasja e ndërtimeve në shërbimet komunale

Burimi: I imi.

Sipas grafikut të më poshtëm shikojmë që menaxhimi i mbeturinave sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim është një problem tejet i madh duke qenë se 70% e arkitektëve nuk u pajtuan që bëhet ndarja e mbeturinave për ndarje dhe riciklim, kurse 10% ishin neutral duke qenë se nuk e kishin një informatë të tillë. Opsionet pajtohem nuk kishin asnjë përqindje.

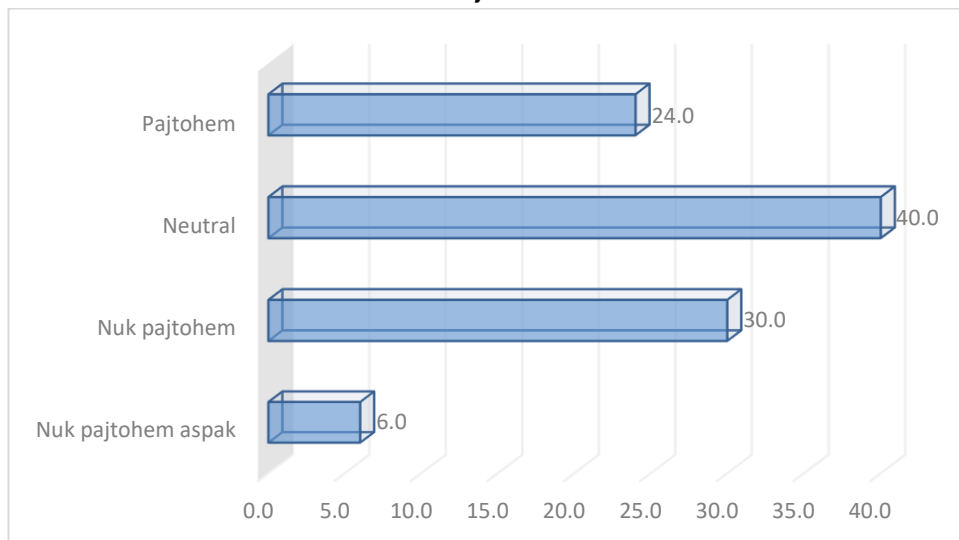
Grafikoni 18. Menaxhimi i mbeturinave sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim.

Burimi: I imi.

Referuar grafikut të më poshtëm. 24% e arkitektëve pajtohen që transporti publik ka shtrirje në territorin e Prishtinës dhe linjat janë të rregullta, 40% ishin neutral, 30% nuk pajtohen dhe 6% nuk pajtohen aspak që transporti ka shtrirje dhe është i rregullt.

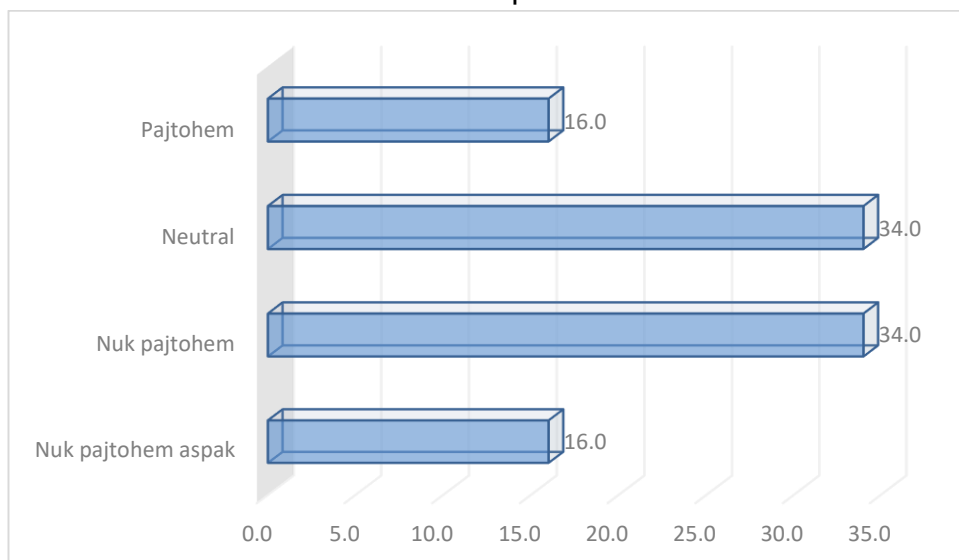
Grafikoni 19. Shtrirja e transportit publik në territorin e Prishtinës dhe rregullsia e linjave

Burimi: I imi.

Sipas arkitektëve, shikojmë që plani urbanistik nuk ka konsistencë ndër vite duke qenë se 50% nuk u pajtuan me këtë pohim, 34% ishin neutral dhe 16% u pajtuan.

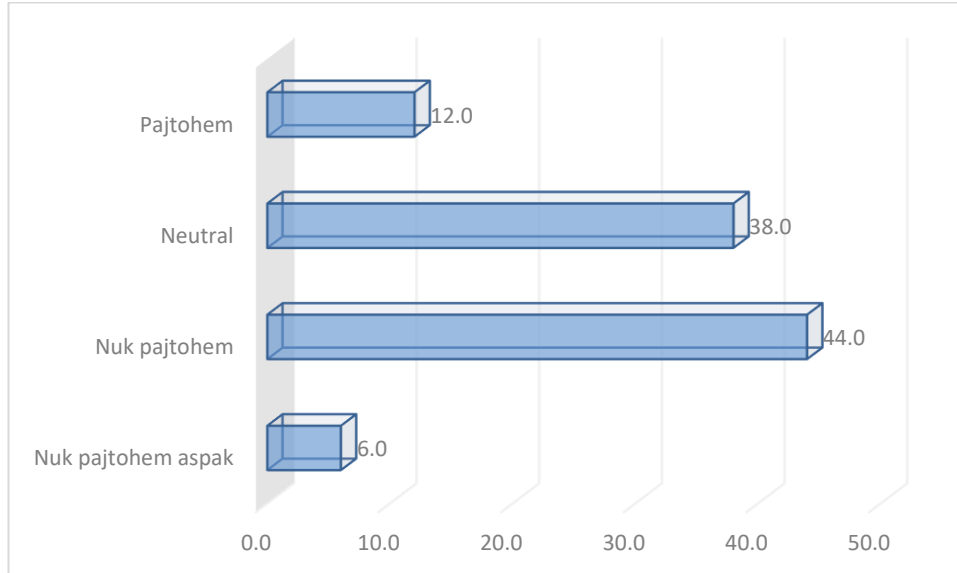
Grafikoni 20. Konsistenca e planit urbanistik ndër vite

Burimi: I imi.

Sipas arkitektëve të anketuar shikojmë që 50% e tyre nuk u pajtuan që operatorët ekonomik posedojnë filtra në oxhaqe të ngrohjes dhe oxhaqeve të tjerë. 38% ishin neutral duke qenë se kishin mungesë të informacionit dhe vetëm 12% u pajtuan.

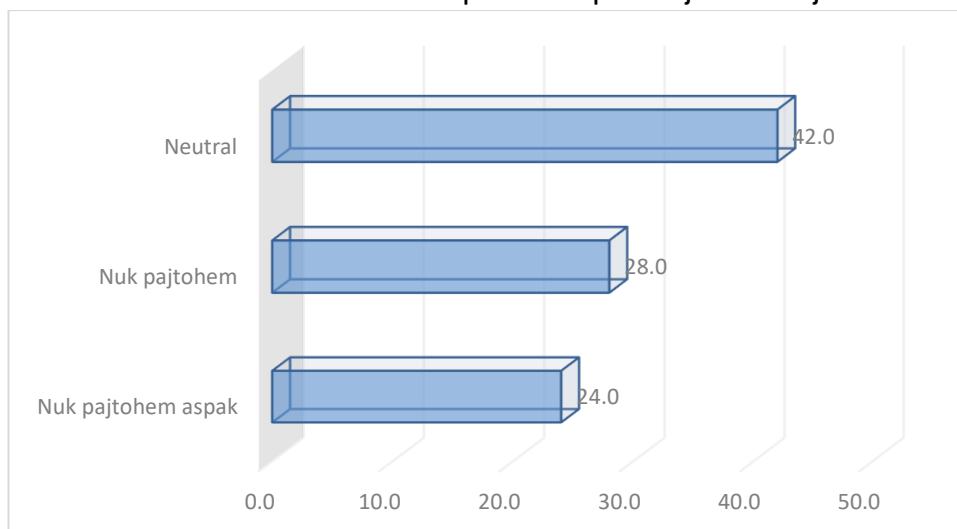
Grafikoni 21. Posedimi i filtrave në oxhaqe të ngrohjes etj nga operatorët ekonomik

Burimi: I imi.

Sipas statistikave, 42% e arkitektëve ishin neutral se i përket posedimit të impianteve për trajtimi të ujërave të zeza në zonat e tyre urbane, kurse 50% nuk u pajtuan. Rreth 6% nuk e plotësuan këtë pyetje duke qenë se nuk kishin informatë.

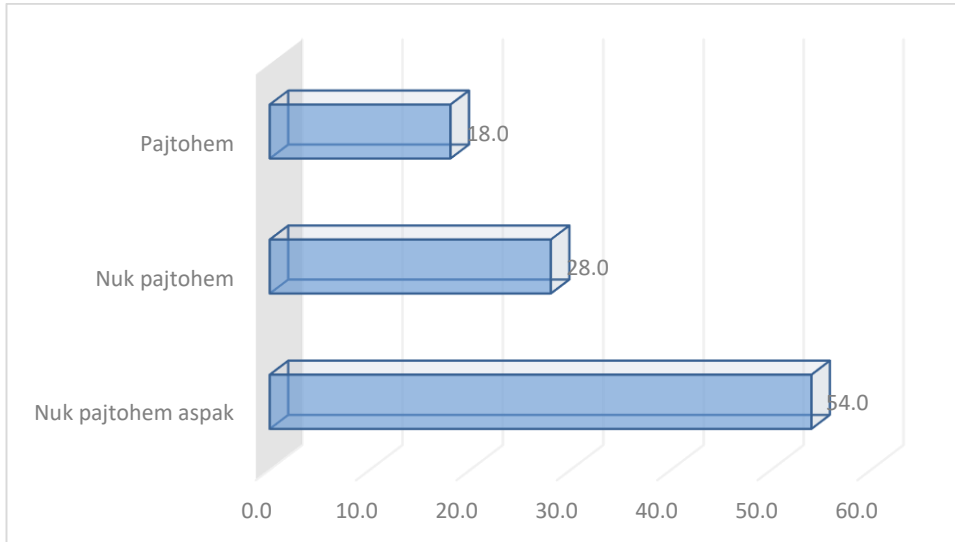
Grafikoni 22. Posedimi i impianteve për trajtimin e ujërave të zeza

Burimi: I imi.

Sipas arkitektëve shikojmë që posedimi i parkingjeve të mjaftueshëm në Prishtinë është një problem i madh duke qenë se 72% e arkitektëve deklaruan që nuk pajtohen me këtë pohim dhe vetëm 18% ishin të pajtimit që Prishtina ka parkingje të mjaftueshme.

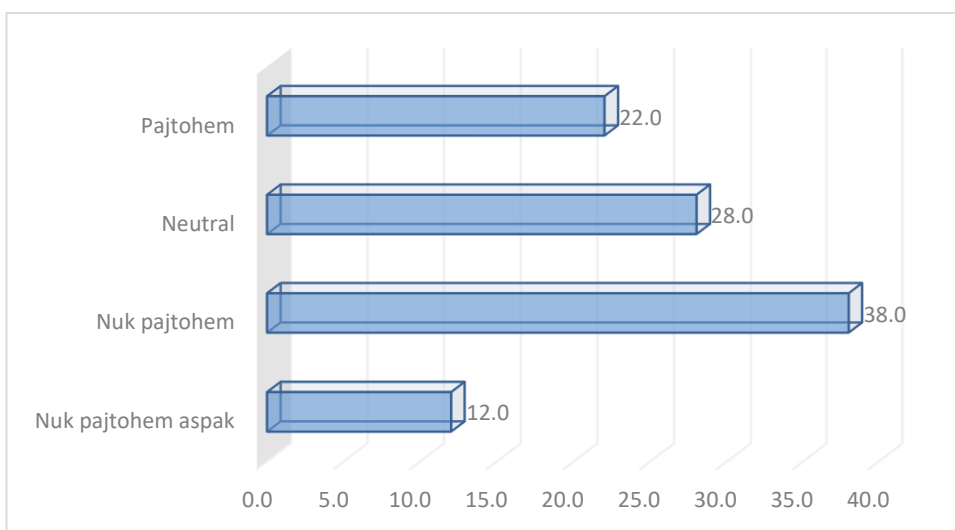
Grafikoni 23. Posedimi i parkingjeve të mjaftueshme në Prishtinë

Burimi: I imi.

Lehtësia e qasjes së lagjeve në institucionet komunale është një indikator i rëndësishëm ku sipas arkitektëve 38% nuk u pajtuan që zonat kanë lehtësi të qasjes në institucionet komunale, 12% nuk u pajtuan, 28% ishin neutral dhe 22% u pajtuan me këtë

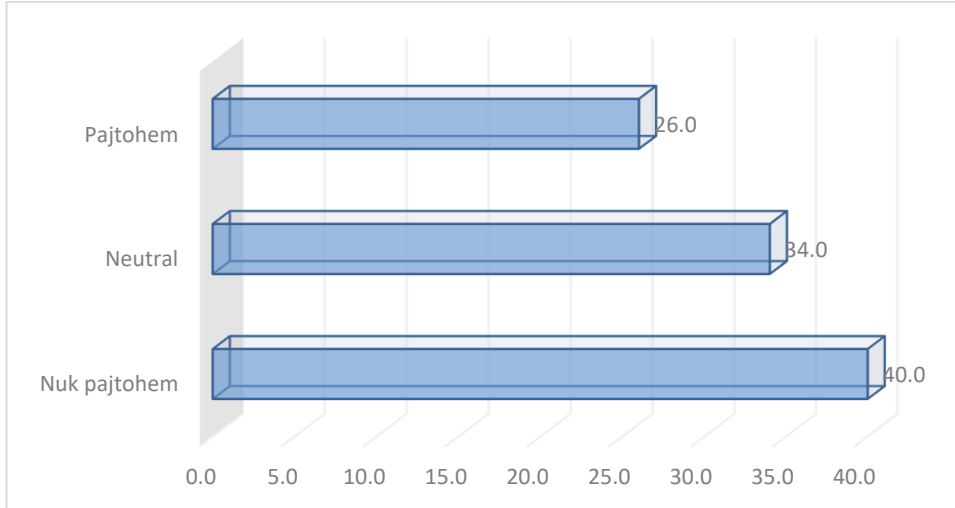
Grafikoni 24. Lehtësia e qasjes së lagjeve në institucionet komunale

Burimi: I imi.

Referuar grafikut të më poshtëm shikojmë që 40% e arkitektëve të anketuar nuk u pajtuan që Prishtina posedon ndriçim publik në pjesët urbane të qytetit, 34% ishin neutral dhe 26% u pajtuan që kanë ndriçim publik.

Grafikoni 25. Posedimi i ndriçimit publik në pjesët urbane të Prishtinës

Burimi: I imi.

Fokusimi i arkitektëve në indikatorë të ndryshëm projektues është shumë e rëndësishme, ku nga 50 arkitekt të anketuar shikojmë që nga minimumi 1 dhe maksimumi 5 i shkallës Likert, mesatarja e hapësirës së gjelbër është $\bar{x} = 4.02$, mesatarja e orientimit nga lindja është $\bar{x} = 3.44$, shfrytëzimi i hapësirës kishe mesatare $\bar{x} = 4.56$, dizajni kishte mesatare $\bar{x} = 4.18$, kosto kishte mesatare $\bar{x} = 3.82$, ndriçimi kishte mesatare $\bar{x} = 4.20$ dhe izolimi me mesatare $\bar{x} = 4.26$. Sipas mesatareve shikojmë që arkitektët më së paku i kushtojnë rëndësi që plani urbanistik të ketë orientim nga lindja dhe koston së projektimit dhe ndërtimit, kurs rëndësinë më të madhe i kushtojnë izolimit dhe shfrytëzimit të hapësirës.

Tabela 5. Analiza deskriptive për rëndësinë e faktorëve të ndryshëm gjatë projektimit

Descriptive Statistics					
Gjatë projektimit sa i kushton rëndësi:	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Hapësirës së gjelbër	50	1	5	4.02	1.220
Orientimi kah lindja	50	1	5	3.44	0.907
Shfrytëzimi i hapësirës	50	3	5	4.56	0.611
Dizajni	50	2	5	4.18	0.873
Kostos	50	3	5	3.82	0.850
Ndriçimi	50	2	5	4.20	0.833
Izolimi	50	2	5	4.26	0.944

Valid N (listwise)	50				

Burimi: I imi.

Sipas statistikave të më poshtme të cilat paraqesin mesataren e pohimeve të urbanizimit shikojmë që mesatarja e “Pushteti lokal jep përkrahje të mjaftueshme për zhvillimin urbanistik” ka mesataren $\bar{x} = 2.14$; “Kam informata të mjaftueshme lidhur me reformën e kornizës ligjore në planifikimin hapësinor” ka mesataren $\bar{x} = 3.36$; “Kam informata të mjaftueshme për planin zhvillimor urban të Prishtinës” ka mesataren $\bar{x} = 3.68$; “Kemi kontroll të vazhdueshme nga drejtoria e urbanizimit sa i përket respektimit të Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës” ka mesataren $\bar{x} = 2.72$; “Respektoj plotësisht Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës” ka mesataren $\bar{x} = 4.26$; “Ka rritje të numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës” ka mesataren $\bar{x} = 4.72$; “Ka rritje të kërkesës që tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane” ka mesataren $\bar{x} = 4.16$; “Prishtina ka ekspansion të numrit të ndërtimeve” ka mesataren $\bar{x} = 4.44$.

Bazuar në mesataret e më poshtme, nga minimumi 1 dhe maksimumi 5, shikojmë pushteti lokal nuk jep përkrahje të mjaftueshme për zhvillim urbanistik dhe nuk kanë kontroll të vazhdueshme nga drejtoria e urbanizimit sa i përket respektimit të Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës. Kurse sipas mestrarëve shikojmë që rritje të numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës dhe se arkitektët e respektojnë Ligjin për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës në mënyrë të kënaqshme.

Tabela 6. Analiza deskriptive për urbanizimin

Descriptive Statistics					
	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Pushteti lokal jep përkrahje të mjaftueshme për zhvillimin urbanistik.	50	1	4	2.14	0.969
Kam informata të mjaftueshme lidhur me reformën e kornizës ligjore në planifikimin hapësinor.	50	1	5	3.36	1.005
Kam informata të mjaftueshme për planin zhvillimor urban të Prishtinës.	50	1	5	3.68	1.019
Kemi kontroll të vazhdueshme nga drejtoria e urbanizimit sa i përket respektimit të Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.	50	1	5	2.72	1.310

Respektoj plotësisht Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.	50	2	5	4.26	0.876
Ka rritje të numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës.	50	3	5	4.72	0.573
Ka rritje të kërkesës që tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane	50	2	5	4.16	0.934
Prishtina ka ekspansion të numrit të ndërtimeve.	50	3	5	4.44	0.760
Valid N (listwise)	50				

Burimi: I imi.

Sipas tabelës së më poshtme e cila shpreh mesataret për ambientin, shikojmë që pohimet “Ndërtimet të cilat pajisen me leje janë dukuri në rritje” ka mesataren $\bar{x} = 3.90$; “Ndërtimet posedojnë hapësirë të gjelbër dhe rekreative” ka me mesataren $\bar{x} = 2.12$; “Ndërtimet posedojnë qasje në shërbimet komunale” ka me mesataren $\bar{x} = 2.78$; “Mbeturinat menaxhohen sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim” ka me mesataren $\bar{x} = 1.66$; “Transporti publik është i shtrirë në tërë territorin e Prishtinës dhe ka linja të rregullta” ka me mesataren $\bar{x} = 2.82$; “Plani urbanistik është konsistent ndër vite” ka me mesataren $\bar{x} = 2.50$; “Operatorët ekonomik kanë filtra të vendosur në oxhaqe të ngrohjes, etj” ka me mesataren $\bar{x} = 2.56$; “Prishtina ka impiant për trajtimin e ujërave të zeza” ka me mesataren $\bar{x} = 2.19$; “Pjesa urbane e Prishtinës ka parkingje të mjaftueshme” ka me mesataren $\bar{x} = 1.82$; “Të gjitha lagjet kanë qasje të lehtë në institucionet komunale” ka me mesataren $\bar{x} = 2.60$; “Pjesët urbane të Prishtinës kanë ndriçim publik” ka me mesataren $\bar{x} = 2.86$.

Bazuar në mesatare shikojmë që gjendja më e mirë është sa i përket lejeve të ndërtimeve të cilat konsiderohen si dukuri në rritje, kurse sipas arkitektëve shikojmë që në zonat urbane nuk menaxhohen mbeturinat sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim, posedimi i parkingjeve është shumë i ulët si dhe ka mungesë të hapësirave të gjelbërta dhe rekreative.

Tabela 7. Analiza deskriptive për Ambientin

Descriptive Statistics					
	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Ndërtimet të cilat pajisen me leje janë dukuri në rritje.	50	1	5	3.90	0.974
Ndërtimet posedojnë hapësirë të gjelbër dhe rekreative.	50	1	4	2.12	0.773
Ndërtimet posedojnë qasje në shërbimet komunale.	50	1	4	2.78	0.996

Mbeturinat menaxhohen sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim.	50	1	3	1.66	0.658
Transporti publik është i shtrirë në tërë territorin e Prishtinës dhe ka linja të rregullta.	50	1	4	2.82	0.873
Plani urbanistik është konsistent ndër vite.	50	1	4	2.50	0.953
Operatorët ekonomik kanë filtra të vendosur në oxhaqe të ngrohjes, etj.	50	1	4	2.56	0.787
Prishtina ka impiant për trajtimin e ujërave të zeza.	47	1	3	2.19	0.825
Pjesa urbane e Prishtinës ka parkingje të mjaftueshme.	50	1	4	1.82	1.119
Të gjitha lagjet kanë qasje të lehtë në institucionet komunale.	50	1	4	2.60	0.969
Pjesët urbane të Prishtinës kanë ndriçim publik.	50	2	4	2.86	0.808
Valid N (listwise)	47				

Burimi: I imi.

Para se të fillohet me vërtetimin e hipotezave, është realizuar testi i normalitetit, testin Kolmogoriv - Smirnov dhe Shapiro – Wilk për të parë nëse kemi shpërndarje normale apo jo. Duke qenë se $p = .200 > .05$, atëherë kemi shpërndarje normale të të dhënave dhe kushti për analizën e korrelacionit dhe regresionit linear është plotësuar.

Tabela 8. Testi i shpërndarjes së të dhënave

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Përformanca	.049	50	.200	.973	50	.105

a. Lilliefors Significance Correction

Burimi: I imi.

Koeficienti i korrelacionit është përdorur për të matur marrëdhëniet në mes dy ndryshoreve, ndryshores së varur dhe të pavarur. Dhe në këtë rast variabël e varur është ambienti, kurse variabël e pa varur është urbanizimi. Koeficienti i korrelacionit mes dy variablave është $r = .469$, që do të thotë se ekziston një marrëdhënie lineare pozitive e dobët mes ambientit dhe urbanizimit. Meqenëse ekziston një lidhje pozitive midis variablave të varur dhe të pavarur, edhe dhe $p < 0.01$, refuzojmë

automatiksht hipotezën H_0 dhe pranojmë hipotezën alternative H sepse shohim që ka ndërlidhje statistikisht signifikante që urbanizimi ndikon në ambient.

Tabela 9. Analiza e korrelacionit

Correlations			
		Urbanizimi	Ambienti
Urbanizimi	Pearson Correlation	1	.469**
	Sig. (2-tailed)		0.001
	N	50	50
Ambienti	Pearson Correlation	.469**	1
	Sig. (2-tailed)	0.001	
	N	50	50

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Burimi: I imi.

Në tabelën e mëposhtme është e paraqitur R Square e cila tregon se sa përqind e ndryshores së varur që në rastin tonë është ambienti, shpjegohet nga ndryshorja e pa varur që është urbanizimi.

Pra, 22% e variablës së varur (ambienti) shpjegohet nga urbanizimi, ndërsa pjesa tjetër prej 78% shpjegohet me ndryshore që nuk përfshihen në model nga ndonjë gabim rastësor. Prandaj, nëse numri i variablave të pavarur rritet në model, rritet edhe vlera e R – square.

Testi Durbin Watson tregon nëse ka autokorrelacion në model apo jo. Në rastin tonë ne shohim se problemi i autokorrelacionit nuk ekziston pasi vlera e testit Durbin Watson është 2.30.

Tabela 10. Model Summary^b për ndikimin e urbanizimit në ambient

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.469 ^a	0.220	0.204	0.40963	0.220	13.570	1	48	0.001	2.307

a. Predictors: (Constant), Urbanizimi

b. Dependent Variable: Ambienti

Burimi: I imi.

Tabela ANOVA shpreh rëndësinë e modelit në tërësi. Duke qenë se vlera e F = 13,570 dhe domethënia p = 0,000 tregon që modeli i përdorur është i rëndësishëm në secilin nivel.

Tabela 13. ANOVA për ndikimin e urbanizimit në ambient

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2.277	1	2.277	13.570	.001 ^b
	Residual	8.054	48	0.168		
	Total	10.331	49			

a. Dependent Variable: Ambienti

b. Predictors: (Constant), Urbanizimi

Burimi: I imi.

Nga tabela e regresionit shohim që edhe nëse vlera e urbanizimit do të jetë 0, ambienti do të jetë 0.445 njësi. Me rritjen e një njësie në urbanizim, ambienti do të rritet për 0.565 njësi. Pra ka ndërlidhje statistikisht signifikante që urbanizimi ndikon në ambient, sepse sa më e urbanizuar të jetë zona, do të ketë më shumë implikime në mjedis.

Tabela 14. Analiza e koeficienteve për ndikimin e urbanizimit në ambient

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	0.445	0.568		0.783	0.000
	Urbanizimi	0.565	0.153	0.469	3.684	0.001

a. Dependent Variable: Ambienti

Modeli:

$$y = \beta_0 + \beta_1 + \varepsilon$$

y – Ambienti

x_1 – Urbanizimi

$$y_{(Ambienti)} = 0.445 + 0.565 * x_1_{(Urbanizimi)}$$

Burimi: I imi.

5.1 REZULTATET E HULUMTIMIT KUALITATIV

A është plani urbanistik i Prishtinës në harmoni me kërkesën dhe zhvillimet shoqërore? Nëse po, përse?

Sipas zyrtarëve të urbanizimit, komuna e Prishtinës në detyrë zyrtare miraton leje ndërtimore me Plane Rregulluese, Planin Zhvillimor Urban dhe Planin Zhvillimor Komunal, ndër të cilat shpesh herë këto plane nuk janë në harmoni me njëra tjetrën dhe vështirësohet shqyrtimi i lëndëve.

Sipas tyre, bazë e çdo planifikim në komunë është analiza e gjendjes ekzistuese në hapësirë, në raport me demografinë, vendbanimet, resurset natyrore, shërbimet publike me infrastrukturë përcjellëse, infrastrukturën teknike dhe mbrojtjen e mjedisit. Analiza e këtyre faktorëve, e bërë në bazë të të dhënave statistikore dhe nga terreni, mundëson vlerësimin e potencialeve dhe kufizimeve zhvillimore të shoqërisë. Lidhur me banimin, si një nga sfidat kryesore është mungesa e ekspertizës së nevojshme për planifikimin e zhvillimit të këtij sektori. Përkundër faktit që shumë nga banesat e ndërtuara janë të pashfrytëzuara, ka presion të vazhdueshëm për ndërtime të reja. Mungesa e tokës komunale për ofrimin e infrastrukturës së nevojshme për shërbime publike është po ashtu një çështje shumë e rëndësishme.

Ata cilësuan se planet urbanistike janë pjesërisht në harmoni me kërkesat e shoqërisë për faktin se në hartimin e planeve urbanistike zëri i përfshirjes së qytetareve nuk është në pjesëmarrjen e duhur ku se paku 50% e qytetareve dot duhej të përfshiheshin në aprovimin e kërkesave dhe në aspektin profesional mungon infrastruktura rrugore e mjaftueshme për implementim të kërkesave që parashihen me plane urbanistike.

2. Si gjen zbatim plani urbanistik në terren, duke pas parasysh që kemi shumë ndërtues të cilët nuk janë duke e përfillur planin urbanistik?

Sipas zyrtarëve të urbanizimit, pas miratimit të ligjit për ndërtime pa leje është komplikuar zbatimi i planeve urbanistike meqenëse legalizimi nuk i përfill këto plane. Parcelimi i paplanifikuar i ngastrave dhe ndërtimet pa leje e pamundësojnë zbatimin e planeve urbanistike, e cila ndërlidhet edhe me humbjen e tokës bujqësore, e parcelizuar dhe shndërruar në tokë ndërtimore.

Sipas tyre, zbatimi është i pjesshëm varësisht nga mundësia e përfshirjes së pronarëve në zgjidhjet urbane dhe normal interesave të tyre.

Ata theksuan se aty ku plotësohen të gjitha kriteret urbane të përcaktuara me plan rregullues, ndërtimi realizohet sipas lejes ndërtimor, në të kundërtën sipas tyre ndërtuesit pa leje ndërtimore duhet të ndëshkohen nga ligji.

3. Si bëhet përmirësimi i zbatueshmërisë së planit urbanistik?

Sipas zyrtarëve, përmirësimi i zbatueshmërisë së planit urbanistik bëhet pas miratimit të PZHK-së si plan i nivelit me të lartë dhe miratimit të hartave zonale. Ata cilësuan se në përmirësimin e zbatueshmërisë së planit urbanistik ndikon shumë

pjesëmarrja e publikut gjatë hartimit të këtyre dokumenteve. Sipas tyre në këtë mënyrë, qytetarët duke marrë pjesë në hartim të dokumenteve të planifikimit, mishërohen me planet urbanistike, dhe fitojnë ndjenjën e pronësisë mbi planet si dhe angazhohen në zbatimin e tij.

Disa nga zyrtarët rekomanduan përfshirje sa më të madhe të aprovimit të shoqërisë duke shterur në maksimum ankesat dhe zgjidhjen sa më në detale të zgjidhjeve urbane, respektivisht planeve urbane ku fillimisht do të duhej të kemi një plan gjithëpërfshirës si zgjidhje e konceptit të shtrirjes dhe zhvillimit të qytetit duke marrë për bazë në masë të madhe gjendjen faktike dhe mundësitë e zhvillimit, respektivisht zgjerimit të qytetit dhe gjithnjë me kriteret urbane sa më moderne.

Ata po ashtu rekomanduan formimin e një drejtorie që merret me implementimin e planeve.

4. Si e kontrolloni zbatimin e planit urbanistik dhe rregullativave ligjore për urbanizëm?

Sipas zyrtarëve, në Urbanizëm zbatohet plani urbanistik dhe rregullativave ligjore me planet të cilat janë në fuqi (të cilave edhe pse ju ka kaluar afati për revidim akoma punohet me të njëjtat).

Ata theksuan se lidhur me zbatimin e planeve urbanistike duhet të hartohet një udhëzim administrativ përkatës e cila duhet të shërbej si bazë për vlerësimin dhe rishikimin periodik të planeve sipas dispozitave ligjore. Sipas tyre, me kapacitetet aktuale njerëzore në komuna kjo është vështirë e realizueshme.

Gjatë hartimit të rregullativës ligjore për urbanizëm, është shumë e nevojshme që stafi profesional i komunave të jetë i përfshirë në takimet punuese, e cila do të mundësonte shtjellimin e përmbajtjes së ligjit dhe akteve nënligjore duke pasuruar ato me përvoja të drejtpërdrejta nga tereni.

Ata theksuan se gjeodeti i Drejtorisë së Urbanizmit në hartë i ka të evidentuara të gjitha objektet për të cilat lëshohet leje ndërtimore dhe dihet për afërsisht sa janë realizuar planet. Të gjitha kushtet ndërtimore dhe lejet ndërtimore lëshohen në bazë të rregullativave ligjore në fuqi.

6. PËRFUNDIMET E STUDIMIT

Bazuar në gjetjet e studimit vijmë në përfundim që arkitektët e sotëm kanë filluar të kushtojnë rëndësi fokusimit në hapësirat e gjelbërta, në orientimin nga lindja, në shfrytëzimin e hapësirës, në dizajn, ndriçim dhe izolim. Vijnë në përfundim që pushteti lokal nuk jep përkrahje të vazhdueshme për zhvillim urbanistik.

Bazuar në rezultatet e fituara vijmë në përfundim që drejtorja e urbanizmit nuk realizon kontroll sa i përket respektimit të Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës, pavarësisht që arkitektët janë deklaruar që e respektojnë Ligjin për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.

Sipas përgjigjeve të arkitektëve vijmë në përfundim që ka rritje të kërkesës që tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane si dhe ka ekspansion të numrit të ndërtimeve në Prishtinë, mirëpo paralelisht me këto është rritur edhe pajisja me leje ndërtimeve si dukuri në rritje.

Edhe pse ka rritje të kërkesës për ndërtime, posedimi i hapësirave të gjelbërta dhe rekreative është një problem i vazhdueshëm, kjo mund të jetë si rrjedhojë e mos kontrollës së drejtorisë së urbanizimit rreth plotësimit të standardeve dhe respektimit të ligjit.

Sipas rezultateve shikojmë që ndërtimet në qytetin e Prishtinës kanë qasje në shërbimet komunale, ka shtrirje të transportit publik në territorin e Prishtinës dhe linjat janë të rregullta, mirëpo posedimi i parkingjeve konsiderohet një problem për qytetin duke qenë se janë mjaftë të limituara hapësirat për të plotësuar kërkesat e të gjithë qytetarëve të Prishtinës dhe më gjerë.

Një tjetër problematikë e identifikuar është mungesa e impianteve për trajtimin e ujërave të zeza, mungesa e ndriçimit publik në pjesët urbane të Prishtinës dhe mungesa e konsistencës së planit urbanistik ndër vite.

Koeficienti i korrelacionit mes dy variablave është $r = .469$, që do të thotë se ekziston një marrëdhënie lineare pozitive e dobët mes ambientit dhe urbanizimit. Meqenëse ekziston një lidhje pozitive midis variablave të varur dhe të pavarur, edhe dhe $p < 0.01$, refuzojmë automatikisht hipotezën H_0 dhe pranojmë hipotezën alternative H sepse shohim që ka ndërlidhje statistikisht signifikante që urbanizimi ndikon në ambient.

Bazuar në analizën e regresionit, 22% e variablës së varur (ambienti) shpjegohet nga urbanizimi, ndërsa pjesa tjetër prej 78% shpjegohet me ndryshore që nuk përfshihen në model nga ndonjë gabim rastësor. Prandaj, nëse numri i variablave të pavarur rritet në model, rritet edhe vlera e $R - \text{Square}$.

Sipas zyrtarëve të urbanizimit, vijmë në përfundim se komuna e Prishtinës në detyrë zyrtare miraton leje ndërtimore me Plane Rregulluese, Planin Zhvillimor Urban dhe Planin Zhvillimor Komunal, ndër të cilat shpesh herë këto plane nuk janë në harmoni me njëra tjetrën dhe vështirësohet shqyrtimi i lëndëve. Sipas tyre, bazë e çdo planifikim në komunë është analiza e gjendjes ekzistuese në hapësirë, në raport me demografinë, vendbanimet, resurset natyrore, shërbimet publike me infrastrukturë përcjellëse, infrastrukturën teknike dhe mbrojtjen e mjedisit.

Analiza e këtyre faktorëve, e bërë në bazë të të dhënave statistikore dhe nga terreni, mundëson vlerësimin e potencialeve dhe kufizimeve zhvillimore të shoqërisë. Lidhur me banimin, si një nga sfidat kryesore është mungesa e ekspertizës së nevojshme për planifikimin e zhvillimit të këtij sektori. Përkundër faktit që shumë nga banesat e

ndërtuara janë të pashfrytëzuara, ka presion të vazhdueshëm për ndërtime të reja. Mungesa e tokës komunale për ofrimin e infrastrukturës së nevojshme për shërbime publike është po ashtu një çështje shumë e rëndësishme.

Bazuar në hulumtimin kualitativ vijmë në përfundim se planet urbanistike janë pjesërisht në harmoni me kërkesat e shoqërisë për faktin se në hartimin e planeve urbanistike zëri i përfshirjes së qytetareve nuk është në pjesëmarrjen e duhur ku se paku 50% e qytetareve dot duhej të përfshiheshin në aprovimin e kërkesave dhe në aspektin profesional mungon infrastruktura rrugore e mjaftueshme për implementim të kërkesave që parashihen me plane urbanistike.

Bazuar në hulumtimin kualitativ, vijmë në përfundim se pas miratimit të ligjit për ndërtime pa leje është komplikuar zbatimi i planeve urbanistike meqenëse legalizimi nuk i përfill këto plane. Parcelimi i paplanifikuar i ngastrave dhe ndërtimet pa leje e pamundësojnë zbatimin e planeve urbanistike, e cila ndërlidhet edhe me humbjen e tokës bujqësore, e parcelizuar dhe shndërruar në tokë ndërtimore. Sipas tyre, zbatimi është i pjesshëm varësisht nga mundësia e përfshirjes së pronarëve në zgjidhjet urbane dhe normal interesave të tyre.

Sipas zyrtarëve të drejtorisë së urbanizmit vijmë në përfundim se aty ku plotësohen të gjitha kriteret urbane të përcaktuara me plan rregullues, ndërtimi realizohet sipas lejes ndërtimor, në të kundërtën sipas tyre ndërtuesit pa leje ndërtimore duhet të ndëshkohen nga ligji.

Sipas zyrtarëve, vijmë në përfundim se përmirësimi i zbatueshmërisë së planit urbanistik bëhet pas miratimit të PZHK-së si plan i nivelit më të lartë dhe miratimit të hartave zonale. Ata cilësojnë se në përmirësimin e zbatueshmërisë së planit urbanistik ndikon shumë pjesëmarrja e publikut gjatë hartimit të këtyre dokumenteve. Sipas tyre në këtë mënyrë, qytetarët duke marrë pjesë në hartim të dokumenteve të planifikimit, mishërohen me planet urbanistike, dhe fitojnë ndjenjën e pronësisë mbi planet si dhe angazhohen në zbatimin e tij.

Disa nga zyrtarët rekomandojnë përfshirje sa më të madhe të aprovimit të shoqërisë duke shterur në maksimum ankesat dhe zgjidhjen sa më në detale të zgjidhjeve urbane, respektivisht planeve urbane ku fillimisht do të duhej të kemi një plan gjithëpërfshirës si zgjidhje e konceptit të shtrirjes dhe zhvillimit të qytetit duke marrë për bazë në masë të madhe gjendjen faktike dhe mundësitë e zhvillimit, respektivisht zgjerimit të qytetit dhe gjithnjë me kritere urbane sa më moderne.

Sipas zyrtarëve, vijmë në përfundim se në urbanizëm zbatohet plani urbanistik dhe rregullativave ligjore me planet të cilat janë në fuqi (të cilave edhe pse ju ka kaluar afati për revidim akoma punohet me të njëjtat). Ata theksuan se lidhur me zbatimin e planeve urbanistike duhet të hartohet një udhëzim administrativ përkatës e cila duhet të shërbejë si bazë për vlerësimin dhe rishikimin periodik të planeve sipas

dispozitave ligjore. Sipas tyre, me kapacitetet aktuale njerëzore në komuna kjo është vështirë e realizueshme.

Nga hulumtimi kualitativ i realizuar vijmë në përfundim se gjeodeti i Drejtorisë së Urbanizmit në hartë i ka të evidentuara të gjitha objektet për të cilat lëshohet leje ndërtimore dhe dihet përafërsisht sa janë realizuar planet. Të gjitha kushtet ndërtimore dhe lejet ndërtimore lëshohen në bazë të rregullativave ligjore në fuqi.

6.1 REKOMANDIMET E STUDIMIT

Zhvillimi i hovshëm i qytetit, i cili ka karakterizuar me mungesë të menaxhimit të mirëfilltë të proceseve, në bazë të planeve rregullative të zonave të caktuara të qytetit, ka ndikuar negativisht dhe ka degraduar ambientin ku jetojmë e veprojmë. Zhvillimet duhen t'i paraprijë një plan i mirëfilltë ku krijimi i vlerës shoqërore është parametri kryesor, e kjo karakterizohet me balanc në mes të zonave të gjelbërta, parqeve, hapësirave publike, dhe sigurisë.

Në bazë të gjetjeve të studimit do të mundohemi që ti bëjmë disa përmbledhje të rekomandimeve për ndërlidhjen në mes qytetit dhe mjedisit dhe si do të mund të ndalet degradimi i mjedisit dhe planifikimi i qëndrueshëm i qytetit.

Nga përgjigjet që kemi marrë nga arkitektët dhe urbanistët, rekomandojmë që duhet të shtohen kontrollet sa i përket respektimit të Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.

Dukuria që është vërejtur nga përgjigjet e pranuar është rritja e kërkesës që tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane si dhe ka ekspansion të numrit të ndërtimeve në Prishtinë, mirëpo paralelisht me këto është rritur edhe pajisja me leje ndërtimeve si dukuri në rritje.

Edhe pse ka rritje të kërkesës për ndërtime, posedimi i hapësirave të gjelbërta dhe rekreative është një problem i vazhdueshëm, kjo mund të jetë si rrjedhojë e mos kontrollës së drejtorisë së urbanizimit rreth plotësisht të standardeve dhe respektimit të ligjit. Prandaj, rekomandojmë që numri i inspektorëve për kontrollim duhet të rritet. Nga të lartcekurat mund të japim rekomandim që kufijtë e qytetit të Prishtinës të zgjerohen dhe të bëhet lidhja në mes fshatrave dhe kryeqytetit, në brendësi të qytetit të lejohet ndërtimi i objekteve të larta (shumëkatëshe) duke kushtëzuar shtimin e hapësirave gjelbëruese.

Duke e ditur që burimet e ndotjes së ajrit të Prishtinës janë kryesisht trafiku i dendur, djegia e thëngjillit për ngrohje gjatë dimrit, dhe prodhimi i energjisë elektrike, rekomandojmë që të ndërtohen shkolla të reja nëpër zona të caktuara, duke liruar një pjesë të trafikut të qytetit, zgjerimi i sistemit të ngrohjes qendrore të qytetit dhe mundësimi i ngrohjes së ujit sanitar përmes ngrohjes qendrore, ndërtimi i unazave dhe rrugëve që mundësojnë ta evitojnë qendrën e qytetit pa u futur.

1. Të mirren masa për Energji Efiçiente pasi duke ulur kështu problemet me cilësinë e ulët të ajrit si pasojë e ndotjes mbikonsumimi i energjisë elektrike, nga automjetet, mungesës së rrjetit të plotë të ngrohjes etj;
2. Të riparohen ndërtesat publike për të siguruar përdorim të energjisë efiçiente, në objektet e shkollave, qendra shëndetësore, administratë publike, në ndërtesa e ndërtuara nga ish-BVI etj;
3. Zgjerimi i rrjetit të ndriçimit publik efiçient si dhe zëvendësimi i ndriçimit aktual me ndriçim efiçient;
4. Të mundësohen grante dhe lehtësime të taksave komunale në rast të blerjeve të veturave hibridi apo elektrike, ndërrimi të dritare, në rast vendosjes së panele solare, fasadën termike apo nëse realizohet projekt tjetër për rritjen e efikasitetit dhe kursimin e energjisë;
5. Të hartohet një masterplani i lëvizjes dhe të promovohet përdorimin i biçikletave dhe mjeteve tjera alternative të transportit, duke krijuar shtigje të veçanta dhe korridore të gjelbërta, të cilat mundësojnë transport më të lehtë, më të lirë dhe më të sigurtë;
6. Të ofrohen me qera biçikleta dhe trotinet elektrik, si dhe të jenë lehtë të çashme;
7. Të krijohet një plan subvencionime dhe lehtësime të taksave për bizneset private duke përfshirë edhe taksitë për t'i shfrytëzuar automjetet elektrike në qytet, si dhe të ndërtohen parkingje në pikat strategjike të qytetit;
8. Të shtohet numri i autobusëve urban dhe ndërrurban, duke përfshirë edhe operatorët privatë, në përputhje me standardet e fundit, me zero përqindje në ndotje të ambientit;
9. Të synohet mbeturina zero, duke përfshirë reduktimin, riciklimin, ripërdorimin e mbeturinave për të prodhuar energji;
10. Të ndërtohen impiante të reja për trajtimin e ujërave të zeza;
11. Të synohet promovimi i përdorimit më efikas i burimeve ujore, duke përfshirë edhe mbledhjen e ujit të shiut dhe duke përdorur riciklimin e ujërave të zeza si dhe mbrojtja e habitateve ujore. Dhe të bëhet menaxhimi i ciklit të ujit që përfshin një infrastrukturë të performancës së lartë për riciklimin e ujërave të zeza (ujrat teknologjike dhe urbane), ruajtja e përdorimi i ujit të shiut;

12. Të krijohen hapsira për absorbim natyral të reshjeve.

Duke edukuar njerëzit të kuptojnë vendin e tyre në natyrë, identitetin kulturor, përgjegjësinë për mjedisin, i ndihmon ata të rrisin aftësinë e tyre për të kontribuar në ruajtjen e ekosistemeve me cilësi të lartë urbane.

- Të ketë përfshirje sa më të madhe të aprovimit të shoqërisë duke shterur në maksimum ankesat dhe zgjidhjen sa më në detale të zgjidhjeve urbane, respektivisht planeve urbane ku fillimisht do të duhej të kemi një plan gjithëpërfshirës si zgjidhje e konceptit të shtrirjes dhe zhvillimit të qytetit duke marrë për bazë në masë të madhe gjendjen faktike dhe mundësit e zhvillimit, respektivisht zgjerimit të qytetit dhe gjithnjë me kriterë urbane sa më moderne;
- Të krijohet një hartë për Eko-qytet duke bërë planifikimin e rajonit ekologjit urban dhe atë rural, për të minimizuar humbjen e tokës rurale dhe për të identifikuar zonat ekologjike të ndjeshme si fushat, bujqësia dhe mjedisi i ndërtuar duhet të rishikohen;
- Në përputhje me Direktivën Europiane për Përformancën Energjetike në Ndërtesa, të krijohet një rregullore për ndërtim, duke përcaktuar kushtet minimale të energjisë eficiente që duhet ti jenë;
- Të ju mundësohen lehtësira bizneseve dhe individëve të cilët ndërtojnë një ndërtesë efiçiente duke bërë projektimin me materialeve termoizoluese dhe marrjen e masave për ruajtje të energjisë;
- Si dhe të bëhet projekti për Fasadat e Gjelbërta në ndërtesat publike me qëllim krijimin e hapësirave të gjelbërta vertikale.

6.2 REKOMANDIME PËR STUDIME TË MËTUTJESHME

Disa temave të mundshme në këtë fushë që mund t'i japin vlerë dhe ndihmesë për studimit do të ishin:

- Kërcënimet klimatike si mungesa e ujit, rrjedhjet urbane, ishulli i nxehtësisë urbane etj;
- Emetimi dhe dekarbonizimi urban i gazeve serrë në qytete;
- Cilësia e dobët e ajrit dhe ekspozimi i popullsisë;
- Rrjetet e transportit dhe ndotja;
- Problemet e furnizimit me ujë;
- Çështjet mjedisore që lidhen me riciklimin;
- Qëndrimet e komunitetit ndaj mjediseve urbane;
- Ujërat e zeza.

7 LITERATURA DHE BURIMET

7.1 LIBRA DHE PUBLIKIME TE PAVARURA

1. Abercombie, N., Hill, S., Turner, B. (1988). Dictionary of Sociology. England, United Kindgom: Penguin books.
2. Anderson, N. (1960). Urban community. A World Perspective. London: Routledge and Kegan Paul.
3. Barber, N. (2009). Summary of estimated water use in the United States in 2005. United States of America: U.S. Department of the Interior.
4. Bairoch, P. (1988). Cities and Economic Development: From the Dawn of History to the Present. Chicago, USA: University of Chicago Press.
5. Brundtland, G. H. (1987). Report of the World Commission on environment and development: Our common future. Oslo: United Nations Press.
6. Cities and climate change: global report on human settlements. (2011). London: UN HABITAT.
7. Cities Transformed: Demographic Change and Its Implications for the Developing World. (2003). Washington, DC: The National Academies Press.
8. Davis, K. (1962). Urbanization in India: Past and Future. India's Urban Future. Okland, California: Berkeley, University of California Press.
9. Ghorra-Gobin, C. (2012). Dictionnaire critique de la mondialisation. Paris: Centre Interdisciplinaire d'études urbaines, Toulouse, Paris.
10. Hauser, P., Duncan, O. (1960). The study of population: An inventory and appraisal. Chicago: The University of Chicago Press.
11. Honjo, M. (1980). Urbanization and Regional Development. United Nations Centre for Regional Development. Nagoya, Japan: Kadokawa Shoten Publishing Co., Ltd.
12. Jänicke, M, et al. (2001). Governance for Sustainable Development in Germany. Institutions and policy-making. Paris: OECD Publications.
13. Kopardekar, H. D. (1986). Social aspects of urbanization. Bombay, India: Notion Press® Publishing.

14. Lampard, E. (1966). Historical aspects of urbanization. England: John Wiley & Sons, Inc.
15. Mayhew, S. (1997). Oxford Dictionary of Geography. Oxford, England: Oxford University Press.
16. Mitchell, J. (1956). Urbanization, detribalization and stabilization in Southern Africa: A problem of definition and measurement. Paris: International African Institute
17. Montgomery, D. (2007). Dirt The erosion of civilizations. Berkeley, California: University of California Press
18. Patacchini, E. et al. (2009). Urban Sprawl in Europe. Switzerland: European Environment Agency.
19. Peterson, M. (1984). Thomas Jefferson: Writings Autobiography. Virginia: Notes on the State of Virginia. New York: New York: Library of America.
20. Plani Zhvillimor Komunal i Prishtinës 2012-2022. (2013). Prishtinë, Kosovë: Komuna e Prishtinës.
21. Ramachandran, R. (1989). Urbanization and urban systems in India. Delhi: Oxford University press.
22. Rogers, R. (2000). Ciudades para un pequeño planeta. Dominican Republic: Universidad Autonoma de Santo Domingo.
23. Singh, R. (2014). Urban Development Challenges, Risk and Resilience in Asian Mega Cities. Tokyo: Springer Japan.
24. Sovani, N. (1966). Urbanization and urban India. Bombay, Calcutta: Asia Publishing House.
25. Smith, M., Howes, B., Kimball, J. (2007). Preserving and enhancing communities: A guide for citizens, planners, and policymakers. Amherst: University of Massachusetts Press.
26. Tilman, D. (1997). Biodiversity and ecosystem functioning. Nature's services: Societal dependence on natural ecosystems. Washington, D.C: Island Press.

27. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015). New York: The United Nation Press.
28. Valuing ecosystem services: Toward better environmental decision-making. National Research Council. (2004). Washington, D.C: The National Academies Press.
29. Van der Ryn, S., Cowan, S. (2007). Ecological design. Washington, D.C: Island Press.
30. Vendbanimet e Kosovës, Tabloja Fizike-Hapësinore, Demografike dhe Funktionale. (2018). Prishtinë, Kosovë: Akadademia e Shkences dhe Arteve e Kosovës.
31. Vlerësimi Strategjik Mjedisor i Planit Zhvillimor Urban të Prishtinës 2013-2023. (2013). Prishtinë, Kosovë: Komuna e Prishtinës.
32. World Urbanization Prospects: The 2006 Revision. (2007). United Nation, New York: Department of Economic and Social Affairs.
33. World urbanization prospects. The 2014 revision. (2015). New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.
34. Thompson, W. (1935). Urbanization in encyclopedia of social sciences. London: Collier Macmillan Publishers .

7.2 ARTIKUJ DHE REVISTA SHKENCORE

1. Aminrad, Z., Zakaria, S., Hadi, A. S. (2011). Influence of age and level of education on environmental awareness and attitude: Case study on Iranian students in Malaysian Universities. *The Social Sciences*, 6(1), pp. 15–19.
2. Andersson-Sköld, Y, et al. (2015). An integrated method for assessing climate-related risks and adaptation alternatives in urban areas. *Climate Risk Management* 7(2), pp. 31–50.
3. Andreza, V. et al. (2017). Soil and altitude drive diversity and functioning of Brazilian Páramos (campo de altitude). *Journal of Plant Ecology*, 10 (5), pp. 771–779.
4. Bai, X., Shi, P., Liu, Y. (2014). Society: realizing China's urban dream. *Nature*, 509, pp. 158–160.

5. Brenner, N., Schmid, Ch. (2015). Towards a new epistemology of the urban? *City*, 19(2/3), pp. 151–182.
6. Bratman., Hamilton, J., Daily, G. (2012). The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1249(1), pp. 118–136.
7. Brenner, N., Schmid, Ch. (2015). Towards a new epistemology of the urban? *City*, 19(2/3), pp. 151–182.
8. Daily, G. (1997). Introduction: What are ecosystem services?. *Journal of Geoscience and Environment Protection*, 3(9), pp. 1–10.
9. Emilsson, T., Sang, Å. O. (2017). Impacts of climate change on Urban Areas and nature-based solutions for adaptation. *Nature-Based Solutions to Climate Change Adaptation in Urban Areas*. *Journal of Springer*, 5(3), pp. 15–27.
10. Ernstson, H. (2013) The social production of ecosystem services: A framework for studying environmental justice and ecological complexity in urbanized landscapes. *Landscape and urban planning*, 109(1), pp.7–17.
11. Furman, A. (1998). A Note on Environmental Concern in a Developing Country: Results From an Istanbul Survey. *Environment and Behavior*, 30(4), pp. 520–534.
12. Gimenez, C., Sierra, V., Rodon, J. (2012). Sustainable operations: Their impact on the triple bottom line. *International Journal of Production Economics*, 140(1), pp. 149–159.
13. Ginsburg, N., Koppel, B., McGee, G. T. (1991). The Extended Metropolis. Settlement Transition in Asia. *The Journal of Asian Studies*, 51(4), pp. 954-956.
14. Goodland, R., Daily, H. (1996). Environmental Sustainability: Universal and Non Negotiable. *Ecological Applications*, 6(4), pp. 1002–1017.
15. Goodland, R. (1995). The Concept of Environmental Sustainability. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 26(2), pp. 1–24.
16. Grimm, B et al. (2008). Global change and the ecology of cities. *Science*, 319 (5864), pp. 756-60.
17. Hamman, P. (2017). Definitions and Redefinitions of Urban Sustainability: A Bibliometric Approach. *Urban Environment Journal*, 11(2), pp. 1-27.

18. Harris, N. (1988). Urbanisation: an economic overview of some of the issues. *Habitat International*, 12(3), pp. 103–120.
19. Hoornweg, D., Sugar, L., Trejos Gomez, C. L. (2011). Cities and greenhouse gas emissions: moving forward. *Environment and Urbanization*, 23(1), pp. 207–227.
20. Hoselitz, B. (1955). Generative and Parasitic Cities. *Economic Development and Cultural Change*, 3 (3), pp. 277-302.
21. Humphreys, M. (2005). Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution: Uncovering the Mechanisms. *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), pp. 508–537.
22. Işıldar, G. (2008). Evaluation of the effects of environmental education on environmental approaches and behaviors of vocational school students. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), pp. 759–778.
23. Ives, D et al. (2017). Human-nature connection: A multidisciplinary review. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 4(2). pp. 106–113.
24. Johnson, M. (2001). Environmental impacts of urban sprawl: A survey of the literature and proposed research agenda. *Environment and Planning*, 33(4), pp. 717–735.
25. Kainth, G. (2009). Environmental awareness among school teachers. *The Icfai Journal of Environmental Economics*, 7(1), pp. 34–50.
26. Kasarda, J., Crenshaw, E. (1991). Third world urbanization: Dimensions, theories and determinants. *Annual Review of Sociology*, 17(1), pp. 467–501.
27. Kasman, A., Duman, S. (2015). CO2 emissions, economic growth, energy consumption, trade and urbanization in new EU member and candidate countries: A panel data analysis. *Economic Modelling*, 44(2), pp. 97–103.
28. Li, M, et al. (2012). A new essential protein discovery method based on the integration of protein-protein interaction and gene expression data. *BMC System Biology*, 6(15), p.15.
29. Liu, M, et al. (2018). Reduced resilience as a potential early warning signal of forest mortality. *Nature Climate Change Journal*, 9(11), pp. 1-6
30. Liu, Zh. et. al. (2011). *Drosophila Acyl-CoA Synthetase Long-Chain Family Member 4 Regulates Axonal Transport of Synaptic Vesicles and Is Required*

for Synaptic Development and Transmission. *Journal Neuroscience*, 31(6), pp. 2052–2063.

31. Macura, M. (1961). The influence of the definition of the urban place on the size of the urban population. *Urban research methods. American Journal of Sociology*, 68 (3), pp.21–31.
32. Makinde, O. (2012). Urbanization, housing and environment: Megacities of Africa. *International Journal of Development and Sustainability*, 1(3), pp. 976–993.
33. Matz, C., Stieb., Brion, O. (2015). Urban-rural differences in daily time-activity patterns, occupational activity and housing characteristics. *Environmental Health*, 14(3) p. 88-84.
34. Mason, J. (1989). The Role of Urbanization in National Development: Bridging The Rural-Urban Divide. *Agency for International Development*, 27(2), pp. 1-58.
35. McDonnell, Pickett, 1990, pp. 1232–1236. McDonnell, M., Pickett, S. (1990). Ecosystem structure and function along urban- rural gradients: An unexploited opportunity for ecology. *Ecology Journal*, 71(4), pp. 1232–1236.
36. McCormack, G., Rock., M., Hignell, D. (2010). Characteristics of urban parks associated with park use and physical activity: a review of qualitative research. *Health Place*, 16(4), pp. 712–726.
37. Mitchell, R., Popham, F. (2007). Greenspace, urbanity and health: relationships in England. *Journal Epidemiol Community Health*, 61(8), pp. 681–683.
38. Nechyaba, T., Walshsource, R. (2004). Urban sprawl. *The Journal of Economic Perspectives*, 18(4), pp. 177–200.
39. Newman, P. (2006) The environmental impact of cities. *Environment and Urbanization*, 18(2), pp. 275–295.
40. Pretty, J. et al. (2009). The intersections of biological diversity and cultural diversity: towards integration. *Conservation & Society*, 7(2), pp. 100–112.
41. Smil, V. (1997). China's Environment and Security: Simple Myths and Complex Realities. *SAIS Review (1989-2003)*, 17 (1), pp. 107-126.
42. Srinivasan, S. et al. (2013). Effect of interactions between a child and a robot on the imitation and praxis performance of typically developing children and

one child with autism: a preliminary study. *Perceptual & Motor Skills. Physical Development and Measurement*, 116 (3), pp. 885–904.

43. Tisdale, H. (1942). The process of urbanization. *Social Forces*, 20 (3), pp. 31–316.

44. Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), pp.1024–1054.

45. Winiwarter, V., Blum, W. (2006). Souls and soils: A survey of worldviews, Footprints in the soil: People and ideas in soil history. *Elsevier Journal*, 36(12), pp.102-122.

46. Zhang, X. (2015). The Trends, Promises and Challenges of Urbanisation in the World. *Habitat International*, 54(4), pp. 241–252.

47. Zhao, Ch, et al. (2017): Temperature increase reduces global yields of major crops in four independent estimates. *Proceedings of the National Academy of Science USA*, 114(35), pp. 9326–9331.

48. Zhou, C., et al. (2015). The relationship between interannual and long-term cloud feedbacks. *Geophysical Research Letters*, 42(23), pp. 10,463–10,46.

7.3 BURIMET ONLINE

1. Conservation Timeline. Conservation Timelines 1901-2000. National Park Services. Woodstock, VT, Conservation Study Institute. 26.02. 2015. URL: <https://www.nps.gov/mabi/learn/historyculture/conservation-timeline-1901-2000.htm>. 02.11. 2022

SHTOJCA 1 : PYETËSORI

I/e nderuar

Fillimisht ju falënderoj për kohën dhe sinqeritetin tuaj në plotësimin e këtij pyetësori.

Koha e cila ju nevojitet ta plotësuar pyetësorin është 10 deri në 15 minuta.

Ky pyetësor realizohet në kuadër të temës së masterit me titull "Interaksioni në mes të Qytetit Dhe Mjedisit"

Ju faleminderit.

Pyetjet Demografike

Sesioni 1

1. Gjinia e juaj:

- a. Femër
- b. Mashkull

2. Moshë e juaj:

- a. 18 - 25 vjeç
- b. 26 - 33 vjeç
- c. 34 - 41 vjeç
- d. 42 - 49 vjeç
- e. Mbi 50 vjeç

3. Niveli i edukimit:

- a. Bachelor
- b. Master
- c. PhD

Sesioni 2

- a. Urbanizmi në Prishtinë bëhet në bazë të:
- b. Zhvillimit të kufizuar
- c. Zhvillimit

1. Gjatë projektimit sa i kushton rëndësi:	Aspak				Shumë
Hapësirës së gjelbër	☐	☐	☐	☐	☐
Orientimi kah lindja	☐	☐	☐	☐	☐
Shfrytëzimi i hapësirës	☐	☐	☐	☐	☐
Dizajni	☐	☐	☐	☐	☐
Kostos	☐	☐	☐	☐	☐

Ndriçimi	☐	☐	☐	☐	☐
Izolimi	☐	☐	☐	☐	☐

Sesioni 3

Urbanizimi

1 = Nuk pajtohem aspak, 2 = Nuk pajtohem, 3 = Neutral, 4 = Pajtohem, 5 = Pajtohem plotësisht

Nr.	Pohimet	1	2	3	4	5
1.	Pushteti lokal jep përkrahje të mjaftueshme për zhvillimin urbanistik.	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Kam informata të mjaftueshme lidhur me reformën e kornizës ligjore në planifikimin hapësinor.	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Kam informata të mjaftueshme për planin zhvillimor urban të Prishtinës.	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Kemi kontroll të vazhdueshme nga drejtoria e urbanizmit sa i përket respektimit të Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Respektoj plotësisht Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Ka rritje të numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës.	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Ka rritje të kërkesës që tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Prishtina ka ekspansion të numrit të ndërtimeve.	☐	☐	☐	☐	☐

Sesioni 4

Ambienti

1 = Nuk pajtohem aspak, 2 = Nuk pajtohem, 3 = Neutral, 4 = Pajtohem, 5 = Pajtohem plotësisht

Nr.	Pohimet	1	2	3	4	5
1.	Ndërtimet të cilat pajisen me leje janë dukuri në rritje.	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Ndërtimet posedojnë hapësirë të gjelbër dhe rekreative.	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Ndërtimet posedojnë qasje në shërbimet komunale.	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Mbeturinat menaxhohen sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim.	☐	☐	☐	☐	☐

5.	Transporti publik është i shtrirë në tërë territorin e Prishtinës dhe ka linja të rregullta.	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Plani urbanistik është konsistent ndër vite.	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Operatorët ekonomik kanë filtra të vendosur në oxhaqe të ngrohjes, etj.	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Prishtina ka impiant për trajtimin e ujërave të zeza.	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Pjesa urbane e Prishtinës ka parkingje të mjaftueshme.	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Të gjitha lagjet kanë qasje të lehtë në institucionet komunale.	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Pjesët urbane të Prishtinës kanë ndriçim publik.	☐	☐	☐	☐	☐

SHTOJCA 2: TË DHËNAT NGA STUDIMI

Gjatë projektimit sa i kushton rëndësi:		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Hapësirës së gjelbër	Aspak e rëndësishme	5	10.0	10.0	10.0
	Rëndësi mesatare	6	12.0	12.0	22.0
	Shume e rëndësishme	17	34.0	34.0	56.0
	Jashtëzakonisht e rëndësishme	22	44.0	44.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Orientimi kah lindja	Aspak e rëndësishme	3	6.0	6.0	6.0
	Rëndësi e ulët	2	4.0	4.0	10.0
	Rëndësi mesatare	18	36.0	36.0	46.0
	Shume e rëndësishme	24	48.0	48.0	94.0
	Jashtëzakonisht e rëndësishme	3	6.0	6.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Shfrytëzimi i hapësirës	Rëndësi mesatare	3	6.0	6.0	6.0
	Shume e rëndësishme	16	32.0	32.0	38.0

	Jashtëzakonisht e rëndësishme	31	62.0	62.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Dizajni	Rëndësi e ulët	5	10.0	10.0	10.0
	Shume e rëndësishme	26	52.0	52.0	62.0
	Jashtëzakonisht e rëndësishme	19	38.0	38.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Kostos	Rëndësi mesatare	23	46.0	46.0	46.0
	Shume e rëndësishme	13	26.0	26.0	72.0
	Jashtëzakonisht e rëndësishme	14	28.0	28.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Ndriçimi]	Rëndësi e ulët	3	6.0	6.0	6.0
	Rëndësi mesatare	4	8.0	8.0	14.0
	Shume e rëndësishme	23	46.0	46.0	60.0
	Jashtëzakonisht e rëndësishme	20	40.0	40.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Izolimi	Rëndësi e ulët	2	4.0	4.0	4.0
	Rëndësi mesatare	11	22.0	22.0	26.0
	Shume e rëndësishme	9	18.0	18.0	44.0
	Jashtëzakonisht e rëndësishme	28	56.0	56.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Pushteti lokal jep përkrahje të mjaftueshme për zhvillimin urbanistik.					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nuk pajtohem aspak	14	28.0	28.0	28.0
	Nuk pajtohem	21	42.0	42.0	70.0
	Neutral	9	18.0	18.0	88.0
	Pajtohem	6	12.0	12.0	100.0

	Total	50	100.0	100.0	
Kam informata të mjaftueshme lidhur me reformën e kornizës ligjore në planifikimin hapësinor.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	2	4.0	4.0	4.0
	Nuk pajtohem	7	14.0	14.0	18.0
	Neutral	18	36.0	36.0	54.0
	Pajtohem	17	34.0	34.0	88.0
	Pajtohem plotësisht	6	12.0	12.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Kam informata të mjaftueshme për planin zhvillimor urban të Prishtinës.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	2	4.0	4.0	4.0
	Nuk pajtohem	5	10.0	10.0	14.0
	Neutral	9	18.0	18.0	32.0
	Pajtohem	25	50.0	50.0	82.0
	Pajtohem plotësisht	9	18.0	18.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Kemi kontroll të vazhdueshme nga drejtorja e urbanizmit sa i përket respektimit të Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	11	22.0	22.0	22.0
	Nuk pajtohem	12	24.0	24.0	46.0
	Neutral	13	26.0	26.0	72.0
	Pajtohem	8	16.0	16.0	88.0
	Pajtohem plotësisht	6	12.0	12.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Respektoj plotësisht Ligji për Planifikimin Hapësinor dhe planit urbanistik të Prishtinës.					
Valid	Nuk pajtohem	3	6.0	6.0	6.0
	Neutral	5	10.0	10.0	16.0
	Pajtohem	18	36.0	36.0	52.0
	Pajtohem plotësisht	24	48.0	48.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Ka rritje të numrit të popullsisë e cila vjen në zonën urbane të Prishtinës.					
Valid	Neutral	3	6.0	6.0	6.0
	Pajtohem	8	16.0	16.0	22.0
	Pajtohem plotësisht	39	78.0	78.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Ka rritje të kërkesës që tokat bujqësore të kthehen në toka ndërtuese urbane					
Valid	Nuk pajtohem	3	6.0	6.0	6.0
	Neutral	9	18.0	18.0	24.0
	Pajtohem	15	30.0	30.0	54.0
	Pajtohem plotësisht	23	46.0	46.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Prishtina ka ekspansion të numrit të ndërtimeve.					
Valid	Neutral	8	16.0	16.0	16.0
	Pajtohem	12	24.0	24.0	40.0
	Pajtohem plotësisht	30	60.0	60.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Ndërtimet të cilat pajisen me leje janë dukuri në rritje.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	2	4.0	4.0	4.0
	Neutral	14	28.0	28.0	32.0
	Pajtohem	19	38.0	38.0	70.0
	Pajtohem plotësisht	15	30.0	30.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Ndërtimet posedojnë hapësirë të gjelbër dhe rekreative.					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nuk pajtohem aspak	9	18.0	18.0	18.0
	Nuk pajtohem	29	58.0	58.0	76.0
	Neutral	9	18.0	18.0	94.0
	Pajtohem	3	6.0	6.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Ndërtimet posedojnë qasje në shërbimet komunale.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	6	12.0	12.0	12.0
	Nuk pajtohem	13	26.0	26.0	38.0
	Neutral	17	34.0	34.0	72.0
	Pajtohem	14	28.0	28.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Mbeturinat menaxhohen sipas standardeve evropiane për ndarje dhe riciklim.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	22	44.0	44.0	44.0
	Nuk pajtohem	23	46.0	46.0	90.0
	Neutral	5	10.0	10.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Transporti publik është i shtrirë në tërë territorin e Prishtinës dhe ka linja të rregullta.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	3	6.0	6.0	6.0
	Nuk pajtohem	15	30.0	30.0	36.0
	Neutral	20	40.0	40.0	76.0
	Pajtohem	12	24.0	24.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Plani urbanistik është konsistent ndër vite.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	8	16.0	16.0	16.0
	Nuk pajtohem	17	34.0	34.0	50.0
	Neutral	17	34.0	34.0	84.0
	Pajtohem	8	16.0	16.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Operatorët ekonomik kanë filtra të vendosur në oxhaqe të ngrohjes, etj.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	3	6.0	6.0	6.0
	Nuk pajtohem	22	44.0	44.0	50.0
	Neutral	19	38.0	38.0	88.0
	Pajtohem	6	12.0	12.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Prishtina ka impiant për trajtimin e ujërave të zeza.					

Valid	Nuk pajtohem aspak	12	24.0	25.5	25.5
	Nuk pajtohem	14	28.0	29.8	55.3
	Neutral	21	42.0	44.7	100.0
	Total	47	94.0	100.0	
Missing	System	3	6.0		
Total		50	100.0		
Pjesa urbane e Prishtinës ka parkingje të mjaftueshme.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	27	54.0	54.0	54.0
	Nuk pajtohem	14	28.0	28.0	82.0
	Pajtohem	9	18.0	18.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Të gjitha lagjet kanë qasje të lehtë në institucionet komunale.					
Valid	Nuk pajtohem aspak	6	12.0	12.0	12.0
	Nuk pajtohem	19	38.0	38.0	50.0
	Neutral	14	28.0	28.0	78.0
	Pajtohem	11	22.0	22.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	
Pjesët urbane të Prishtinës kanë ndriçim publik.					
Valid	Nuk pajtohem	20	40.0	40.0	40.0
	Neutral	17	34.0	34.0	74.0
	Pajtohem	13	26.0	26.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

